ПОНЕДЕЛНИК

**СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ,
ПОЛИТИКА И КУЛТУРА**

година седемнадесета

7/8

София, 2014

Александър Лилов

Основател и главен редактор (1998–2013)

Редакционен съвет:
Янаки Стоилов *(председател)*
Александър Симов
Андрей Пантев
Анна Лилова
Васил Проданов
Васил Сгурев
Иван Ангелов
Кольо Георгиев
Юрий Борисов

Издателски съвет:
Емил Костадинов *(председател)*
Георги Аврамов
Георги Григоров
Димитър Георгиев
Иван Добрев
Иван Драганов
Орлин Иванов
Тодор Канев

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор: **Димитър Генчев**

Заместник главен редактор: **Павел Писарев**

Редактори: **Владимир Трифонов**
Генка Николова
Иван Динков
Харалампия Чунева

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА

София, Позитано 20
Тел./факс: 02/944-39-22
www.ponedelnik.bg
e-mail: ponedelnikcsi@abv.bg

Център за стратегически изследвания „Александър Лилов“,
фондация „Академия Европа“
ISSN 0861–6620

Ръкописи се приемат в обем до 15 страници и не се връщат.

Този брой, както и предишни книжки могат да бъдат намерени
в редакцията на списанието.

Печат ЕКСПЕРТПРИНТ ЕООД

Съдържание

ПОНЕДЕЛНИК

СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ, ПОЛИТИКА И КУЛТУРА

Павел Писарев на 80 години 5

***М*исли и афоризми** 6

***Т*еория**

Васил Проданов Неолибералната идеологема „25 години свободна България“ 7

Игор Лисеев Пророкът на новия век (150 години от рождението на В. И. Вернадски) 22

Владимир Топенчаров Интелигенцията – новият пролетариат 35

***О*бщество**

Янаки Стоилов, Владимир Трифонов, Димитър Генчев, Иван Динков-младши Българският преход в спиралата на историческия процес *(Анализ на ЦСИ „Александър Лилов“)* 42

Александър Лилов Десет мегазаключения за световния и българския преход 65

Михаил Мирчев Динамиката в структурата на обществото – шоковото социално разслояване и неравенство в България 75

***К*ризата в Украйна**

Владимир Трифонов Русия възстановява глобалния баланс 82

Александър Симов Непримиримата Донецка република 112

Съдържание

Икономика

Виктория Перска, Михаил Ескиндаров — Конкурентоспособността на икономиката като стратегически приоритет за националната сигурност на САЩ — 118

Култура

Димитър Генчев — Патриархът от парка „Заимов“ (Най-нови щрихи към портрета на Павел Писарев) — 132

Павел Писарев — Два портрета:
Хайка за Хайтов — 137
Братко, братко — 144

Евтим Евтимов — Стихове — 149

ПАВЕЛ ПИСАРЕВ

80 Години

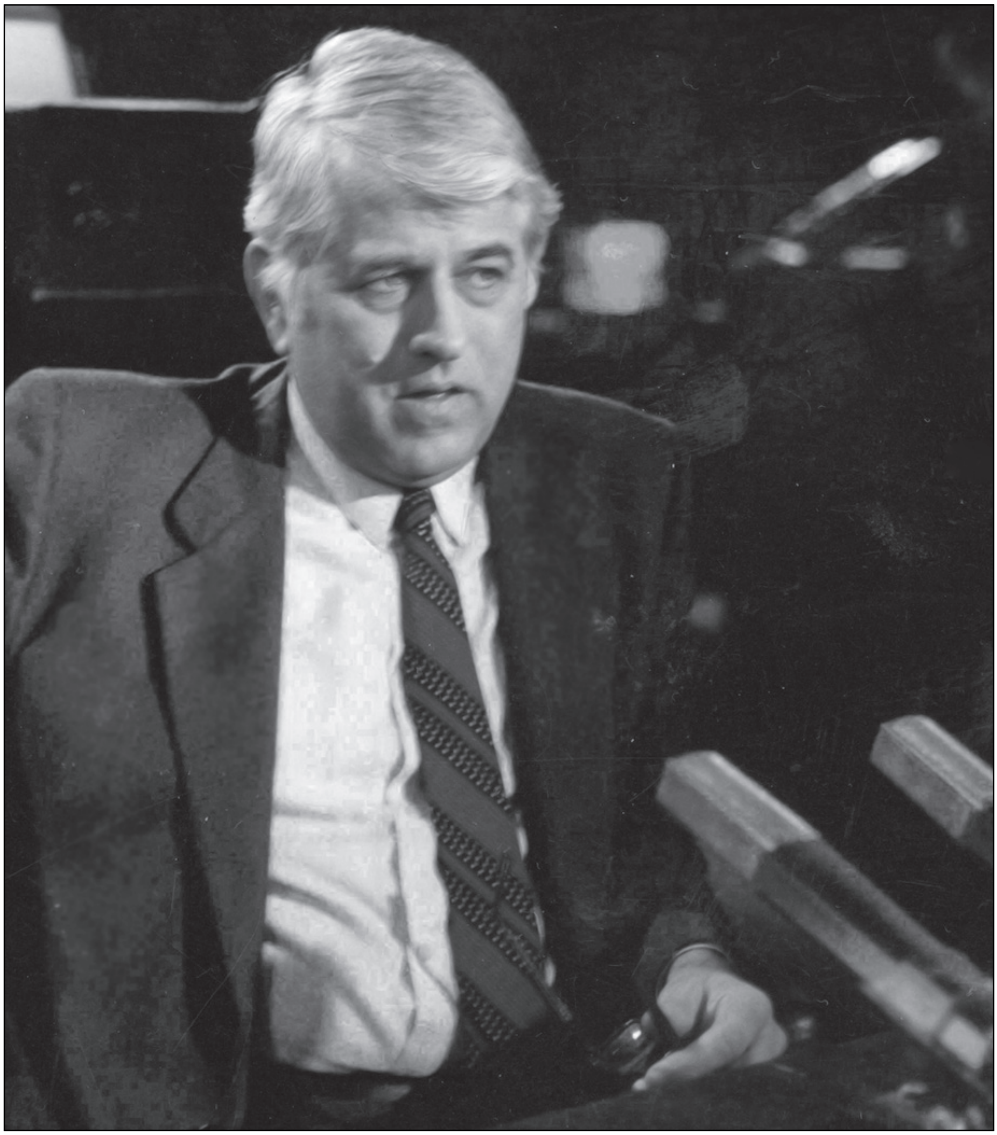

Николай Петев

Този свят не ми харесва:

- защото не обича човека;
- защото българинът е унизен;
- защото не раждаме деца;
- защото подменя духовни ценности с материални;
- защото иска всичко да продадем;
- защото трябва да обичаме Русия нелегално;
- защото изстудява топлината в човешките отношения;
- защото брои само богатите за хора, а бедните – за население;
- защото иска да ни откаже да търсим и намираме справедливостта;
- защото подменя приятелства с предателства. Мислиш, че говориш с Христос, а той бил Юда;
- защото мачка мечтите;
- защото изтрива свети неща;
- защото хвърля огромни пари за опростачаване на изкуството, само и само да направи хората по-елементарни и по-лесно манипулируеми;
- защото се опитва да вкарва в душите ни цинични лозунги;
- защото сблъсква религиите, вместо да направи Млечния път икона на цялото човечество;
- защото ни завива с нищета;
- защото се опитва да зачеркне паметта;
- иска да ни убие надеждата.

Този свят трябва да се промени.

НЕОЛИБЕРАЛНАТА ИДЕОЛОГЕМА „25 ГОДИНИ СВОБОДНА БЪЛГАРИЯ“

Васил Проданов

Васил Проданов *– професор, доктор на философските науки, член-кореспондент на БАН. Работи в областта на философията, социологията, етиката, политическите науки. Автор е на над 400 научни труда. Издал е над 20 книги, между които: „Познание и ценности“ (1979), „Личност и политика“ (1988), „Глобалните промени и съдбата на България“ (1999), „Гражданското общество и глобалният капитализъм“ (2003), „Насилието в модерната епоха“ (2003), „Теория на българския преход“ (2012), „Социология на философията“ (2012). Бил е 20 години директор на Института за философски науки и на Института за философски изследвания към БАН.*

Откакто се помня, всяка година у нас се честват някакви свещени дати, свързани със Свобода и с Освобождение. Обикновено бяха национални празници – 100, 110, 120 и т.н. години от 3 март 1878 г. и от Освобождението на България; 80, 90, 100 години от 1908 г. – независимостта на България; 25, 30, 40 години от 9 септември 1944 г. – освобождението от фашизма и капитализма. Сега изведнъж се оказва, че от началото на т.нар. свобода имало само четвърт век. Едва през последните 25 години сме били „свободни“. „Свободата“ била започнала с преврата срещу Живков и затова тримата десни президенти, начело с Плевнелиев, днес честват „25 години свободна България“. Това не е нищо друго освен идеологическо покривало за пред българския народ, за да не се виждат реалностите, до които той бе докаран в процеса на реставрация на капитализма. Това е опит да се скрие грозното лице на капитализма зад възвишените думи за свобода чрез идеологема, която има базисно светогледно, идеологическо, философско значение.

1. Защо идеологема?

Непосредствено след 1989 г. у нас се надигна вълна от лозунги за деидеологизация, чрез които се отхвърляха всички дотогавашни идеи и се настояваше, че навлизаме в един нов свят – на обективните истини, където няма идеологии, светът е стигнал съвършеното състояние на „края на историята“, на либералната демокрация и на капитализма, а над нас свети небосводът на „евро-атлантическите ценности“. Че има универсални истини, че те са откри-

ти там, в Европа, и ние трябва само да ги прегърнем, да ги приложим и ще стигнем до благоденствието на „края на историята“. Във време, когато в хуманитаристиката доминираше постмодернизмът, а във философията на науката – постпозитивизмът, у нас светът се възприемаше съвсем неадекватно през призмата на един универсален модел на развитие, подобен на моделите на природните науки.

Четвърт век по-късно на много хора им става ясно, че това е било силно заблуждаваща идеология, която е довела едно малцинство до печалби, а огромната част българи – до загуби. Оказва се, че живеем в свят, в който непрекъснато ни представят едни или други частни и групови интереси за интереси на всички нас. Елемент на такава идеология е твърдението „25 години свободна България“.

Класическата дефиниция за идеология е система от ценности и идеи, чрез които интересите на група хора се представят като интереси на цялото общество. Съответните твърдения претендират за универсални истини, позитивистки верни, както са верни твърденията на природните науки.

Възниква въпросът защо честващите „25 години свободна България“ предлагат една идеологема като нещо, което е валидно за всички. Можем да предположим няколко възможни отговора на този въпрос.

Първо. Президентите Плевнелиев, Стоянов, Желев са станали жертва на *синдрома Птоломей*. Външно, видимо нещата се възприемат по един начин, а тяхната същност е съвсем различна. Слънцето и небесните тела сякаш се въртят около Земята и Птоломей я е обявил за неподвижна, но реалността е точно обратното. Нашите президенти със своята либерална теория приличат на Птоломей. Същността обаче е нещо съвсем различно от видимостта. За да стигнем до нея, се нуждаем от съответни сечива и анализ, чрез които да проникнем отвъд повърхностните измамни възприятия.

Свободата е типично такъв измамен обект с множество измерения и равнища – съществуващите пластове се пренебрегват от либералното съзнание и негласно се свеждат до едно водещо. Свободите могат да бъдат формална и реална; субектна и структурна; негативна и позитивна; физическа, социална и духовна; свобода на притежаващия капитала и свобода на притежаващия работната сила – свободата на 1% срещу свободата на 99%; свобода индивидуална и колективна; икономическа и политическа; свободата като знание и действие чрез знание срещу несвободата като незнание, заблуди, невежество.

Ключова характеристика на либералния дискурс е редукцията на представата за свобода до външно най-лесно възприемащото се негативно или формално понятие за свобода, каквото е фиксирано в някакви правни документи. Говорейки за свобода, днешните наши новопръкнали се либерали обикновено имат предвид т.нар. негативна свобода, и то разбрана като свобода на словото и свобода на политическия плурализъм, т.е. преди всичко като т.нар. формална политическа свобода. Но това е съвсем тясно и неадекватно разбиране за свободата. Да, сега имаш свободата да живееш на улицата, да бъдеш просяк и скитник и никой не ти пречи, докато преди 1989 г. такива категории не съществуваха. Да, до 10 ноември хората не разчитаха на врачки, екстрасенси и астролози,

с изключение на Ванга. Да, сега съществува негативната свобода – например не ти пречат да станеш проститутка и хиляди български момичета стават такива, докато до 1989 г. такова нещо нямаше. Но дали това е реалната свобода и дали в нея имаме нещо повече?

Подобен тип възприятия пренебрегват ужасяващите противоречия между формалната юридическа свобода и равенството. Стотина човека в България днес са милиардери и милионери и в същото време половината от населението е под прага на бедността. За първите е ясно, че са свободни, но за останалите, които са се превърнали в последни бедняци, дали това е така?

Второ. Може да се предположи, че Плевнелиев, Стоянов и Желев ни предлагат да честваме „25 години свободна България“ поради *синдрома на стълбата*, описан в знаменитата приказка на Смирненски, в която, като се катериш по социалната стълбица нагоре, светът започва да ти изглежда различен в сравнение с това, което си виждал и чувал, докато си бил сред останалите. От върха, на който си се качил, всички изглеждат свободни и щастливи. Видимостта на нещата от позициите на една социална група е различна в сравнение с видимостта на друга социална група.

Факт е, че една малка групичка от хора се изкачи на икономически и политически върхове след 1989 г. и рязко разшири своите възможности, получи възприятие за много по-голяма свобода. Но при три четвърти от българите посоката на развитие бе към низходяща мобилност и в този смисъл към намаляване на техните възможности и свободи. На тях обаче им се налага класовото или ограниченото групово възприятие на една малка съвкупност от хора, които гледат света от върха на стълбата на Смирненски. Те са лично спечелилите от промените след 1989 г., за разлика от огромното множество на българския народ, което е сред загубилите. Единият от обикновен адвокат, занимаващ се с разводите, заема най-високото място в България, а след това става член на Трилатералната комисия, чертаеща съдбата на народите. Другият от активен комсомолец и партиен активист става милионер и президент. През собствените си очи в собственото си битие те са получили огромна „свобода“. И точно господата, представящи интересите на малката групичка от няколко процента богати и спечелили от грабежа и разрушаването на социализма, обявяват, че живеем 25 години в свободна България.

Трето. Възможно е още едно обяснение защо ни се предлага тази идеологема. Можем да го наречем с постпозитивисткото понятие *синдром на теоретическата относителност*. Той е свързан с твърдението, че ние възприемаме всичко край нас не в чист вид като „твърди факти“, а през призмата на съответен светоглед, ценности, интерпретативен модел, идеология. Няма „чисти факти“, има интерпретации. А свободата не е нещо, което се възприема като физически факт, и за нея в много по-висока степен е валидно възприятието чрез интерпретация, чрез идеологическата координатна система.

Когато се постави въпросът какви са идеологическите очила на настоящия и на бившия президент, те не ги крият. Открито се идентифицират като десни, т.е. хора, представляващи интересите на капиталистите, на богатите, и очевидно в техния език можем да търсим значенията на този дискурс, а именно инте-

ресите на тези няколко процента, които спечелиха от реставрацията на капитализма. Тяхното идеологическо съзнание има хегемонна позиция в българските медии, в идеологическите апарати и подобен род „чествания“ са инструмент за налагане на една неолиберална идеологема. Хегемонната в момента неолиберална идеологическа машина предлага своите мантри като универсално валидни за всички, но те ни представят света през очите на определена социална група, която се идентифицира с 1% печеливши в света на днешния глобален капитализъм.

Във всеки случай може да се предположи, че идеологемата „25 години свободна България“ е резултат на всеки от трите синдрома – синдрома на Птоломей, синдрома на стълбата на Смирненски и синдрома на теоретическата относителност.

2. В какво се състои либералната идеологема за свобода?

Преди да обясня защо това е не каква да е, а неолиберална идеологема за свобода, искам да обърна внимание на либералната идеологема за свобода, за да мога след това да покажа общото и различното между тях.

Либералната представа за свободата е първичната молекула, която стои в основата на най-мощната идеология в историята на човечеството, задаваща легитимност на модерния капитализъм. Тя е толкова мощна, че успява през последния век в една или друга степен да повлияе, да вкара свои елементи в другите, алтернативни на нея идеологии – идеологиите на консерватизма и на социализма.

Това се вижда и в днешното българско неолиберално съзнание. Това е ключовата идеологема, която пронизва и идеологиите на изглеждащите алтернативни леви партии, и е своеобразен вирус, който е овладял програмите им отвътре. Влязла е в масовото идеологическо съзнание и тотално го владее. Човек може да умира от глад, да бъде пребит, отчаян, да не може да се лекува, ала го успокояват (или сам се успокоява) с думите: „Но сега си свободен“.

Раждането на тази идеологема можем да открием в класическата ѝ версия – например в работите на Джон Лок през XVII век. Той формулира идеята за „естествените права“ на собственост, свобода и живот, в защита на които се създава държавата. Изследователите на трудовете на Лок подчертават, че водещото сред тези три права е правото на частна собственост и свободата се вижда като свобода да притежаваш основните фактори на собствеността – земята, труда, капитала. Това е своеобразен собственически вид свобода – ядрото на идеологията, стояща в основата на буржоазните революции. Нейното теоретическо възприятие се опира на методологическия индивидуализъм – на възприятието на човечеството като индивиди с „естествени права“, които са обвързани помежду си чрез „обществен договор“. Базисната единица на социалния свят са индивидите, не общностите. Те са онтологически и исторически първичното.

Тази представа за свобода носи със себе си ключово вътрешно противоречие. От нея естествено следва, че неравенството в собствеността е неравенство

и по отношение на свободата. Маркс анализира именно това противоречие. Наистина, една е свободата, която има Бил Гейтс с неговите милиарди, и друга – на четирите милиона клошари и бездомни в САЩ. Тези дни в медиите излезе съобщение за сбиване пред кофа за боклук на двама клошари в Благоевград. Единият свободно си ровел в една кофа, другият се опитал и той свободно да порови в нея. Очевидно това не е свободата на Плевнелиев.

Социално-икономическото неравенство е неравенство в свободата. Днес това неравенство е по-голямо от когато и да било в историята. 1% най-богати притежават по-голям процент от богатството на цялото общество, отколкото 1% най-богати в Римската империя – една типична робовладелска империя. Броят на несвободните е по-голям, отколкото във времето на Римската империя. 1.2 млрд. човека на планетата консумират само 1% от цялото потребление на човечеството, докато 1 млрд. от богатата част на човечеството потребява 72% от всичко. 85 най-богати милиардери на земята имат толкова богатство, колкото 3.5 млрд. от най-бедните. Всеки осми човек на планетата си ляга гладен всяка нощ[1]. Това са днешните роби.

Плевнелиев и сие се опитват да убедят тези милиарди роби в света и милионите роби в България, че били свободни. За либералното съзнание изобщо незабелязан остава фактът, че неравенството по отношение на собствеността е неравенство в свободата. Плевнелиев се чувства много свободен с милионите си и с президентските правомощия. Той има свободата да си купи огромно имение на Халкидики, да обикаля света, а клошарят край кофите пред блока, в който живея, не си позволява лукса да отиде по-далеч от стотина метра от тях и животът му е сведен до битката за съдържанието на тези кофи.

3. Свободна ли е България?

В идеологемата на Плевнелиев за субект на свободата директно се смята България. Говори се за „свободна България“, не просто за свобода на отделните индивиди. Има се предвид суверенитетът на страната, т.е. онзи смисъл на свободата, за който говорят Ботев, Левски, Каравелов, възрожденците, които са били готови да умрат и са умирали за тази свобода.

Този смисъл на думата свобода също влиза в либералната традиция след Вестфалския мир – 1648 г., когато се приема, че всяка държава има право на висш и абсолютен суверенитет на своята територия. Една държава е свободна, когато никой не нарушава нейния суверенитет. Дали България е свободна в този смисъл през последните 25 години?

Не, тя е по-несвободна отвсякога след Освобождението си от османско робство. Дори официалното ни влизане в ЕС означава ограничаване на суверенитета ни, да оставим всички други използвани инструменти.

Погледнете само законодателството. Около 70% от икономическото законодателство се прави в Брюксел. Това е валидно и за останалото. В нашата история на самостоятелна държава никога преди не сме зависили толкова много от външни сили. За всяка дреболия ни чакат санкции от Брюксел. Дори турският султан не се е месил така в различните части на империята си.

Унищожихме собственото си разузнаване и контраразузнаване, предполагащи независимост на българската държава, а премиерът Бойко Борисов се тупа по гърдите, че е човек на едно чуждо разузнаване в България, хвалейки се: „Аз съм човекът на ЦРУ в България."

В цялата предходна история в България не е имало чужди бази, освен когато е била окупирана от чужди сили. По заповед на САЩ и на Турция ликвидирахме свръхмодерни ракети и останалото оръжие в мащаби, в каквито не е било унищожавано дори след Ньойския договор, когато губим Първата световна война. Българската армия никога не е изпълнявала наемнически функции в чужди войни, а сега е изпращана по света да служи на чужди каузи. В Ирак дори Германия и Франция не отидоха, ние отидохме – и като „награда" загубихме 2 милиарда дълг, който имаше да ни връща Ирак, но за сметка на това американските компании в иракските нефтени полета печелят много пъти по два милиарда.

Никога преди в историята ни чрез чужди посолства и чужди държави не са сваляни и качвани правителства, както след 1989 г. – чрез организиране на бунтове и на цветни революции. Почти под дулата на автоматите на трима американски сенатори Орешарски излезе и обяви, че спираме „Южен поток". Спомнете си за ролята на немския и френския посланик в протестите в България, за бившия американски посланик Пардю и инструктажа му на протестиращите в Университета.

Обърнете внимание на неоколониалната експлоатация на двата американски ТЕЦ-а и неспособността ни да реагираме, след като държавата е предадена и всеки опит да се опълчим води до демарш на чужди посланици.

България бе свободна преди 1989 г. да изгради шест блока на АЕЦ „Козлодуй" и да бъде превърната в една от страните, произвеждащи най-много енергия на човек от населението. И отчайващо несвободна беше, когато под външен диктат закри четири от тях, като с робското си поведение стигна до енергийна катастрофа.

Държавата ни е абсолютно несвободна и в един друг функционален смисъл на думата – не е способна да реши елементарен въпрос на своята територия. Социализмът идва с идеята за знанието и за господството чрез него над природата. Това е модерната идея за човека, който надделява над природните стихии и ги използва за благото на човечеството. Опитвайки се да реализира този смисъл на понятието за свобода, свързан с обуздаването и използването на природните стихии, социализмът построи 2200 язовира и гигантски напоителни системи, напояващи 95% от земята ни. Неолиберална държава остави да бъдат разрушени и разграбени тези системи, тя вече не господства и над природата, само 5% от земята се напоява. Държавата не може дори да определи кой да отговаря за 2200-та язовира, построени от социализма, кой да ги поддържа. И всеки, дори дребен дъжд е бедствие.

Някога, в началото на XX век, Яворов написа своето знаменито стихотворение „Градушка", за да опише несвободата на българина спрямо природата:

Една, че две, че три усилни
и паметни години… Боже,
за някой грях ръце всесилни
издигна ти и нас наказа.
Кой ли може
неволя клетнишка изказа,
макар и – вчерашна се дума?
Да беше мор, да беше чума,
че в гроба гърло не гладува,
ни жадува!
А то градушка ни удари,
а то порой ни мътен влече,
слана попари, засух беше –
в земята зърно се опече…

От Освобождението от османско робство до днес не са загивали годишно от бедствия толкова много хора – над 40 човека от началото на 2014 г. до сега. Днешна България е по-безсилна, по-несвободна по отношение на природата, отколкото по времето на Османската империя.

4. Има ли я свободата като знание, което ни прави силни?

Наред с понятието на Лок, началото на развитието на капитализма ражда още едно не толкова ограничено буржоазно понятие за свобода, несвеждащо се до собствеността. Това е свободата като знание, като действия на основата на знанието. „Знанието е сила“, ще каже Франсис Бейкън. Една линия, продължена от просветителите Кант, Хегел, Маркс. Това е свободата в смисъла на Просвещението, на идеята, че знанието е път към успеха, че чрез него можеш да господстваш над природата, че можеш да получиш способности, които иначе нямаш. Това е една от най-важните характеристики на т.нар. позитивна свобода.

Държавният социализъм разгръща именно този вид свобода. Създава мощна система на безплатно образование, като отначало е задължително основното, а след това и по-високи степени на образование и социализация. А свободата е на първо място възможност за развитие на човека – да бъде здрав, да усъвършенства и да използва своите умения, да се образова, да има шансове за персонално и професионално израстване, за промяна на своя социален статус. От беден селянин например да имаш възможност да се изучиш, да завършиш университет, да станеш лекар, учител, инженер, писател, научен работник и пр. Свободата в този позитивен смисъл на думата е възможност да постигнеш определени цели, да промениш състоянието си, да получиш допълнителни ресурси, които си нямал – ти и твоето семейство. Това е свободата, която българските граждани имат в периода до 1989 г. За две десетилетия между 60-те и 80-те години няколко милиона българи сменят своето положение от селото към града, от липса на образование или основно към средно и висше образование. България е сред водещите страни в света по този показател, в нея има и без-

платно здравеопазване. Тази радикална промяна на положението на милиони хора е свързана с увеличаване на свободата – това е много по-мощна вертикална мобилност от когато и да било в историята.

Възможно ли е днес това при сриналата се образователна система? Възможно ли е – при наличието на бедност, поради която между 20 000 и 40 000 деца годишно са принудени да напускат училище? Тези деца от началото на своя живот са пратени в небитието на несвободата. В своята знаменита работа „Свободата като развитие“ нобеловият лауреат по икономика Амартиа Сен специално развива идеята за бедността като живот на „несвобода“, свързан с невъзможност на човека да развие своите способности[2]. Все повече хора, живеещи в гета, необразовани и увълчени, не са свободни, те са безпомощен послушен електорат, който е готов да продаде гласа си за 10–20 лева. При днешната ситуация би ли могъл Желю Желев да се изучи и да стане доктор на науките и дори президент? Щеше да пасе овцете във Веселиново или по-вероятно да работи като общ работник в Гърция или Италия, а не да разсъждава сега колко несвободен бил някога.

С идването на социализма започва т.нар. културна революция, свалят се фереджета, отварят се училища и само за няколко години до началото на 50-те години е премахната изцяло неграмотността на населението до 50-годишна възраст. Хората стават по-знаещи, с повече способности, с повече възможности и в този смисъл по-свободни. След 1989 г. нещата тръгват в обратна посока. 25 години капитализъм и създаването на няколкостотин хиляди неграмотни за това време означават, че през този период масово се е продуцирала несвобода, продуцирало се е робство. Това именно е свързано с позитивното понятие за свободата. Самият министър-председател Бойко Борисов призна, че връща в обратна посока колата на Националната служба за сигурност, ако види, че черна котка ѝ пресича пътя, т.е. той или е по-суеверен от средновековна бабичка, или смята българския народ за толкова опростял и оглупял, т.е. загубил свободата си, че по този начин гледа да му се хареса. Очевидно и едното, и другото – един тотално несвободен като знание човек господства над несвободни хора.

Либералите и неолибералите много обичат да се преструват, че не съществува това позитивно разбиране за свободата, и това е много по-важно от тяхната формална негативна свобода. А свободата е и възможност постиженията на науката и техниката да се използват от повече хора. За класическите просветители тези постижения дори са били основната посока за разгръщане на свободата изобщо. Тя е рационален анализ и рационално осмисляне на процесите, които изискват качествено образование и наука. Свободата е възможността да действаш със знание за причините и следствията на това, което правиш. 25 години капитализъм у нас продуцират незнание, оглупяване, опростяване, бигбрадъровци, азисовци. Погледнете дори баш политик като Божидар Лукарски, дето ще управлява държавата – писа наскоро в профила си във фейсбук, че комунистите били убили Стамболийски. Един израз на елементарна неграмотност на човек, когото обаче ни сложиха за министър. Типичен продукт на несвободата, както и всички „калинки“ на различни равнища на управлението.

Това е една все по-необразована, деградирала политическа клика, която прави все по-несвободни и останалите. Вече четвърт век масовото продуциране на незнаещи, опростели, оскотели хора, масовото оглупяване е типично за едно общество, в което господства несвободата. Незнаещият, неграмотният, суеверният, манипулираният човек е несвободен и колкото повече хора обществото държи в такова състояние, толкова повече е несвободата в него.

Позитивната свобода означава способност да постигаш определени цели, да имаш равни шансове с останалите, да притежаваш средства, за да осъществиш целите си. Унищожаването на знаещия човек на всички равнища през последните 25 години е унищожаване на свободата.

Дори когато някой има някакви природни заложби, мизерията би го възпрепятствала да ги развие и реализира. По време на перестройката и в първите години след това масите се оказваха измамени, че ще има по-справедливо общество, в което хората ще успяват благодарение на своите способности, а не благодарение на партийна вярност и политическа подкрепа. На практика имаме разгул на посредствеността и тя особено силно се проявява най-напред в политиката, която съвсем не извежда на преден план експертно и морално най-доброто, а най-агресивното, най-безскрупулното. Поради това негативизмът и разочарованието от новия политически елит са огромни, усещането за несправедливост е по-голямо отвсякога.

Според изследване на Световната банка от тази година около 40% от средношколците в България са функционално неграмотни, защото не са в състояние да разберат и да анализират това, което са прочели. Констатира се, че основната причина за изоставането на страната е огромното неравенство, което образователната ни система акумулира и възпроизвежда. Образователното неравенство у нас е най-фрапиращото и съответно с най-тежки проявления сред всичките участващи в *PISA 65* средно- и силноразвити държави.

Дали едно общество, в което имената на астроложката Алена и на подобни на нея се срещат в интернет сто пъти повече, отколкото името на председателя на БАН, е свободно?

Дали е свободно едно общество, в което се закриват институти на БАН, а управляващата партия и нейният лидер дават пари и си правят пиар със строителството и ремонта на църкви. Никога след края на Османската империя в България не са се строили толкова джамии, не е ли връщане това в несвободата на Средновековието, а не в свободата на Просвещението на Бейкън, Кант и Хегел?

Неолиберален капитализъм унищожава всекидневно и всекичасно именно това понятие за свобода. Със срива на образованието, с убийството по същество на науката, с прогонването на най-добрите учени и най-добрите студенти в чужбина, с възхода на хиляди екстрасенси, врачки, магьосници, астролози нашето общество е най-нерационалното днес в цялата своя модерна история. В този смисъл и най-несвободно, защото колкото по-ирационално е едно общество, толкова по-малко свободно е то.

Но това се отнася не само за нашето общество. Преди няколко месеца дори Обама призна в своя реч, че в САЩ едно дете от бедно семейство има десет пъти по-малко шансове да получи образование и да успее, така както е в Ямай-

ка. Скорошно изследване показва, че България е най-зле в ЕС в това отношение, т.е. ние никога не сме били така несвободни от времето на Възраждането, когато децата в подбалканските градчета са можели да ходят на училище, да получат подходящо образование, да станат учители, просветители, апостоли.

5. Как неолиберална идеологема за свобода всъщност е идеологически инструмент за тотален грабеж от страна на днешния капитализъм?

Светът, в който влезе България през последните 25 години, не е традиционният либерален свят от XIX век, нито социално-либералният след Втората световна война до 70-те години на XX век. Това е неолиберален свят с неговото понятие за свобода.

В неолиберално понятие за свобода базисно е съдържанието на свободата на глобализирания пазар, на дерегулацията и неограничаваното от нищо глобално движение на капитали, свободата на капиталистите като пазарни субекти, което се възприема като върховна ценност. Свободата на неолиберални капитализъм се опира на идеята за намаляванене на правомощията на държавата, за отслабване на нейните социални функции, абсолютизират се правата на отделния индивид и те имат приоритет пред държавния суверенитет. Т.е. колкото по-малка и слаба е държавата, давайки възможност за господство на капитала над нея, толкова по-голяма е свободата. Свободата се идентифицира с липсата на ограничения за капитала, с подчиняването на държавата от капитала.

Неолиберално понятие за свобода е неотделимо от неолиберална държава, която е минимизирала своите функции и всеки неин опит за каквато и да е регулация се нарича „робство“. Свободата се разбира като дерегулация и приватизация, опира се на Вашингтонския консенсус, обслужва транснационалната капиталистическа класа. Това е негативната свобода, формалната свобода на 1% на фона на позитивната несвобода на останалите 99%. Основната цел на тази свобода е разпространяването по света на грабежа на 1% от останалите 99%.

Така разбирана, свободата в най-висока степен е свързана с ценност, която съответства на интересите на световния хегемон и на транснационалния 1% най-богати. Това, което е в техен интерес, бе предложено като универсална ценност на българското общество. В неолиберални свят дори формалната либерална свобода на словото е ликвидирана от глобализираните идеологически апарати на корпоративния капитал и глобалния хегемон. Милионите граждани може да хейтърстват в интернет и така да свалят напрежението, но всичко е удавено в доминиращите неолиберални идеологеми.

Неолиберална идеологема за „свободата“ изобщо – не само в българския преход, а и във вълната от най-различни „нежни“, „кадифени“, „оранжеви“ и т.н. революции, има в крайна сметка функцията да прикрива с възвишено ценностно покривало процеса на експанзия на капитала и капитализма както вътре в държавите чрез рязко стесняване на ролята на държавата, така и на глобалната сцена. Зад „свободата на човека“ се крие всъщност премахването на

всички препятствия пред движението на транснационалните компании като глобализирани частни икономически субекти, които са основен играч в съвременния капитализъм. Неолиберална свобода е свързана с разрушаването на държавите в полза на капитала. Тя се налага насила от световния хегемон – чрез бомби и ракети в Ирак, Либия, Афганистан, Сирия или чрез цветни революции, майдани и хибридни войни в други.

Така неолиберално понятие за свобода е пълна противоположност на класическото либерално понятие за свобода, което можем да открием в работите на Лок. За Лок човекът не може да бъде свободен, ако някой му заграбва собствеността. Неолибералният капитализъм носи в чист вид именно тази тенденция към увеличаване на богатството на определени държави и групи чрез директен грабеж и в този смисъл си създава самодеструктивни характеристики.

По различни оценки 1989 г. завари България с принадлежащо на всички българи национално богатство, включващо между 60 и 120 млрд. долара основни фондове. От тях – 70% основни производствени фондове. За малката ни страна това беше огромна собствена инвестиция. 2.8 млрд. се изразходваха за нова техника, активите на производствените фондове бяха в процес на обновление. Малко държави бяха в такова благоприятно положение. Българският народ притежаваше 7000 индустриални предприятия. Това му даваше пълна заетост и свързаната с нея свобода да може да ползва гигантски потребителски фондове, за които днешното поколение не е и чувало (безплатни почивки, евтина храна в училищата и предприятията, изцяло безплатно образование и здравеопазване).

С налагането на един глобализиран неолиберален капитализъм всичко това му бе отнето от чужди и наши новопръкнали се капиталисти, а народът остана без собственост, без работа, без нищо. От приватизация на обекти за над 60 милиарда в държавата влязоха… 3 млрд.! Обърнете внимание – само броят на търговските обекти и на хранителните заведения, хлебозаводите, предприятията за безалкохолни напитки е 30 200. Всичко това бе просто разграбено. За да угодим на чужди сили, не прибрахме 2 млрд. и 350 млн. долара, които имахме като външни вземания. Всичко бе разграбено или унищожено. Принадлежало бе на близо 9 милиона български граждани, заграбено бе от едно малцинство от няколко процента новородени български капиталисти и чужди сили.

Такъв гигантски, невероятен за цялата 1300-годишна история на България грабеж означава робство, означава несвобода в либералния Локов смисъл на думата. За класическия либерал този гигантски грабеж на принадлежащото на милиони българи е въплъщение на несвободата, а за Плевнелиев и неолибералната му свита от политици и разпространители на тази идеологема се оказва, че било свобода. „Робството е свобода“, ако перифразираме Оруел. Все едно един разбойник да те ограби, да те остави без гащи, бос и гладен и след това да дойде неговият главатар и да ти пусне националното радио и националната телевизия да те убеждават как си станал свободен, свободен, свободен. Да, милионерът Плевнелиев е свободен, Иво Прокопиев е свободен, Цветелина Бориславова е свободна. Няколко процента са свободни и, взели в ръцете си цялата пропагандна машина на медиите, честват тяхната си свобода, използвайки, че държат и

идеологическите апарати в българското общество – те представят за свободни милионите, които в действителност са икономически роби.

Ограбваш милиони хора, довеждаш ги до просешка тояга и почваш кампания по българското радио и телевизия да им обясняваш как били станали свободни през последния четвърт век. В резултат на този грабеж, според изследванията на група британски изследователи, в бившите социалистически страни са умрели от стреса, безработицата и разпада на жизнени перспективи между 3 и 10 млн. човека, повече, отколкото са загиналите в Сталиновия Гулаг[3]. И след това наричаш това време „свободна България".

Особеностите на неолиберален капитализъм се крият в това, че основната му логика на функциониране е свързана с грабежа, прикрит с издигане на лозунги за свобода на движение на стоки, хора и капитали. След началото на този капитализъм БВП на държавите расте, но натрупванията отиват в ръцете само на най-богатата прослойка на обществото, докато при две трети от населението имаме стагнация или спад на доходите. Богатите бягат от данъчно облагане и то се стоварва все повече върху обикновените хора. Статистиката за намаляващите или стагниращи доходи на две трети от населението дори в САЩ от 70-те години на XX век насам и в същото време за рязкото увеличаване на доходите на 1% в условията на криза е индикатор, че това става чрез отнемане на собствеността на мнозинството. Така 85 човека могат да имат колкото 3.5 милиарда души.

По времето на „25 години свободна България" неолиберална свобода на движение на капитали и хора се прояви на първо място в гигантския грабеж – натрупаното преди това се разграби от глобалния капитал на държавите от капиталистическия център. Те са особено заинтересовани именно от това състояние на страната, даващо възможност за извличане на гигантски ресурси от нея чрез няколко основни механизъма и чрез нейната ускорена периферизация. Механизмите за гигантски грабеж, скрити зад идеологемата за свободата, са няколко.

Първо. Навлизането в страната на чужди капиталистически компании, които получават концесии или купуват наши предприятия и като монополисти извличат големи печалби, насочени навън, към по-богати държави, а тук остават обезкостените или все повече амортизирани основни фондове. Типичен пример в това отношение са монополистите в енергетиката и във водната мрежа, които печелят тук и изнасят другаде печалбата си. Подобна е ситуацията с банковата система – кредитът у нас е почти изцяло под контрола на чужди банки. При това почти няма сделка с чуждестранна фирма, която да не е била в ущърб на националните ни интереси или с която да не е извършена продажба под реалната цена – като се започне от „Нефтохим", мине се през БТК и авиокомпания „Балкан" и се стигне до сделките с ТЕЦ 1 и ТЕЦ 3 от „Марица-изток", характеризирани като „национално предателство" [4].

Второ. Докато в центъра на капиталистическата система в Западна Европа и в САЩ протича процес на създаване на икономики на знанието, у нас се реализира противоположната тенденция – към унищожаване на институции и структури на знанието, към ограбване под лозунгите за „свобода на движението" на човешкия капитал. Така в САЩ при привличането на един учен общест-

вовед от чужбина икономисват средно 235 хиляди долара, на инженер – 253 хиляди долара, на лекар – 800 000 долара. В Русия са изчислили, че през 90-те години само чрез този грабеж под лозунга за свобода на движението на хора САЩ и Западна Европа са задигнали от тях около един трилион долара, което е било стимул за растеж на американската икономика по времето на президента Клинтън[5]. Дори бившият президент Желев признава следното: „В САЩ са изчислили, че издръжката на един американец от раждането му до завършването на висше образование е 250 хиляди долара. Ако България са напуснали 300 000 висшисти, значи сме загубили 75 милиарда долара."[6] Е, и къде е свободата на България тука? Такъв мащабен грабеж на национално богатство под маската на неолиберален лозунг за свобода на движение на хора нямаме дори при директното колониално владеене на Африка, Азия и Латинска Америка през XIX век от страна на западните колониални държави.

Трето. Ключов елемент на неолиберално понятие за свобода е свободното движение на капитали, от което по същество обаче печелят развитите капиталистически държави, а другите биват ограбвани. Доминирането на чуждите банки и активното участие на офшорни фирми в нашата икономика улесняват износа на финансов капитал от страната. Според изследване на базираната във Вашингтон компания „Глобъл файненшъл интегрити" в периода 2002–2011 г. от страната ни са изтекли нелегално 25.585 млрд. долара, което прави средно 2.559 млрд. долара годишно – гигантска сума, която би била достатъчна за решаване на основните проблеми на българското общество. Тя обаче е извличана от страни като нашата и отива да подхранва чужди икономики[7].

Четвърто. С неолиберална свобода е свързана зверската експлоатация на човешкия труд. Либерализираните трудови пазари водят до намаляване на заплащането, като в същото време отслабва контролиращата роля на профсъюзите. В страната остават нискодоходни работни места, главно в услугите или в трудоемките производства. Инвеститорите от чужбина се насочват към тях – например в шивашката индустрия, където десетки хиляди жени работят срещу нищожно заплащане при полуробски условия, така че едва оцеляват. Според данни на Евростат от 2012 г. 27% от наетите в България, или близо 600 000 човека, са нископлатени работници с доход под прага на бедността. Такива са на първо място работещите в шивашката, текстилната, обувната и кожарската промишленост, в търговията на дребно, в хотелиерството и ресторантьорството, в социалните дейности, обслужването на сгради и озеленяването, в селското и горското стопанство. Типичен пример за такава експлоатация е случаят например с изработваните от шивачки в Източна Европа луксозни дрехи за известната марка „Хуго Бос", за което те получават мизерни заплати, недостатъчни, за да се живее. В същото време ушитите от тях дрехи в единични бройки се продават на астрономически цени. В постсоциалистическите страни на Източна Европа има около 700 000 официално регистрирани текстилни работници на „Хуго Бос", а нерегистрираните – онези, които работят без всякаква социална осигуровка, възлизат вероятно на около 350 000 души. Мизерното заплащане, съотнесено с екзистенц-минимума, е по-ниско дори от заплащането в бедните азиатски държави[8].

Същата зверска експлоатация откриваме и при голямата част от търсещите препитание стотици хиляди имигранти в Западна Европа. При изследване на трудовата миграция от колектив начело с Духомир Минев, подготвено за КТ „Подкрепа“, се констатира, че българите, които работят в чужбина, нерядко се оказват в положението на роби на Европа. На редица места в страните приемници се раждат огнища на свръхексплоатация и принудителен труд на нашенците. Стотици българи са жертви на нелегален трафик, свързан със сексуална и трудова експлоатация. Като цяло тенденцията е трудовата миграция да се превръща в експлоатация и трафик на хора[9].

В резултат на това е създаден един зверски капитализъм, от който хората се опитват да избягат по два основни начина. *Първият* са самоубийства, включително чрез самозапалвания – за първи път в нашата история хората се опитват да избягат от ужаса на днешното си състояние по този начин. През 2013 г. България е на първо място по самоубийства в Европа, около 1600 души годишно, а населението в същото време е с около 2 млн. по-малко, отколкото през 1989 г. Никога толкова хора у нас не са посягали на живота си, опитвайки се да избягат от т.нар. свободна България на президента Плевнелиев. В резултат на т.нар. демократични промени – евфемизъм за налагането на корумпиран, глобализиран и грабителски капитализъм – България днес е на едно от първите места по самоубийства на малолетни, т.е. превърнала се е в едно от най-ужасните места за деца по света. Само през последните десет години са се самоубили над 11 000 души. Това е с пъти повече, отколкото в лагерите от първото десетилетие след 1944 г., „любими“ на антикомунистите. Структурното капиталистическо насилие убива много повече от субектното капиталистическо.

Вторият основен начин на бягство от този капитализъм са алкохолизмът и наркоманията. През 1989 г. в България има между 140 и 170 наркомани, сега в условията на т.нар. свобода и демокрация са по различни данни между 200 000 и 300 000. Обществото е създало условия триста хиляди души постепенно да се самоубиват. В т.нар. демократично и свободно общество 50 души всеки ден стават наркомани! Над 120 000 ученици са се „друсали“ с наркотик поне веднъж според Националния фокусен център за наркотици и наркомании. Но ако питате днешните „демократи“, учениците днес са „свободни“ за разлика от „черното робство“ преди 1989 г.

Осъществен е преход към периферен и силно корумпиран капитализъм, социалната структура на обществото е дегенерирала, милиони хора са декласирани и маргинализирани, което формира лумпенизирано и маргинално съзнание, допълнително захранващо популистки лозунги. Никой не носи и няма изгледи да понесе каквато и да е отговорност, да не говорим за лично чувство за вина. По-лошото е обаче, че няма трезви опити за анализ на това състояние. Толкова силни и, разбира се, ирационално наложени в главите на хората са идеологическите щампи на „края на историята“. Светът на българина е в руини, а край него разни хора продължават да крещят с патоса на доктор Панглос: „Ние живеем в най-добрия възможен свят! Ние живеем в най-добрия свят!“. А ако не се е получил както трябва, разбира се, виновни са „комунистите“ и „ченгетата“. Както казваше Сартър в знаменитото си есе за евреите: „Ако евреите не

съществуваха, те щяха да бъдат измислени.“ В катастрофиралия свят на нашите либерални „демократи“ и пазарни фундаменталисти оптимизмът на доктор Панглос е възможен само ако ежедневно и ежечасно се продуцират евреи. Така този свят става все по-магически, все по-ирационален и все по-деструктивен.

Ето защо живеем в един ужасно несвободен свят. За него, реагирайки на идеологическата шумотевица „25 години свободна България“, Кеворк Кеворкян написа статия под заглавие „Свободата се оказа лайно“, в която отбелязва: „В политическата секта непрекъснато се пазарят, като конекрадци, за пари за здравеопазването, а вие говорите за Свобода; университетите са се превърнали в просяци – а вие говорите за Свобода; лекарите и изобщо кадърните ни хора полагат неистови усилия, за да останат предани на страната си – а вие говорите за Свобода; бандитската приватизация завинаги лиши от правила стопанския живот в страната – а вие говорите за Свобода; изстъпленията на „десните“ черносотници разклатиха задълго българската Църква – а вие говорите за Свобода; един цар заложи българската корона заради някакви пикливи имоти – а вие дрънкате за Свобода. Изхвърляте Ботев от учебниците, а пък вкарвате симпатичния титан на мисълта Бат`Сали в Парламента – а ми говорите за Свобода. Всичко това са жестове на Безумието, колкото да ни отдалечат от истинската Свобода, може би завинаги. С подивели от немотия цигани и със слепци, които си въобразяват, че могат да фалшифицират Инвентарната книга на Прехода, никаква „свобода“ няма да успеете да пробутате.“[10]

25.10.2014

БЕЛЕЖКИ

1 *Polman, Paul* and Lynn Forester de Rothschild. The Capitalist Threat to Capitalism. In: Project Syndicate, May 23, 2014.

2 Вж. Sen, Amartya. Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press. 1999.

3 Вж. Privatisation ‚raised death rate‘. In: http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/7828901.stm, 15 January 2009.

4 Вж. Теодора Йолчева. Цветан Василев: Още не сме видели дъното. – В. „Преса“, 5 април 2012.

5 Вж. А. Л. Гапоненко и Т. М. Орлова. Управление знаниями. Как превратить знания в капитал. М., Эксмо, 2008, с. 62.

6 *Желев, Ж.* Революционерите станаха излишни. – В. „Стандарт“, 8 ноември 2009.

7 Вж. Kar, Dev and Brian LeBlanc. Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2002-2011, Global Financial Integrity, December 2013, p. 30.

8 Вж. Шият „лукс“, а получават „мизерия“. – В: http://www.dw.de/шият-лукс-а-получават-мизерия/а-17769216, 09.07.2014

9 Вж. М. Костова. Робите на Европа. – В. „Преса“, 5 октомври 2012.

10 *Кеворкян, Кеворк.* Пълен консенсус: Свободата се оказа лайно. – В: http://afera.bg/пълен-консенсус-свободата-се-оказа-ла.html

ПРОРОКЪТ НА НОВИЯ ВЕК
(150 години от рождението на В. И. Вернадски)

Игор Лисеев

Игор К. Лисеев *– професор, д-р на философските науки. Член на Руската академия по естествените науки и на Руската екологична академия. Заместник-директор на Института по философия към РАН. Ръководи центъра по био- и екофилософия. Преподава философия в Московския държавен университет. Автор на над 150 научни публикации.*

Измежду многото забележителни дати през 2013 година една от най-ярките е датата, на която се навършват 150 години от рождението на Владимир Иванович Вернадски. Той се ражда през 1863 г. и умира през 1945 г. В сложно време Вернадски изживява не по-малко сложен, но ярък живот. Неговото име, неговите трудове, неговите идеи влязоха в историята.

Наскоро след неговата смърт академик А. Ферсман пише: „Десетилетия, цели столетия ще се изучават и доразвиват неговите гениални идеи, а в трудовете му ще се откриват нови страници, служещи за извор на нови търсения“ [1]. Това предвиждане се сбъдна. Интересът към идеите на Вернадски не намалява, напротив – увеличава се. Неговите мисли често са отправна точка към нови хоризонти на познанието, за формиране на нови представи, за създаване на съвременна научна картина на света.

Всичко това обаче се случва не благодарение на, а по-скоро въпреки обективния ход на събитията. В. И. Вернадски е изключителен руски учен. Той основава множество нови научни направления: геохимия, биогеохимия, радиогеология; той е един от основателите и председател (1915–1930 г.) на знаменитата КЕПС*, учредител и директор (1922–1939 г.) е на Радиевия

* КЕПС – Комиссия по изучению естественных производительных сил России – е създадена през 1915 г. с цел да преодолее зависимостта от внос (най-вече от Германия) за снабдяването на руската армия по време на Първата световна война. След Октомврийската революция дейността ѝ не спира, а напротив – нараства. Закрита е през 1930 г. и на нейно място е създаден СОПС – Совет по изучению производительных сил СССР. – Бел. прев.

институт. Вернадски е автор на трудове по философия на естествознанието, по наукознание, по история на науката. Той е академик на АН на СССР, първи президент на Академията на науките на Украйна, професор в Московския университет. Същевременно през 20-те и 30-те години нееднократно е обвиняван в много „смъртни“ грехове. Така например някои критици от онова време се опитваха да докажат, че той е решителен и категоричен противник на материалистическата философия, че отстоява „универсалния витализъм“ [2].

Ученият е принуден да се защитава и да опровергава злонамерените обвинения, които имат идеологически подтекст. Знае се, че в миналото той е бил виден деец на Централния комитет на Кадетската партия. Но освен тази недобросъвестна критика има и друго – нерядко Вернадски просто не е бил разбиран.

Именно такава съдба застига през 1943 г. статията му „Няколко думи за ноосферата“, в която той сумира своите размисли за прехода на биосферата в ноосфера. Известно е, че след като завършва статията си, ученият я изпраща за публикуване във в. „Правда“, а вторият екземпляр изпраща лично на Сталин. В „Правда“ статията не излиза. Отговор от Сталин не идва [3].

Всичко това свидетелства, че ученият е изпреварил своето време, че е мислил не според доминиращите представи, често оставайки неразбран от съвременниците си. И едва днес е възможно да се осъзнае цялото многообразие на замислите му.

Разбира се, невероятно трудно е да се пише накратко за учен с толкова широк научен кръгозор, който е внесъл неоценим принос в съкровищницата на човешките знания; за изследовател, когото академик Б. С. Соколов нарече „Ломоносов на XX век“.

Мисълта за единството на научното знание е лайтмотив в цялото творчество на Вернадски. „Науката е една, тя е единна – пише той. – В нея няма важно и неважно. Няма как да се грижиш за развитието на едни научни дисциплини и да оставяш без внимание други.“ (Всички цитати са взети от негови статии, дневници, писма и др. – Б. а.) Самият Вернадски усилено и многостранно работи в различни области на науката – кристалография, геология, биология, почвознание, химия, радиология, хидрогеология, метеоритика.

Той допринася за разработката на проблемите в сферите на историята на науката и философията, на историята на славяните, на организацията на научните изследвания, на проблемите на висшето образование и др. При това обаче, както самият Вернадски отбелязва през 1942 г. в края на своя живот: „Аз никога не съм живял само за науката.“ Той непрекъснато доказва удивителната широта и богатство на натурата си. Цялата му разнообразна дейност, цялото богатство на духовните му интереси в крайна сметка са насочени към една-единствена цел – безкористна служба на науката. Задълбоченият му интерес към изкуството, музиката, поезията е мощен стимул за неговото научно творчество. „Най-добро въздействие – подчертава Вернадски – ми оказват моите увлечения в областта на естетиката и художественото творчество. От тях по мистичен начин черпя сили, намирам покой и подкрепа. Тогава аз се сливам с нещо по-възвишено и се чувствам по-силен. Мисълта ми намира необходимата ѝ широта за правилна, по-малко субективна оценка на събитията.“

Вернадски вижда и огромната общокултурна роля на изкуството, улавя неговата философска значимост за разбирането на съдбата на цивилизацията. „Конкретната историческа епоха, която е животът на даден народ – пише той, – прониква в самата същност на художественото творчество, тя гори и свети в създаденото от великите и малките творци, в историята на театъра. Надали ще бъде грешно да виждаме в тези творения на човешката култура проява, при това най-дълбока, на живота на дадена епоха или на даден народ. По тях ние можем да изучаваме и да разбираме душата на народа и живота на епохата."

На този фон основният смисъл на дейността на учения според Вернадски е свободното движение на мисълта, водещо до откриване на нови закономерности, до превръщане на истината на Природата в истина на Човека.

На този свят няма нищо по-силно от свободната научна мисъл – това е творческият девиз на целия живот на В. И. Вернадски. И за да му бъде верен, „ученият е длъжен да му отдаде и цялото си време, и целия си талант, длъжен е да умее да мобилизира цялата си воля. Науката изисква изключително и необичайно напрежение на човешката воля, стремяща се да достигне по научен път неизвестното… Може да се каже, че научният мироглед не загива благодарение единствено на съзнателното проявление на усилието на волята. Този мироглед започва да гасне и бива погълнат от чужди влияния, когато отслабне това негово проникващо живително усилие". Вернадски няма нищо против, ако по пътя има препятствия: „Борбата с препятствията е по вкуса ми, аз обичам, когато едно нещо не става отведнъж." Но в служба на великото дело на науката човек не бива да издребнява, да се разсейва, „не трябва да си позволява да мисли за всичко лошо, което е трябвало да бъде направено, не трябва мисълта му да се отклонява само към личните, дребните дела, когато наоколо стоят като плътна стена великите идеали, когато наоколо има толкова свободно пространство за мисълта всред хармоничното, широкото и красивото, когато наоколо има гибел и се води борба за това, което нашата личност съзнателно е приела за свое и ценно".

Това умение да отхвърля второстепенното, за да се съсредоточи върху главното, фундаменталното, до голяма степен определя мащаба на приноса на В. И. Вернадски в науката. Той е един от първите, усетили и осъзнали зараждащата се тенденция към широк синтез, към дълбока интеграция на научното познание, която по-късно ще се превърне в едно от определящите направления в развитието на науката през втората половина на XX век и началото на XXI век.

Оценявайки мястото на Вернадски в науката, акад. Г. А. Заварзин отбелязва, че през XX век се е извършила дивергенция на научната мисъл, изказана навремето от Лайел и от Дарвин. Едно научно направление тръгва по пътя на детайлизацията на механизмите на жизнените процеси и чрез генетиката, биохимията и молекулярната биология стига до съвременната физико-химическа биология, обърната навътре към организма. Друго направление, продължаващо линията на Вернадски, не е било генерална линия в развитието на мисълта в продължение на почти половин век. През последната четвърт на XX век обаче начинът на мислене на учените се промени: освен задълбочената детайлизация

на знанията и свързаната с нея неизбежна специализация се оказва нужна и общата картина – така биогеохимическият подход на Вернадски става символ на мисленето на нашата епоха [4].

Обобщаващото мислене „според Вернадски“, разчупващо рамките на отделните научни дисциплини, се превърна във въпрос на оцеляване за днешното човечество. Създавайки принципно нова област в развитието на познанието на природата – науката биогеохимия, Вернадски творчески обединява в нея постиженията на три науки: биология, геология и химия. „Моята научна работа премина така – пише той през 1942 г., – че от млади години досега аз работя все по границата на постигнатото от науката разбиране на действителността.“ Устремът към границите на познанието дава възможност на учения да достига до нови широки обобщения от принципен характер и поновому да поставя някои стари традиционни проблеми. Така например, разглеждайки геохимическите функции на биосферата, Вернадски за пръв път в световната литература изказва мисълта, че „сред милионите видове не съществува нито един, който би могъл да изпълнява сам всички геохимически функции на живота, съществуващи изначално в биосферата. Следователно поначало морфологическият състав на живата природа в биосферата трябва да е сложен“. Затова „първата проява на живот при създаването на биосферата трябва да се е случила не чрез появата на някакъв единичен организъм, а чрез появата на съвкупност от организми, съответна на геохимическите функции на живота“. При това според Вернадски живите организми далеч не са деца единствено на планетата Земя, те са в някаква степен деца и на Слънцето, деца и на Космоса. „Земните твари – пише Вернадски – са творения на сложен космически процес, необходима и закономерна част от строен космически механизъм, в който, както знаем, няма случайност.“ Като се има това предвид, „разгадаването на живота не може да стане само чрез изучаването на живия организъм… Изследвайки проявите на живота в обкръжаващата го среда, в планетарен мащаб, ние сме длъжни да спрем да го разглеждаме през призмата на организма… Животът е неразривна част от организираността на биосферата… Извън биосферата ние не познаваме живот по научен път, нито виждаме научно неговите прояви. За нас става все по-ясно, че животът е космическо явление, а не специфично земно.“

Подобно космическо възприятие на живота, както и представата за тясна зависимост между явленията, случващи се в биосферата благодарение на космически фактори, се нуждаят от теоретична обосновка. И Вернадски издига редица принципни идеи, една от най-важните сред които е идеята за организираността на биосферата и за еволюцията на тази организираност. Според тази идея организираността на живото вещество в биосферата е с тенденцията да нараства непрекъснато от най-простите форми на живот до появата на човека. Затова никой теоретичен проблем на еволюцията на видовете не може да се разглежда извън и независимо от еволюцията на биосферата. „Еволюцията на видовете трябва да е свързана със структурата на биосферата.“ „Животът и еволюцията на неговите форми не могат да бъдат независими от биосферата, не могат да ѝ бъдат противопоставяни като съществуващи независимо от нея природни същности.“

Как това гениално предвиждане на Вернадски се отразява на реалното развитие на еволюционните идеи? Може да се каже, че то, както и други негови изключителни прозрения, беше разбрано не отведнъж и съвсем не лесно.

Представата за всеобщността на развитието, залегнала в концепцията за глобалния еволюционизъм, получава своето естествено и научно въплъщение в учението за биосферата като цялостна сложноразвиваща се система. От позициите на съвременната наука биосферата е разбирана като област, в която съществуват и функционират живите организми и която включва в себе си атмосферата, хидросферата, земната суша и горните слоеве на литосферата.

Вернадски – основоположникът на учението за биосферата, я разглежда като единство на три вещества: живо, биоинертно и инертно. Живото вещество включва всички сега живеещи на планетата организми. Биоинертното вещество е съчетание от живото и неживото, образуващи единството, в чието създаване участват компонентите на едното и на другото, като например почвата. Накрая, инертното вещество са всички неорганични, абиогенни части на Земята. Според Вернадски наличието на всичките тези три вещества е необходимо за съществуването и развитието на живота, тъй като именно тяхното сложно взаимодействие осигурява условията за поддържането му. Както правилно отбелязва В. М. Фьодоров [5], учението за биосферата за първи път дава разгърната теоретична основа на натуралистичната форма на синтез, която исторически предшества отвлечените от физическа и механична гледна точка представи за света. Изходна предпоставка за натуралистичния (в конкретния случай – биосферен) мироглед е представата, че „проявите на живота и проявите на мъртвата природа, видени от геологична, т.е. планетарна гледна точка, са проява на един и същ процес“. Организмът може да бъде отделен от земната кора „само в нашата абстракция“, тъй като живото е част от земната кора, неразривно свързано с нея, и е „механизъм“, който непрекъснато я изменя.

Механизмите за развитие на живота в биосферата предполагат, на първо място, взаимосвързаност на неорганичното (инертното) и органичното (живото) вещество и, второ, сложно взаимодействие на живите организми помежду им. С това обаче не се изчерпват всички фактори, които определят развитието на живота в биосферата. Освен механизмите на саморазвитие на живото, които действат в неразривно единство със земната кора, еволюцията на биосферата се характеризира и с въздействието на външни условия, идващи от Космоса. Земните твари, отбелязва Вернадски, са резултат от сложен космически процес, който от своя страна е необходима и закономерна част от стройния космически механизъм. Следователно разгадаването на живота не може да се постигне чрез изучаването единствено на живия организъм.

Вернадски подчертава, че животът е резултат от сложното взаимодействие при еволюцията на цял ред космически и земни фактори. „Въз основа на пълното емпирично разбиране на природата – пише той – е необходимо да се допусне, че връзката между космическото и земното винаги е взаимна и че необходимостта от космически сили за проявата на земния живот е тясно свързана с космическите явления, с неговата космичност.“ Подобно космо-планетарно разбиране на живота и подобна представа за тясната зависимост между

явленията в биосферата в резултат от космически фактори са застъпвани и от съвременника на Вернадски – известния руски учен А. Л. Чижевски. „Сега ние можем да кажем – пише той, – че в природните науки идеята за единство и свързаност на всички явления в света и усещането за света като неделимо цяло никога не са достигали такава яснота и дълбочина, каквито те малко по малко достигат днес.“ [6]

Във връзка с наличието на подобни представи на ниво емпирични наблюдения и с фиксирането на подобен род различни фактори са изказани редица принципни идеи и в трудовете на В. В. Докучаев, А. Л. Чижевски и В. Н. Сукачев. И тъй като сложното коеволюционно взаимодействие в рамките на биосферата се допълва от въздействието на космически фактори върху протичащи в биосферата процеси, проблемът за прякото и косвеното влияние на космо-планетарните фактори върху живото вещество и неговата еволюция се превръща в един от най-значимите и фундаментални проблеми в съвременното естествознание.

Възниква необходимостта от въвеждане в научния арсенал на някои нови определения и категории, които да отразяват тези интегрални характеристики на коеволюционното развитие. В. П. Казначеев, развивайки идеите на Вернадски и Чижевски, предлага особена мерна единица за периодичните колебания на слънчевата активност на биосферно ниво, като я нарича слънчево-биосферна единица [7]. Тя е въведена от учения на основата на геохимическите представи за миграцията на елементите в биосферата и се свързва с басейните, в които се вливат големите реки на Земята. Според В. П. Казначеев слънчево-биосферните единици дават възможност за провеждане на пространствен анализ на единните коеволюционни комплекси, като се отчитат особеностите на климатичните зони, на типовете релеф и ландшафт. По този начин слънчево-биосферните единици играят ролята на своеобразни „площадки“, на които се проследява общата картина на взаимодействието между разнообразни геологични, географски, климатични, биологични, космически и антропогенни фактори. При това в групата на последните фактори, като се вземе предвид нарастващото научно-техническо развитие на човечеството, има тенденция към постоянно увеличение.

В. А. Красилов, анализирайки взаимодействието на човека и природата, издига тезата, че човекът е регулиращ фактор на биосферата. В сложните системи, отбелязва той, по правило съществува механизъм за корекция на грешките, механизъм за репарация на щетите. Така например дефектите в генетичния код биват изрязвани от специални ферменти, наречени рестриктази. Биосферата досега не е притежавала подобни механизми, но според логиката на развитие рано или късно те е трябвало да се появят. Появата на разумно същество, каквото е човекът, според Красилов означава потенциална възможност за съзнателна репарация на биосферата. „Обаче – прави важна уговорка Красилов – осъществяването на подобна възможност зависи от осъзнаването от човека на неговата еволюционна мисия.“ Продължавайки тази мисъл, можем да отбележим, че осъзнаването на въпросната еволюционна мисия от човека до голяма степен зависи от ясното определяне на мястото и възмож-

ностите му в коеволюционния ред на общото развитие на универсума. Н. Ф. Реймерс преполага, че трябва да съществуват някакъв допълнителен еволюционен механизъм, някакви насочващи ограничения в това развитие на универсума. Разбирането на това развитие изглежда е възможно единствено чрез използването на идеята за коеволюцията на всички тези взаимносвързани редове на развитието. В книгата си „Основи на екологичните знания" ученият предлага обща структура на коеволюциониращите елементи [8]. Ако се има предвид, че биосферата е построена върху йерархичен принцип и освен това е част от йерархията на системите в Космоса, каскадността в процеса на еволюция е съвсем очевидна. Променя се мястото на нашата галактика във Вселената, еволюира Слънчевата система, променя се Земята като планета, променят се всички нива и йерархии на природните ѝ системи, включително екологичните. Извършва се еволюция на много еволюции, всяка от които обуславя ред ограничения. Циклите на слънчевата активност „налагат вето" върху много от вариантите за развитие. Земната гравитация отхвърля всички варианти, които ѝ противоречат, и т.н. Всяко по-високо ниво на йерархията ограничава и по тази причина определя развитието на системите на по-ниските нива. Съществува обаче и процес на обратно въздействие. Този факт проличава особено ясно в условията на нарастване на антропогенните въздействия върху природата. Еволюцията на живите системи на Земята се движи според същите природни закони на еволюцията, но в рамките на мощна антропогенна преса, което съществено променя ситуацията и изисква специален анализ на коеволюцията на природата, човека и обществото в контекста на концепцията за глобалната екология.

Постиженията на еволюционната биология през XX век, особено на екологията, на етологията и на популационната генетика, показват значението на процесите на коеволюцията за формирането на комуникативните системи например, при които е необходима съвместна еволюция на предаващата и приемащата система, както и за обяснението на формите на комуникативното и на съвместното поведение на обществените животни и т.н. Идеята на коеволюцията, която довчера е била в периферията на еволюционизма и която възниква като резултат от нуждата да се обяснят симбиотичните взаимоотношения, днес все повече и повече бива осъзнавана в цялата си философска дълбочина и се превръща в централна за целия еколого-еволюционистки начин на мислене. В различните области на биологията започва да се говори за генно-културна коеволюция, за съвместна еволюция на психиката на човека и на социокултурната еволюция, за коеволюция на човека и природата. Идеята за коеволюцията днес се превръща в програма на цяла редица научни дисциплини и налага кардинални промени в представите ни.

Синтезът на еволюционния и организационния подход и утвърждаването на нов методологико-регулативен принцип – принципа на коеволюцията, водят до формирането и на нов стил на мислене в биологията, където идеите на организация и еволюция се развиват не паралелно, не взаимоизключвайки се, а в неразривно цялостно взаимнопредполагащо и двете съставляващи на този континиум единство. Според тази логика еволюцията не може да се разглежда

извън и независимо от организацията и обратно – идеята за организация се оказва вредна вън от идеята за еволюция.

Много, необясними по-рано, факти в контекста на такава идеология стават разбираеми и очевидни. Така например Красилов в своята екосистемна концепция за еволюцията извежда два вида еволюция – кохерентен и некохерентен. В. И. Назаров [9], характеризирайки екосистемната теория на еволюцията на Красилов, отбелязва, че в спокоен кохерентен период еволюцията на екосистемите протича бавно и постепенно. Най-характерната черта в този случай е голямата стабилност, присъща на всички климаксови общества, завършващи екологичната сукцесия. Стабилността осигурява на първо място доминантните видове с дълъг жизнен цикъл и малобройно потомство. В такива общества са развити разнообразни механизми за намаляване на конкуренцията, напълно действа стабилизиращият подбор, налице е високо ниво на генетичната разнородност на популациите.

Това са преди всичко екосистеми с постоянни условия, с целогодишно наличие на храна. Те почти не се променят в продължение на милиони години. Такъв тип еволюция, протичащ в стабилните екосистеми, Красилов нарича кохерентна еволюция. За нейното описание са създадени класическият дарвинизъм, синтетичната теория на еволюцията и други традиционни теории.

Съществува обаче и друг вид еволюция – некохерентен. Тази еволюция протича в неустойчиви, нарушени екосистеми, или, което е същото, в екосистеми, намиращи се в криза. Поддръжниците на този нов модел смятат, че най-важните еволюционни събития – възникването на еукариотната клетка, на многоклетъчността, на половото размножение, на топлокръвността, на плацентата, на интелекта, т.е. на всички ароморфози, се е случвало в периоди на кризи, във фазите на некохерентна еволюция.

Това е било пагубно на първо място за тясноспециализираните форми. В кризисни условия такива, разбира се, се оказват най-приспособените и най-конкурентоспособните видове от предишните стадии на еволюцията. Те са притежавали най-добра адаптация към целия комплекс от условия на средата, при промяната на които тази адаптация се разрушава. Тук става дума за процес не на оцеляване, а на измиране на най-приспособените. С измирането на доминантните видове се извършва опростяване на структурата на екосистемите.

Но измирането на доминантните видове има поне едно важно еволюционно следствие – с изчезването им се освобождават екологични ниши. Природата, както е известно, не търпи вакуум и освободените ниши се попълват от видове, заемали досега съвсем скромно място в икономиката на екосистемите. При това е важно да се отбележи, че смяната на „господарите“ на тези ниши става не по насилствен път, не чрез конкурентна борба и изтикване на един вид от друг, по-приспособен вид, както следва от теорията за естествения подбор. Видовете, заели вакантните ниши, притежават типично пионерски характеристики. Те са непретенциозни, сравнително слабо специализирани, имат кратък жизнен цикъл, висока смъртност (те са обект на масова неизбирателна елиминация), но я компенсират с висока раждаемост. В условия, когато поради опростяването на структурите на екосистемите междувидовата конкуренция рязко намалява,

както и интензивността на стабилизиращия подбор, видовете пионери могат да оцелеят именно благодарение на своята висока репродуктивна способност.

След като анализира тези положения от теорията на Красилов, основани върху синтеза на еволюционните и организационните представи, В. И. Назаров прави своя основен извод.

Изглежда периодите на кризи и фазите на некохерентна еволюция се характеризират единствено с негативни показатели: вместо оцеляването на най-приспособените настъпва тяхното измиране, вместо увеличаване на продължителността на живота настъпва нейното намаляване и висока смъртност на видовете пионери, нараства производството на ентропия. Всичко това са признаци на биологичен регрес.

Обаче именно в тези периоди се поставят основите на бъдещия прогрес. Поради отслабването на стабилизиращия подбор се създават условия за генетично търсене и за рязко увеличаване на изменчивостта (включително чрез проява на скрития резерв). Когато конкуренцията намалява, живата природа може да си позволи еволюционни експерименти.

Тези идеи развива и академик Г. А. Заварзин. Според него определящо се оказва не изменението на индивидуумите и следващото го изменение на системата, а обратно, ограничаващата роля на по-голямата система за функционирането на по-ниските нива в нея. Еволюцията като цяло служи за постигането на цел, зададена от по-голямата система, която се променя във времето в зависимост от вътрешни фактори [10].

Така разбираното в биологията коеволюционно мислене навлиза и в културата. То позволява да се преодолее разривът между еволюционисткия подход към природата и към човека, да се набележат пътища за синтез между еволюционизма в природата и в социокултурната област. Коеволюционното мислене води до разбиране на взаимовръзката между етнонационалните и социокултурните общности с природно-географските условия на средата, до осмисляне на пътищата за съвместна и взаимносвързана еволюция на природата и човека, на биосферата и ноосферата, на природата, цивилизацията и културата.

По този начин ходът на развитието на научните изследвания, до голяма степен все още хипотетични, показва реално приближаване (често парадоксално) до гениалните прозрения на Вернадски. Наистина те невинаги са оформени докрай, но отговарят на новите реалии на времето, което той толкова много е изпреварил.

В своето многостранно творчество Вернадски утвърждава единството не само на естественонаучното знание. Той прави следващата стъпка, имаща принципно значение, издигайки и обосновавайки тезата за единството на естественонаучното и хуманитарното познание при решаването на проблемите на живота. Както отбелязва И. И. Мочалов, изследването на биогеохимическите проблеми в тяхната цялост според Вернадски предполага не само разглеждането на ролята на природната среда в геохимическата еволюция на живите организми. То изисква и дълбок анализ на геохимическата активност на живото вещество като мощен формообразуващ геологичен фактор. На свой ред решаването на тази задача не би могло да бъде удовлетворително, ако се игнорира

човекът, който е неотменима съставна част на живото вещество на биосферата. Обръщайки се към анализа на геохимическата активност на човека, Вернадски констатира, че тя се проявява не пряко и не непосредствено, т.е. не като чисто биологически природен процес, а неизбежно е опосредствана от сложните социални отношения между хората, променящи се на различните етапи на историческото развитие на обществото [11].

Разбирайки взаимната връзка и активността на двата компонента на системата „общество–природа", Вернадски смята, че и в науките, които ги изучават, трябва да се набележат пътищата за интеграция и синтез. „В разбирането за мястото на човека в научно създавания строй на света – пише той – сега се наблюдава огромен скок на научното творчество… Преломът в научното разбиране на космоса… съвпада по този начин с едновременно идващите най-дълбоки изменения в науките за човека. От една страна, тези науки се обединяват с природните науки, а от друга – техният предмет изцяло се променя."

Един от най-важните моменти по пътя на синтеза на естественонаучното и хуманитарното знание е необходимостта да се отчита мирогледното значение на научните открития, да се анализира ролята им не само за развитието на „чистата" наука, но и за съдбата на обществото. Вернадски ясно разбира колко ограничава възможностите за развитие на науката доминиращият по негово време позитивистки подход, който елиминира целия комплекс от мирогледни проблеми, възникващи в процеса на развитие на научното познание. Той пише: „Науката сама по себе си доставя такова голямо удоволствие, носи толкова голяма полза, че би било възможно човек да си остане, така да се каже, деятел на едната чиста наука. Но това би било възможно, ако човек би могъл да се застави да не излиза от тесните рамки на конкретната специалност. Когато се загуби мирогледът, заедно с него се губи и висшето осмислено удоволствие, което науката е в състояние да достави… Чувството за дълг и стремежът към идеала завладяват човека, който гледа на науката с широк поглед, а не като специалист, който не вижда нищо отвъд пределите на своята специалност и смята себе си за учен."

За Вернадски научната работа е неразривно свързана с мирогледа, с етичните аспекти на дейността на учения, с целостността на личността му. „Съображенията от нравствен характер за мен и за научната творческа работа – подчертава той – са въобще ненакърними и недопускащи изкривяване на човешката личност."

Ярка особеност на таланта на Вернадски е, че той не само осъзнава и обособява всички посочени по-горе проблеми, но и че предлага конкретна програма за борба за осъществяване на издигнатите високи идеали. Програмата е дълбоко обоснована в една от последните работи на учения „Научната мисъл като планетарно явление".

Тази книга заема особено място сред другите фундаментални трудове на Вернадски. По широта на замисъла и по новото разбиране на спецификата на отношенията между обществото и природата тя е обърната по-скоро не към съвременниците на Вернадски, а към неговите потомци, към нас, хората от началото на XXI век.

Изказаните в тази книга идеи стават особено актуални във време, когато заплахата от екологична криза е нараснала неимоверно, когато дискусиите за мястото, правата и задълженията на човека към природата получават невиждан размах и небивала острота.

Затова с пълно право можем да говорим не само за историческото значение на тази творба, а и за нейния принос в съвременната дискусия относно проблема за отношенията между човека, обществото и природата, относно проблема за екологията на човека.

Вернадски дълбоко и всестранно обосновава тезата за единството на обществото и природата, за необходимостта от цялостното им комплексно изследване в цялото богатство на техните взаимовръзки.

За първи път в световната литература той се опитва да проследи еволюцията на нашата планета като единен космически, геологически, биогенен и антропогенен процес. Ученият показва, че паралелното съществуване на тези взаимносвързани явления способства за тяхното успешно съвместно еволюционно развитие, т.е. той открива, макар и да не го назовава по този начин, процеса на коеволюцията като съвместна еволюция на взаимносвързани, взаимнозависими и взаимнонеобходими паралелни цикли на развитието. С голям размах и проницателност той поставя въпроса за новите тенденции при взаимодействието на обществото и природата, за превръщането на човешката дейност в планетарна сила. „Човекът за пръв път наистина разбра – пише Вернадски, – че е жител на планетата и може, длъжен е да мисли и да действа по нов начин, не само като отделна личност, семейство или род, държава или държавен съюз, а и в планетарен аспект."

Но как да се постигне такова състояние, че нарасналата мощ на човечеството, неговото техническо могъщество не само да способстват за растежа на благосъстоянието на хората, но и да не вредят на средата, в която това човечество съществува? Според Вернадски такъв регулатор има и той е закономерен естественоисторически етап от еволюцията на планетата. Това е научната мисъл на човечеството, която се превръща в планетарна сила. Засилващото се влияние на науката определя началото на нов период в историята на планетата, когато биосферата преминава в ново еволюционно състояние – ноосфера. Ноосферата според Вернадски е биосфера, преработена от научната мисъл на човечеството. По този начин „ноосферата" на Вернадски се оказва нещо съвсем различно от „ноосферата" на Леруа, Теяр дьо Шарден и „пневматосферата" на П. А. Флоренски.

За всички споменати мислители „ноосферата" е идеална сфера на духа, кръговрат на духа. За Вернадски тя е чисто материалистично разбиране на новото състояние на биосферата, трансформирана от научната мисъл на човечеството. При което движението към това състояние е детерминирано от естественоисторическата коеволюция на човека, обществото и природата. Вернадски не употребява тези термини, но всъщност пише именно за това.

Резюмирайки своите идеи за ноосферата, Вернадски прави изводи с голямо научно значение. Според тях „ходът на научното творчество е тази сила, с която човек променя биосферата, в която живее. Тази проява на изменение

на биосферата е неизбежно явление, съпътстващо растежа на научната мисъл. Това изменение на биосферата става независимо от човешката воля, стихийно, под формата на естествен природен процес. А тъй като средата на живот е организираната обвивка на планетата – биосферата, вкарването в нея при дългото ѝ геологическо съществуване на нов фактор за изменение – чрез научната работа на човечеството – е природен процес на преход на биосферата в нова фаза, в ново състояние, което всъщност е ноосферата".

Тези идеи на Вернадски предизвикват остра и продължителна дискусия. Едни учени смятат, че вече живеем в ноосферата, други твърдят, че възникването ѝ ще стане в бъдещето, а трети намират самата идея за ноосфера за поредния ненаучен мит. Не всички са съгласни, че възникването на ноосферата е еволюционен, а не исторически процес, движен от социални механизми и т.н. Важни са въпросите, които се заключават в това доколко трябва да бъде и може да бъде преобразувана биосферата чрез разума на човека, за да се извърши качественият скок от биосферата към ноосферата. И ще може ли човекът – дете на природата, неотделимо от биосферата – да съществува на преобразената от самия него Земя. Няма ли социотехногенният етап в развитието на човечеството да стане убиец на хората като живи организми.

Всички рефлексивни размисли, предизвикани от идеите на Вернадски, са много полезни и важни. Все пак това са само идеи на учения – не постулирано учение, а нахвърляни бележки. Вернадски не поставя никакви времеви рамки, а смята, че „биосферата неизбежно ще се превърне така или иначе, рано или късно, в ноосфера, т.е. в живота на народите … ще станат събития, които са необходими за извършването на този процес, а не противостоящи му".

Затова общата хуманистична интенция на учения, неговата вяра в планетарната мощ на науката може единствено да бъдат подкрепяни. Защото смисълът на ноосферата според Вернадски е не стихийното, разрушително нахлуване в природата на нова геологическа сила, каквато е човечеството, а регулируемото от плодотворната научна мисъл съхранение на условията за живот и щастие на хората на Планетата на Разума.

В тази кратка статия може да се разгледат само малка част от идеите в огромното научно наследство на Вернадски. Тук не са описани неговите иновационни идеи за времето, пространството, съзнанието и много, много други неща.

По случай 150-годишнината от рождението на В. И. Вернадски се издават неговите пълни събрани съчинения. Още много години ще откриваме за себе си гениалните му прозрения, догадки и озарения, ще използваме неговите идеи, които продължават да живеят активно и в наше време, способствайки за позитивното, плодотворно формиране на съвременната научна картина на света и за определянето на основните направления на днешните стратегически изследвания.

Превел от руски език: *Иван Динков-младши*

Източник: *Сп. „Стратегические приоритеты", № 1/2014 г.*

ЛИТЕРАТУРА

1. *Лисеев, И.*, Н. Реймерс. Чувство живой природы. – Человек и природа, 1978, № 2, с. 6.
2. *Алексеев, П. В.* Власть, философия, наука. М., 2014, с. 283.
3. Владимир Вернадский. Жизнеописание. Избранные труды. Воспоминания современников. Суждения потомков. М., 1993, с. 198–199.
4. Пак там, с. 678.
5. *Федоров, В. М.* Учение о биосфере и интеграция наук. М., МГУ, 1986, с. 65–66.
6. *Чижевский, А. Л.* Земное эхо солнечных бурь. М., 1976, с. 71.
7. *Казначеев, В. П.* Учение о биосфере. М., 1985.
8. *Красилов, В. А.* Охрана природы: принципы, проблемы, приоритеты. М., 1992, с. 170–171.
9. *Назаров, В. И.* Эволюция не по Дарвину. М., 2005, с. 442–444.
10. *Заварзин, Г. А.* Составляет ли эволюция смысл биологии? – Вестник Российской Академии Наук, 2006, т. 76, № 6, с. 533.
11. *Мочалов, И. И.* В. И. Вернадский – человек и мыслитель. М., 1970.

ИНТЕЛИГЕНЦИЯТА – НОВИЯТ ПРОЛЕТАРИАТ

Владимир Топенчаров

Владимир Топенчаров *– професор, доктор на математическите науки, доктор по техника. Публикувал е повече от 120 статии в областта на механиката и математиката, както и над 100 статии по научни и обществени проблеми на науката и образованието. Има издадени 5 книги, между които – „Изход", „Към властта" и „Погромът". Председател е на Движението на социалистите ветерани.*

Преди 150 години в „Комунистическия манифест" Маркс и Енгелс определят промишления пролетариат като движеща сила на революцията и на обществения прогрес. Две години по-рано, в предварителен материал за програма под формата на интервю, Енгелс дава кратка, много сбита концепция за онова, което мислят авторите на основния документ, останал повече от век актуален, по главните характеристики на движещата сила на обществото – промишления пролетариат.

В отговор на *2-ри въпрос* от твърде интересното интервю, своеобразен като че ли предварителен материал от 1847 г., използван като замисъл и текст от двамата автори при редактиране на Манифеста, Енгелс пише: „Пролетариат се нарича оная обществена класа, която получава средства за живот изключително чрез продажба на своя труд, а не от някакъв свой капитал."

Тук Енгелс визира преди всичко промишлените работници най-малко по две причини: именно те са най-експлоатираните, а при механизмите на капитализма от XIX век те създават най-висока принадена стойност за капитала. Освен това, поради особеностите на машинните производства, те са най-организираните обществени среди – индивидуално машинно производство още не е било развито масово.

Индустриалният пролетариат, в явна или неявна форма, е основната движеща сила на революциите от XIX век във Франция, Германия, Италия, Русия. Понякога към тази движеща сила, която често е малцинствена, дори незначителна спрямо множеството, се причисляват и селяните (бедняци или селски пролетарии – работещи производители без или с много

малко собствена земя, която трудно и мизерно изхранва многобройното семейство). Нерядко на преден план излизат и относително образованите среди (студенти, дребни търговци, т.нар. дребна буржоазия).

Как изглежда днес това определение? Доколко то е остаряло в условията на днешното общество на глобализация, научно-технически прогрес и нови основни средства за производство, оръдия на труда и технологии? Или, като запазим частично марксисткият подход, можем да получим работно определение за един нов съвременен пролетариат, за онази обществена формация, която образува относително най-голямата принадена (добавена) стойност по методологията на Енгелс, т.е. експлоатираната част от обществото?

Броят на индустриалните работници намалява както абсолютно, така и относително. Дори в най-индустриалните европейски държави те рядко надхвърлят 6% от работната сила. Така е в Германия, а много по-малко са те в САЩ – над 2.5% при недокрай изяснени критерии и методологии, а селскостопанските производители в развитите страни вече са останали 2–3%. Същевременно бързо нарастват и много явно се оформят нови трудови среди и дори цели професионални групи в друг нов тип пролетарии (наемни работници). Протича явлението, отбелязано от Ленин като типично в света – разпадане на градската дребна буржоазия на капиталисти и пролетарии.

Нещата се изменят качествено поради бързото превръщане на науката (знанието), все пак условно, в непосредствена производителна сила. Знанието се трансформира в основен фактор за пълноценното функциониране на икономиката. С бързото навлизане на интелекта или по-общо на знанието в производството се преоценява ролята на смятаните в продължение на повече от столетие за „непроизводствени“ специалисти или дори за „не работници“, а за „служители“, които не произвеждат пряко принадена стойност. Това са професии и отрасли на науката: преподавателите, инженерно-техническите кадри, медицинските кадри – лекари и помощен персонал, служителите и мениджърите и др. Те са част от новия пролетариат, който днес вече надхвърля 20–25% от работната сила (а в зависимост от силно оспорваните оценки и методики – и много повече). Нещата отиват по-далеч. Вече е трудно да се намери поне оформила се и достатъчно многобройна обществена прослойка, която да не е свързана в някаква форма и степен с производството (материално или нематериално) и оттам с производството на принадена стойност.

Обикновено се задава въпросът: къде са т.нар. художественотворчески кадри (писатели, артисти, художници, учители и други), които не се смятат за „наемници“? Нима те по същество не са наемници? Въпреки тяхното значение за съвременното общество, те не са част от новата буржоазия, нито са част от съвременния елит, който е сплотен от относително общи интереси и висока степен на експлоатация – нова класа, търсеща промяна и косвено работеща за нея. Те не произвеждат стоки и услуги, следователно не участват в създаването на принаден продукт и не са „ограбвани“ чрез преразпределението му. Но дали е така? Нима всички форми на изкуството и културата не са част от стоково-паричните отношения? Нима не се изследват дори в академичната наука „икономиката на изкуството“ и цените на картини, скулптури, билетите за спектакли?

Нима не са обект на социални и политически обсъждания (и спекулации!) разходите за изпълнителите и концертите, шоу програмите и рекламите за спектаклите?

Още през последната третина на XX век новият пролетариат започва постепенно да осъзнава и отстоява своите интереси. Най-ярките прояви сравнително бързо се изчерпват чрез извоювани отстъпки. Рухва държавно и църковно подкрепяният викториански морал. Променя се в по-съвременно направление режимът на френското образование, особено на висшето, но се открива много активен обществен диалог за всички образователни степени и равнища. Протестите затихват, но не спират вече 40 години и обхващат не само тези традиционно доминиращи в Европа индустриални и колониални държави от XVIII и XIX век.

Нека отбележим, че във всяко по-трайно във времето социално движение се появяват спътници от високообразованите слоеве на обществото, които оформят т.нар. теория (става дума за писмената част или за теоретичните основи на спонтанния протест). Така е дори с християнството (апостол Павел, Тома Аквински) и всички по-късни движения (по правило свързани с религията и църквите) до Възраждането в европейското Средновековие. Впрочем историята сочи недвусмислено, че сходно е положението и във всички други религии, включително в модерните днес „секти“ предимно в САЩ и в други много високоразвити в материално и образователно отношение протестантски страни (Германия, Швеция и главно скандинавските страни).

Левите сили главно от Европа (партиите от ПЕС, компартиите и т.нар. нови леви) се отказаха от текстовете (превърнати в стерилни догми след Октомврийската революция от 1917 и особено след сталинизирането) на идеологията на марксизма.

Те се отказаха от методологията за анализ на социалните (класови!) противоречия на съвременното общество и се превърнаха в сили за защита на политическото статукво. Сега новите идейни и социални движения като цяло изграждат ново и напълно основателно отношение към новия пролетариат. Във високоразвитото европейско общество новата интелигенция – пролетариат, вече става доминираща и продължава да се развива и количествено, но особено бързо и качествено. На базата на основните принципи, точно по методологията на марксизма, може би поне частично освободени от едностранчивост и догматизъм и особено от остарялото, несъответстващо на глобализацията преувеличение в съвременността на идеята за „водещата роля“ (всъщност нереализирана в практиката) на промишления пролетариат в новите революционни процеси и също в дълбокото и качествено еволюционно изменение на обществото.

БСП и всички предшествали я партии на трудовата левица (БРСДП, БСДП. БРП, БРСДП(т.с.), БКП) са били много тясно свързани с интелигенцията. Партията е основана преди повече от 120 години главно от учители, но и от адвокати, от занаятчии и други грамотни и мислещи хора. Още с първите си стъпки тя полага големи усилия чрез основаните главно от нейни членове синдикати да се свърже плътно с работническата класа. Но работническият елемент до 1945 г.

остава малцинствен в нея. Въпреки много настойчивите усилия на нейното ръководство картината не се променя и след 9.IX.1944, дори когато с неуставни средства се осигуряват преференции за „работническите“ елементи при приемане на млади хора в БКП. От това следват два интересни и противоречиви трайни резултата и в ежедневието, и в тенденциите на развитието на БКП. Приемът на много нови работници (индустриални и селскостопански) заздравява връзката на партията с преките материални интереси на народа (в най-широк смисъл), което се отразява положително на основни социални и други решения на партията, а оттам и на цялата държава. Но, от друга страна, рязко се понижава идеологическата подготовка на кадрите – формирането на тяхното съзнание, което се отразява и на самата партия, затъваща в чужди на теоретическите и историческите ѝ основи води. Това изтласква временно на втори план големите хуманни принципи, тъй като водещи стават прагматичните задачи по управление на държавата и икономиката.

Поради това заедно с усилията да се поддържа прокламираният от устава класов състав на партията (валиден до 1990 г.) се вземат изключителни мерки и за повишаване на политическото и общото образование на членския състав и особено на низовия ръководен състав на БКП. От разпространените думи по времето на сектантския период (30-те години на XX в.), изричани от някои партийни организатори към малкото студенти, членуващи в БКП, че „да си с висше образование и член на партията не е съвместимо“, отдавна нищо не е останало, освен в паметта на някои ветерани или специалисти по история на левицата.

Този стремеж най-изкуствено да се подчертава работническият характер на БКП се оказва в дълбоко противоречие с партийната практика, която активно се утвърждава особено влиятелно именно сред художественотворческата интелигенция, научните среди и най-вече сред учителите и студентите. Започва целенасочено създаване на многобройна и от всички социални групи интелигенция при използване на цялата мощ на държавата.

Не бива да се пренебрегва, а още по-малко да се отрича утвърдената система на „рабфак“ – целеви прием извън общия конкурсен ред, успешно действаща в продължение на години, която, независимо от формалното ѝ приложение и извращенията при нейната реализация, даде забележителни кадри в нашата изграждаща се индустрия, наука и образование. И тук, както във всяко широко рекламирано и коментирано действие, се раждат вътрешни противоречия, парадокси и безсмислици. Достатъчно е да се напомнят странните и по-скоро комични опити да се даде нова дефиниция на „работник“ и на „работническа класа“ от 50-те години. Така, за да се оправдае участието в „привилегията рабфак“ на маникюристки, се изследва количеството физически труд в професионалната им работа. Но това не изменя резултатния опит да се обхванат чрез грубо изкривяване на думи функциите на ясни интелектуални професии, особено на инженерните и на учителските, на по-широки кръгове от населението, като работници.

Редом с количествените успехи обаче качеството и политическото равнище на българската интелигенция чувствително се понижи. Това се отнася и за нейната идейна насоченост, и за лявата ѝ определеност. В най-широките слоеве

на нашата интелигенция (учители, лекари, инженери) влиянието на левицата (БСП) спадна до неприемливо ниско ниво. Показателна беше стачката на учителите, насочена против правителството, която бе масова и открито под влиянието на отдавна „изтърваните“ синдикати (Съюза на учителите, Българския лекарски съюз). Слабо бе и сътрудничество на партията със Съюза на учените, Научно-техническите съюзи и с други по същество синдикални организации, въпреки че начело на тях бяха и са социалисти или поне лявоориентирани хора.

Опитът от последните години показва ясно, че БСП не е намерила своето място сред новия пролетариат, независимо от своя състав (предимно интелектуален и твърде малко работнически). Но това е малката беда и лесно може да се коригира с времето. Много по-съществено е, че лявата партия не намери вярна позиция и съответно политическо действие по отношение на напълно основателно възникнали протести на учители (2009 г.) и лекари (2008–2009 г.) при коалиционното, доминирано от БСП, управление. Едва по-късно в защита на БАН (2008 г.) партията зае твърда позиция и постигна резултат чрез ново влияние сред учените.

Избирателите (народът) приемат в предизборната риторична схватка и често в медийните изяви простотата, елементарността и дори простащината. Простотата, картинността, разбираемостта са задължителни – народът трябва да разбира всичко. В тях има малко място за „научност“, за „изящна фраза“, за „деликатен хумор“, за „ирония“; това прави неразбираем езикът на интелигенцията, която чрез него се самоизолира от хората, гласуващи при и за промени. Но не и в хода на държавното управление, което явно пролича от необичайно бързия срив на ГЕРБ при 30-месечното управление. Дори за своето високо професионално и грамотно управление Иван Костов много точно отбелязва в разговор с управленец от левицата: *„На вас ви бяха нужни 45 години, за да се изхабите. На нас ни стигнаха 45 седмици.“* Верни думи – не може да се управлява само с воля за власт (макар че и това е много нужно, без него не може). Но без знания и опит също не може. И не трябва.

Не е възможно да се ръководи сложната и постоянно усложняваща се (най-често под въздействието сега на ЕС и на бюрокрацията на Европейската комисия) държавна машина, администрацията без сериозна и трайна опора в интелигенцията, при това в развитие на контингента от професии и дейности, независимо от сектора (държавен, частен, смесен). Въпреки демонстративното пренебрежение към науката, изкуството и всяко знание, ГЕРБ бе принуден да търси и в някои области да намери знаещи управленци, независимо от някои груби прояви на лансиране на невежи. Появата на „калинки“ бе повод за насмешка и много приказки, но все пак не се превърна в правило.

Това не е само в България. Така става в цяла Западна Европа. Така е в арабския свят и навсякъде, където възникват социални протести, дори когато временно те вземат религиозна форма, съвсем като вече забравените масови стихийни движения в Европа. Дълбоките социални различия, откъсването от масите прави политическия език на интелигенцията непонятен и с това неприемлив за избирателите. А това от своя страна често води до неразбираеми и нелогични изборни резултати.

Но опитът през изминалия век много повече показва немощта на научната и техническата интелигенция за резултатно социално и политическо действие, за успешно овладяване на държавната власт и по този начин за коренно изменение на икономическата и политическата обстановка. Причините са няколко:

– характерът на труда на интелигенцията до голяма степен е индивидуален или в малки колективи (учителски, научни, технически, да не говорим за художественото творчество в най-широк смисъл) и много трудно може да се стигне до трайно масово действие, защото интересите са много различни и трудно се вижда общото и единното в тях;

– разслоението на интелигенцията по характера на трудовата дейност и равнището на професионалната и интелектуалната подготовка обективно много силно ограничава единството по интереси на трудещите се дори в един голям трудов колектив (примерът с голяма и неголяма болница, където разликата между водещия лекар и санитаря е огромна – не само по професионална подготовка и интелектуално равнище, а и по непосредствени интереси);

– опитът да се организира социален протест чрез интернет и свързаните с него средства може да се реализира само след обединение около най-общи, по същество синдикални проблеми; включването на интелигенцията в политическия процес, както впрочем и на другите социални групи, е изключително сложно и рядко;

– неясното разбиране за „смяната на обществения строй"; при всички предходни обществено-икономически формации собствеността, от която произтича „експлоатацията на труда", не е материална, неин носител е интелектуалната сила на личността, а не традиционното разбиране за различните носители на „собственост" на оръдията на труда и отделно на работната сила; носителят е един и същ – носителят на знанието.

Това прави неясен протеста при всеки конкретен случай и при всеки непосредствен повод за публично изявено недоволство. Интелигенцията, без да конкретизираме частта или прослойката, протестира повече против морални категории и юридическата основа на обществото, отколкото за чисто материални условия за живот и труд. Не стигаме ли до Хегеловата диалектическа категория „нещо в себе си" и „нещо за себе си", преизказана от Маркс в диалектическата дихотомия „класа в себе си" и „класа за себе си"?

Като че ли причината за отсъствието на изразен завършек на борбата на интелигенцията е в съвременния характер на нейното „производство" и в същността на интелектуалното действие – индивидуалността. Всяко интелектуално действие, преди да се превърне в част от каквото и да било производство на стоки или услуги, което по необходимост винаги (или почти винаги) е колективно, е дълбоко индивидуално. Именно този индивидуализъм в характера на дейността на интелигенцията създава условия за индивидуализма и в протеста, в бързото разрушаване на колективните му изяви и оттам на самото въздействие върху обществото. Независимо от това, че днес и в предвидимото бъдеще може да съществува виртуална служба, офис или дори завод, характерът на интелектуалното действие остава първичен и основен. Затова почти няма синдикати на интелектуалци. Там се появяват „дружества", „клубове" и други,

най-често малобройни и елитарни. В тях няма властови устрем, улична борбеност, воля за налагане на разбиранията, на политическите идеи и обществената воля при нужда със сила.

Но системното участие, при това много често, на интелектуалците като личности и колективи в синдикалните и в политическите протести показва дълбоката връзка между материалното и моралното в съвременния свят. Става ясна още веднъж библейската максима *„Само с хляб не се живее“*. Затова волята на новия пролетариат постепенно се очертава като водеща в общественото развитие. Този водещ характер расте с бързото качествено и количествено увеличаване на интелигенцията заедно с количеството и качеството на ролята на знанието в живота на човечеството, на обществото. Затова днес водещо в целите на протеста е вече не само хлябът наш насъщен (по основната библейска молитва), а лозунгите на социалистите за солидарност, справедливост и равенство са основата на бъдещите лозунги на протеста, а оттам и на бъдещото устройство на света.

От казаното следва, че тази нова роля на интелигенцията налага преоценка на социалната (а оттам и на класовата) структура на обществото и – частична промяна и в политическата работа на социалистическата партия. Става дума не за теоретическите основи на социализма, а за водещ обект на защитаваните интереси. Нека изпуснем малко обясняващата дума „нови“ за пролетариите на XXI век. Тогава известният призив, с който завършва безсмъртният *„Комунистически манифест“*, остава и днес валиден, макар че звучи по новому: *„Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“*.

Център за стратегически изследвания „Александър Лилов“

БЪЛГАРСКИЯТ ПРЕХОД В СПИРАЛАТА НА ИСТОРИЧЕСКИЯ ПРОЦЕС

Янаки Стоилов, Владимир Трифонов, Димитър Генчев, Иван Динков-младши

Четвърт век е значителен отрязък от националното историческо време. За 25 години една нация може да се превърне в просперираща, да заеме достойно място на европейския континент или да загуби позиции и да се закотви на последното място – като най-бедната страна в Европейския съюз. Един ден историците ще направят равносметка на този период, който продължаваме да наричаме „преход“. Ние сме негови съвременници. Често под влияние на емоции и заети с детайлите на случващото се, вгледани в дървото на днешния ден, пропускаме да видим гората през погледа на бъдещето. Но колкото и да е рисковано да прекрачим в предстоящото, такова занимание си заслужава усилието. Защото, ако не отговорим на въпросите „откъде идем?“ и „накъде вървим?“, няма да можем да кажем „кои сме“. Липсата на отговор означава неадекватност, разпад на идентичността, а оттам и неминуем залез на всяка обществена структура. Ето защо е необходимо да се върнем към фактите, да посочим тенденциите, да поставим целите и да потърсим перспективите на националното развитие.

I. Преход – от какво към какво?

Падането на Берлинската стена предизвика дълбоки промени в Европа и в света. Те засегнаха всички сфери на обществения живот в страните от Източна Европа, както и международните отношения. По същество еднопартийната система (с ръководна роля на комунистическата партия) и държавната планова икономика бяха заменени с многопартийна система и пазарно стопанство. Отпадането на идеологическия монопол осигури изява на индивидуална и политическа свобода.

В България на Кръглата маса бяха постигнати важни споразумения за пътя на политическите промени, но нямаше ясно виждане за икономическата трансформация и развитие. В резултат на нея се проведоха изборите за Велико народно събрание. БСП бе с решаващ принос за мирния преход и за приемане на новата Конституция на Република България. Тя определя България като демократична, правова и социална държава.

Събитията през 1989 г. настъпват във време, когато западните икономики изпитват трудности. След петролната криза в началото на 70-те години на XX век част от производствата се изнасят в Китай, Мексико, Бразилия и други

държави от полупериферията на глобалната икономика. Рецесията в САЩ продължава и през 80-те години (1). На 19 октомври 1987 г. индексът Дау Джонс – барометърът на Нюйоркската фондова борса, се срива, губейки 22.61% от стойността си, като спада до 1738.41 пункта (2). Западът вероятно щеше да се сблъска с още по-сериозни проблеми, ако по същото време не протичаха кризисни процеси и в социалистическия блок, който се разпадна в резултат на системни проблеми и на несполучливата перестройка на Горбачов.

Така страните от капиталистическия център получиха шанс да решат проблемите си, като завладяха значителна част от пазарите, които дотогава принадлежаха на източноевропейските държави, а по-късно придобиха значителна собственост в тях.

На България не бе оставена възможност за избор, след като центърът на държавния социализъм – Съветският съюз, започна демонтаж на системата. Москва съдейства за смяната на управляващите елити в своите сателити през 1989 г. В края на същата година СССР направи огромни едностранни геополитически отстъпки на срещата в Малта между генералния секретар на КПСС Михаил Горбачов и президента на САЩ Джордж Буш.

Светът от двуполюсен стана еднополюсен, с подчертана доминация на Запада и преди всичко на САЩ. Краят на Студената война отреди на България място сред губещите страни. За това тя плати висока социална цена, загуби пазари и голяма част от икономическия си потенциал. Но този път след определен „карантинен период“ България бе приета в клуба на победителите – в НАТО (2004 г.) и в ЕС (2007 г.), състоящ се предимно от развити държави. Въпреки това тя все още е далеко от възможностите и правата, с които се ползват други държави, предимно основатели на тези организации.

Рухването на държавния социализъм в Съветския съюз и в Източна Европа доведе отново до установяване на капитализъм в България.

Превръщането на преобладаващата част от държавната собственост в частна и членството на България в НАТО и в Европейския съюз белязаха завършването на Прехода и новото геополитическо позициониране на страната. Но краят на Прехода не означава отпадане на стари или нови политически субекти, замяна на едни или други лица, а нов тип отношения в икономиката и политиката, в публичната комуникация и международната среда.

Светът се движи от индустриалната към информационната епоха. България не е изолирана от този процес. Той напредва и у нас, ако се съди по разпространението на информационните технологии. Но по парадоксален начин този процес се съчетава с деиндустриализация, с нарастваща неграмотност и социална изолация на големи групи от хора.

II. Резултатите от прехода

1. В икономиката

Преходът завари България като модерна индустриална държава. През 1990 г. тя притежава добре развита икономика, насочена към експорта – заема 15-о място в света по износ на човек от населението.

В края на съществуването си Съветският съюз предприе целенасочени действия, с които наруши икономическите връзки със своите съюзници. Началото на този процес е в средата на 80-те години, когато Москва настоява да се преразгледат условията на редица договори с партньорите ѝ (3), а краят се очертава през 1989 г. Тогава на среща в София министър-председателят Николай Рижков обявява, че СССР вече ще изисква да му се плаща в долари за суровините, с които снабдява държавите от Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ) (4). Тези държави са принудени да поемат курс към интеграция в световното стопанство.

Драматичният разпад на социалистическия блок поставя България пред тежки и сложни проблеми, в исторически уникална ситуация – установява се едноплюсен свят, в който пълна хегемония има Америка. САЩ провъзгласяват своята икономическа система за универсална и препоръчват на загърбилите социализма страни незабавно да предприемат реформи в неолиберален дух. Чуват се и други гласове, които призовават за плавен преход към пазарна икономика. След колебания, продължили няколко месеца, правителството на Андрей Луканов решава да предприеме радикални мерки, като за това е разработен планът „Ран–Ът“, в който освен двамата американци участват и редица български експерти. Програмата е приета негативно от значителна част от обществото и досега се сочи за една от причините за неуспеха на Прехода, независимо че, поне официално, тя не е изпълнявана. Тогава в публичното пространство усилено се лансира тезата, че индустриализацията и развитието на тежката промишленост през социалистическия период са грешка, а за България ще бъде по-добре, ако се ограничи с развитие на туризъм, селско стопанство и лека промишленост.

Сега се изказват мнения, че състоянието на икономиката ни умишлено е представяно за по-тежко, отколкото е било в действителност (5). Българският външен дълг в края на 1989 г. е 9.2 млрд. долара. По данни на Световната банка, това е 46.6% от БВП. Ако от него се приспаднат валутният резерв, както и вземанията от други държави, нетният дълг е 5.3 млрд. (6). За сравнение към август 2014 г. външният дълг – държавен и частен – е 37.4 милиарда евро, което е 93.6% от БВП (7). При всички правителства през периода на Прехода само това на Жан Виденов успява да намали размера му с около 2 млрд. долара. Опитът да се омаловажи значението на частния дълг и да се признава само държавният е спорен, защото зад него се крие отричането на икономическия ефект на частните заеми (8). Приведените данни показват, че външната задлъжнялост на България значително се е увеличила. От тази гледна точка сегашната финансова ситуация е много по-драматична, отколкото в края на 80-те години. Тя се влошава и поради предстоящото увеличение с още няколко милиарда лева на външните заеми през тази и следващата година.

– В началото на 90-те години под натиска на десницата се извърши ликвидация на механизираното, едро и експортно ориентирано българско земеделие. В сравнение с 1989 г. през 2009 г. у нас производството на месо намалява от 900 хил. т на 200 хил. т, или повече от 4 пъти, на зеленчуци – от 1700 хил. т на 500 хил. т, или над 3 пъти, а на плодове – от 1800 хил. т на 500 хил. т, или близо

4 пъти. През 1989 г. износът на непреработени селскостопански стоки е едва 2.4% за сметка на преработените.

Ликвидационните съвети ще останат символ на унищожаването на основния поминък за хиляди българи. От един от най-големите износители на земеделска продукция в Европа България се превърна във вносител на почти всички земеделски продукти. От раздробяване на земята в началото на 90-те години сега се стигна до обратния процес – свръхуедряване на поземлената собственост в редица райони в страната. Това задълбочава неравенството и ускорява обезлюдяването на селата. Българското земеделие стана предимно монокултурно – с отглеждане на зърнени култури.

– В средата на 90-те години на XX век по силата на вътрешни и външни причини рухна българската банкова система. След това в процеса на приватизацията на индустрията значителна част от нейните активи преминаха в ръцете на около 300 фирми (по данни на Световната банка). Много от така наречените инвеститори са с регистрация в офшорни зони, със съмнителен капитал и анонимни собственици. Общата стойност на основните фондове в България бе изчислена през деветдесетте години на сума между 100 и 120 млрд. долара. В резултат на приватизацията в държавната хазна влязоха едва 8 млрд. лева – 3 млрд. от които в компенсаторни инструменти (по данни на Агенцията за приватизация). Тази приватизация, с отделни изключения, доведе до деиндустриализация на страната и до висока безработица.

Към 1989 г. България разполага с огромни индустриални мощности. Тя има забележителни постижения в различни отрасли на индустрията, като особено силно са развити машиностроенето и електрониката. През 1988–1989 г. тя е световен лидер по производство на електрокари, мотокари и цигари на човек от населението. България е №1 в Източна Европа по плътност на телефонизацията – отличен атестат за развитието на комуникациите през този период. Страната разполага с ефективна и конкурентоспособна военна промишленост, за която способстват връзките със СССР. Към 1980 г. България е сред страните с най-развита електроника на планетата, макар и на няколко години след САЩ в своите разработки. Електронната индустрия притежава технологични възможности за проектиране и изработка на 80–85% от компонентите и възлите за производство на крайни изделия. Впечатляващите български постижения се признават и в доклада на Ран и Ът от 1990 г. В него се отбелязва, че в същата година са започнали разрушителни процеси и масово напускане на най-квалифицираните кадри на българската високотехнологична промишленост (9).

Индустриалната продукция е водеща за българския износ преди 1989 г. Нейният дял нараства от 25.1% през 1960 г. на 80.7% през 1989 г. През 1980 г. 48% от експорта на страната е от машиностроенето, като износът надвишава вноса с 36%. Изнася се продукция, свързана с точното машиностроене, фармацевтиката, компютърното оборудване, роботостроенето, ядрената енергетика, химията, персоналните компютри и така нататък.

Заетите в индустрията от 1989 г. до 2001 г. намаляват от 2 млн. и 32 хил. души на 813 хил. Брутната продукция, произвеждана от българската индуст-

рия, пада през 2001 г. на 50.8% спрямо 1989 г. В отделни отрасли има още по-голям срив – електрическата и електронната промишленост, машиностроителната и металообработващата промишленост намаляват 3 пъти до 1996 г. През 2001 г. обемът на брутната продукция на хранително-вкусовата промишленост намалява от 2 до 6 пъти в сравнение с 1989 г. В периода 1989–2001 г. почти два пъти падат дълготрайните материални активи (10). Съществуват мнения, че деиндустриализацията се дължи повече на политически, отколкото на икономически причини (11).

Показателни за степента на деградация в хода на Прехода са данните на МВФ – БВП на страната през 1987 г. е 36.5 млрд. долара, а през 1998 г. – едва 12.2 млрд. долара (12). През първото десетилетие на новия век във финансово изражение БВП на България достига нивото преди началото на Прехода, но в натурално изражение – като количество стоки, той е далеч по-малък от произвеждания преди.

Напразни са надеждите, че приватизацията и частната собственост ще направят икономиката по-ефективна. Производителността на труда в частните предприятия през 2001 г. е по-ниска от тази в държавните. През 1989 г. сектор „Индустрия“ произвежда 51.5% от брутната добавена стойност в страната, през 2001 г. този дял пада на 28.5%. През 2011 г. България е последна в ЕС по износ на високотехнологична продукция, на дъното е и в класацията според индекса за глобална конкурентоспособност в Съюза.

Днес българската промишленост е ориентирана предимно към секторите на природните ресурси и евтината работна ръка. 75% от износа е от преработени суровини и нискотехнологични продукти (13). Заетите във високотехнологични сектори на икономиката като процент от общата заетост намаляват. През 2000 г. той е 0.57, а през 2005 г. пада още – на 0.45 (14). Както се вижда, тенденциите са негативни.

През 80-те години на XX век България е между десетте най-развити държави по износ на продукция от военната промишленост. До идването на Горбачов на власт Съветският съюз е предоставил на България безплатно лицензиите на 240 военни изделия (15). За всеки лев вложен труд и материали се получава възвръщаемост от 2 до 4 долара, тя е по-голяма от тази за всяко друго българско изделие. 176 хиляди души са работили във ВПК, като износът е достигал до 3–3.4 млрд. долара (16). През 2002 г. работещите в този сектор са шест пъти по-малко, или едва 25–30 000 души. Износът е намалял 80 пъти, свил се е до нищожните 35–40 млн. долара, а всички военни институти и развойни бази са унищожени.

Ликвидирането на много от предприятията и деиндустриализацията на икономиката променят характера на българския износ, връщайки го с десетилетия назад. Докато делът на машините, транспортните средства, апаратите и инструментите надхвърля половината от българския износ през 1989 г., през 2001 г. той съставлява само 12.5% (17).

Сега България изнася предимно стоки с нисък дял добавена стойност – около 60% от експорта са суровини, горива и смазочни масла, черни и цветни метали, други нископреработени стоки и полуфабрикати, химически продукти

и нефтени деривати, суровини за производство на храни, непреработени селскостопански стоки. Частта на високотехнологичните стоки в годините след приемането ни в ЕС е около 2–2.5% от съвкупния износ и той включва предимно компоненти, а не крайни изделия. Това означава, че българският бизнес не разполага с утвърдени пазарни марки на високотехнологични стоки, които да изнася. За разлика от други страни в Прехода не беше запазена нито една от световноизвестните български марки и големи икономически структури – „Балканкар“, „Химимпорт“, „Фармахим“, БГА „Балкан“, СОМАТ и др., а „Булгартабак“ и БМФ са бледа сянка на своето минало. Страната ни е загубила всички възможни предимства от технологично естество (18).

В международните класации за конкурентоспособност през 2010–2012 г. България е на 74-то място от 142 държави; в доклада „Правене на бизнес 2012“ е на 59-о място от 193 държави; в класацията за иновации на 34 държави тя заема 32-ро място; в изпълнението на Лисабонската стратегия – 27-о, или последно място от всички страни, членки на ЕС (19).

Може да се обобщи, че България посреща Прехода като развита индустриална държава, но се оказва в изключително трудна ситуация, след като губи традиционни пазари и източници на евтини суровини. От 1 януари 1991 г. страните от СИВ започват да търгуват помежду си на пазарни цени, а през същата година организацията е закрита. Създадените ниши автоматично са заети от държави от Европейската икономическа общност.

Печалната равносметка е, че през 2014 г. индустриалният умствен капитал на България е унищожен. Вече ги няма висококвалифицираните кадри. В първите години на Прехода те продължават кариерата си в чужбина или пренасочват дейността си в други сфери. Срива се образователната система и възпроизводството на нови кадри. На България ще е необходимо продължително време за подготовка на квалифицирани специалисти, както и за осигуряване на подходяща външнополитическа и икономическа среда, за да се превърне отново в развита индустриална държава.

Днешният български капитализъм се отличава главно с преразпределение на позиции и на натрупаното през предишните десетилетия богатство чрез държавата. В малка степен той разчита на присвояване на принадената стойност от нови производства. Това прави този капитализъм паразитен и неустойчив на външна конкуренция.

2. В социалната област и демографията

Към началото на 1990 г. България е на 29-о място според индекса на човешкото развитие на ООН. В следващите години тя рязко пада в тази класация и в момента е на 58-о място (20). България изостава седем пъти от средноевропейското ниво по номинално заплащане в евро. Три пъти пък е изоставането по паритетна покупателна способност. В България едновременно се увеличават бедността, неравенствата, социалната декласация и маргинализацията на големи групи от населението.

Малко са социалните постижения, като продължителното и платено майчинство, с които България може да се похвали днес.

– Либералните реформи в здравеопазването, започнали след 2000 г., според принципа „парите следват пациента“ и заплащането на клиничните пътеки задълбочиха съществуващите проблеми и влошиха достъпа до здравеопазване. Бяха загубени редица постижения като поликлиничната организация на доболничната помощ, широката профилактика и превенция на определени заболявания и др. Промените дори не постигнаха целта за финансово рационализиране на системата, а увеличиха злоупотребите в нея. Застрашително намалява броят на медицинските специалисти.

– В областта на спорта – от първата десетка на летните олимпийски игри през 70-те и 80-те години на XX век България се срина в това подреждане, спечелвайки само два медала, без шампионска титла на олимпиадата в Лондон през 2012 г. Така страната се върна на нивото си от 50-те години на XX век. Значително се влошиха условията за масов спорт, намалява физическата дееспособност на подрастващите.

– В Народна република България населението постоянно нараства. Точно обратна е тенденцията през Прехода. През 1989 г. населението на България наброява 8 992 316 души, а през 2011 г. то вече е 7 364 570 души. България е с най-високото ниво на смъртност в Европа и с едно от най-ниските нива на раждаемост. Налице е масова емиграция, надхвърляща 1 млн. души. Подобен демографски срив е непознат в новата история на България.

Някои прогнози сочат, че към средата на века населението на страната ще бъде около 5 милиона души. Допълнителни и трудно преодолими проблеми са промяната на възрастовия и етническия състав на населението. През 1990 г. делът на младите хора до 19 г. е бил 25.7%, а през 2030 г. се очаква той да падне до 11.8% – повече от два пъти. През 2011 г. броят на ромите възлиза на около 4%, но при децата до 9 г. той е 20.8%. Тези два проблема далеч не са само демографски. Първият предизвиква непосилно натоварване на социалноосигурителната система, при което все по-малък брой работещи ще трябва да издържат все по-голям брой пенсионери. Вторият директно води до гетоизация по етнически признак. Всичко това доближава демографския колапс до катастрофа. Наложително е да се решава целият комплекс от въпроси по оста образование – заетост – социална мобилност – поколенска бедност.

Приведените, а и други данни показват, че според повечето социални показатели България бележи отстъпление – както по отношение на вече постигнатото в социалната политика, така и в сравнение с най-социалните държави.

3. В образованието, науката и културата

Друг критерий за оценка на Прехода са тенденциите в образованието, науката, културата и тяхното управление.

– През 1960 г. само 6.5% от населението е с висше, полувисше и средно специално образование, а през 1988 г. този процент е вече 23.5. Разходите за образование в държавния бюджет на НРБ нарастват постоянно, за да достигнат 6.1% през 1989 г., докато през 2011 г. те са едва 3.30%. Отслабена е социализиращата функция на образованието, качеството му рязко се влошава. Това води до загуба на основни знания и на гражданска грамотност. Ежегодно от училище

отпадат хиляди деца. По-малко от десет години бяха необходими на държавния социализъм, за да ликвидира неграмотността в България (краят на 40-те – началото на 50-те години на XX в.). Днес в епохата на информационното общество у нас над 410 000 души са практически неграмотни, 537 000 са с начално образование, а 1 591 000 – с основно.

– Тревожни измерения има кризата в науката. Днес България е на последно място в Европейския съюз по брой на предприятията, които използват иновации – само 16%, при средно 42% за Съюза. През 1989 г. почти 87% от всички изследвания и разработки са с приложен характер и България отделя 2.8% от БВП за научноизследователска и развойна дейност. Този процент през 2010 г. е 0.3. Ликвидацията на българската наука, особено на приложните, развойните и внедрителските направления, е предпоставка за още по-големи проблеми в бъдеще.

– Подобно е състоянието и в сферата на българската култура. По времето на социализма е създадена добра материална база за развитието ѝ. Към 1989 г. съществуват 4269 читалища, 9347 библиотеки, 3081 кина и над 70 театри. Към 2010 г. кината са останали само 42, читалищата са намалели с една четвърт, библиотеките – с една трета, а училищните библиотеки – наполовина. През 1989 г. София е столицата в света с най-много книжарници на човек от населението. Днес българинът купува 0.56 книги годишно, докато европеецът – средно 11. Културата през годините на Прехода е оставена на пазарния произвол.

Държавата практически се е оттеглила от тази сфера – през 2011 г. само 0.55% от БВП са за култура. Интелигенцията се маргинализира като социална група, а преобладаващата част от създавания културен продукт е с ниска художествена стойност.

Преходът откри нови възможности, особено за високообразованите и предприемчивите. Не са малко успешно вписалите се в информационното общество. Но той постави мнозинството български граждани не само пред труднопреодолими изпитания, а и пред загуба на социална перспектива.

Най-тежката диагноза за Прехода е социално-икономическият упадък и липсата на справедливост. Свободата на словото, разпространявано чрез медиите, зависи от финансово-икономически фактори. Правото на избор и свобода на протест също станаха обект на покупко-продажба, умело манипулирани от политически и олигархични кръгове.

В резултат на всичко това за около десетилетие България загуби мястото си след най-развитите страни – в челото на световната полупериферия. Тя отстъпи с десетки позиции и сега се намира непосредствено преди развиващите се държави. Преходът вместо да реши, задълбочи повечето от съществуващите проблеми и създаде нови – отслабване и изоставане на икономиката, влошаване на инфраструктурата, голяма лична и социална несигурност. Промени външнополитическата ориентация, но засили външната зависимост на страната.

Следователно Преходът е неуспешен, дори провален от гледна точка на това, че той не изведе България на по-високо ниво в социално-икономическото ѝ развитие.

III. Общественото мнение за Прехода

Преходът предизвика големи обществени очаквания. Част от тях – за свобода на изразяване, придвижване, сдружаване, право на избор и други, станаха реалност. Постепенно обаче реализацията на личната и политическата свобода, от една страна, и влошаващата се за мнозинството социално-икономическа среда, от друга, отслабиха интереса към демократичния процес и мотивацията за участие в него.

Четвърт век след началото на промените през 1989 г. България е в дълбока криза. Нараства социалната диференциация, все по-голям става броят на хората, които са маргинализирани и социално изолирани, лишени от възможност да подобрят социалния си статус (21).

Затова не е изненада, че оценката на обществото за Прехода е предимно отрицателна. Преобладават мненията, че той е провал и е съпътстван от негативни промени. Затова хората обвиняват политическия елит, към който се отнасят с неодобрение. Показателно е изследването, проведено през 2009 г. от американската агенция „Пю Рисърч център“, за това как се възприема Преходът в европейските държави, включително в България. Данните сочат, че през 1991 г. 76% от населението у нас одобряват трансформацията към многопартийна система, а през 2009 г. те са едва 52%, тоест с 24% по-малко. През 1991 г. 73% са искали в страната да бъде изградена пазарна икономика, а през 2009 г. – те са едва 53%. Въпреки тоталната антикомунистическа пропаганда, през 2009 г. 62% от запитаните смятат, че живеят по-лошо, отколкото по времето на социализма. 74% от анкетираните предпочитат силната икономика пред „добрата демокрация“, която е по-важна за 19%.

Красноречиви са и резултатите от проведено през същата година изследване на в. „24 часа“ в 23 областни града с 1060 пълнолетни български граждани. Те смятат, че при социализма са живели по-добре – оценяват го с 4.06 по петобалната система, а балът за прехода е 3.51. Очевидно разликата щеше да е по-голяма, ако изследването обхващаше райони и населени места от цялата страна (22).

До подобни изводи достига и наскоро проведено допитване за Прехода. За 34% от населението лошото в него е повече от доброто, а за 26% този период е изцяло лош. Това прави общо 60% от респондентите, като едва 6.8% от анкетираните му дават положителна оценка (23). Социологическо проучване, проведено в началото на септември 2014 г., сочи, че едва 1% от участвалите в анкетата оценяват периода след 1989 г. като напълно успешен, а 27% смятат, че това са напълно загубени и тежки години за народа (24).

По-позитивно е възприеман социалистическият период. 55% от българите дават по-скоро положителна оценка за управлението на Тодор Живков, гласи резултатът от друго изследване, направено през 2014 г. За сравнение одобрението за бившия лидер през 1991 г. е било едва 16% (25). Според 26% от запитаните за оценката им за периода от 1944 до 1989 г. е преобладавало доброто, а за други 25% доброто е било повече от лошото (общо 51%).

На другия полюс са общо 11%, за които епохата на социализма – в по-голяма степен или изцяло – е негативна. Всеки пети (20.1%) е на мнение, че лошото и доброто са присъствали по равно, а 18% не дават конкретен отговор и се въздържат от оценка (26). Изследването показва също, че и най-критичните към социализма групи му дават в по-голяма степен положителна оценка.

Впечатляващо е, че няма нито една социална или демографска група, сред която да преобладава положителната оценка за Прехода или дори да се демонстрира известен позитивизъм. Най-благосклонна е нагласата сред частните предприемачи (12% от тях), младежите и студентите (8–9%) при среден дял на положителните оценки сред цялото население около 7%.

Дилемата социализъм (или някакъв тип егалитарно общество) или капитализъм е актуална. Това се вижда и от настроенията в други държави. През 2009 г. Би Би Си организира глобално социологическо проучване. В него участват 29 000 души от 27 държави. Едва 11% от тях смятат, че капитализмът функционира добре, докато 23% са на мнение, че това е изцяло сбъркана система. Така смятат 43% от французите, 38% от мексиканците, 35% от бразилците. В 22 държави мнозинството от населението е убедено, че правителствата трябва да разпределят богатството. Седем от десет египтяни смятат, че краят на СССР е нещо негативно. Около 80% от гражданите на Източна Германия и 72% от гражданите на Западна Германия са готови да живеят в страна, подобна на ГДР (27).

Изследванията на субективното благополучие показват, че българите са последни по оценката си за лично щастие в Европа и сред най-нещастните хора на света. Очевидно това се дължи и на начина, по който се реализира българският преход (28).

По-голямата част от българските граждани са разочаровани и недоволни от Прехода и се смятат за ощетени от него.

Доверието в политическата и икономическата система достига критично ниски стойности. Последните парламентарни избори потвърждават този извод. В създалите се условия нараства рискът от социални сътресения и конфликти.

IV. Движещите сили на Прехода

1. Глобалните фактори и тенденции

Глобалните геополитически промени – разрушаването на социалистическата система, загубата на евтини суровини и на традиционните пазари в Русия, в постсъветското пространство и в арабския свят поставят България в тежка ситуация. Тя бързо е изместена от държави от капиталистическия център, притежаващи високотехнологична индустрия, или от държави, имащи предимството да разполагат с евтина и добре организирана работна ръка. България не успя да излезе на нови пазари и да развие достатъчно производства, с които да компенсира някои загуби.

Към 1989 г. България е смятана за най-близката до СССР държава от социалистическата общност. Ръководителят на страната Тодор Живков приема, че трябва да се оттегли на 10 ноември, осъзнавайки, че това е желанието на Москва. Той е убеден, че България се нуждае от стратегическото партньорство с

Русия, за да просперира. Но при управлението на Горбачов и Елцин Русия прави безпрецедентни геополитически отстъпки, разпуска Варшавския договор и драстично намалява икономическата си активност на Балканите.

Курсът към членство в ЕС и в НАТО е логично следствие от образувалия се геополитически вакуум и от липсата на външна подкрепа от бившите съюзници на България, както и от необходимостта от интеграция на страната в световното стопанство.

От това се възползваха САЩ, които от началото на 90-те години постепенно усилваха влиянието си у нас. Те разполагат и използват системата от неправителствени организации и институти (за човешки права, демокрация, за либерална икономика и т.н.), технологии за организиране на масови протести, политически и финансови средства и други лостове, за да влияят както на вътрешната, така и на външната политика на България.

Атлантизмът е официална външнополитическа линия на българската десница, но след 1997 г. БСП също избра прозападната ориентация. България подкрепи интервенциите на САЩ в Югославия, Афганистан, Ирак и Либия. Тези действия се посрещнаха с противоречиви чувства както от значителна част от електората на Левицата, така и от други групи от българското население. Въпреки протестните гласове страната стана член на НАТО през 2004 г. Тя влезе в ЕС в началото на 2007 г. при висока подкрепа на обществото за присъединяването към него.

Приемането ни в НАТО и в ЕС бяха превърнати в самоцел, без да се подчертае, че те са условие и средство за решаване на конкретни национални задачи и за осигуряване на стабилност и развитие на България.

В средата на първото десетилетие на XXI век се забеляза тенденция към подобряване на отношенията с Русия. Това до голяма степен се дължи и на промените в руската политика, настъпили след като Владимир Путин стана президент (2000 г.), а Сергей Лавров бе назначен за външен министър (2004 г.). Положителна роля за това изигра и БСП, която от 2005 до 2009 г. бе водеща партия в управляващата Тройна коалиция.

България пропусна шанса да диверсифицира маршрутите си за снабдяване с руски газ, отказвайки участие в проекта „Син поток“ при управлението на Иван Костов в края на 90-те години. Изглеждаше, че това ще бъде компенсирано с подписаните три споразумения с Русия през 2008 г. – „Южен поток“, „Бургас–Александруполис“ и за строежа на АЕЦ „Белене“. Тройната коалиция обаче забави реализацията на тези проекти, два от тях бяха блокирани при управлението на ГЕРБ, а в края на своето съществуване правителството на Орешарски спря работата по „Южен поток“. Второто управление на ГЕРБ не зае категорична позиция за необходимостта от този проект. След срещата на президента на Русия с турския му колега в Анкара на 1 декември 2014 г. бе обявено прекратяването на този проект и неговото пренасочване през територията на Република Турция.

След началото на новия век България получи повече възможности да формира външната си политика. Тогава започнаха да се очертават контурите на бъдещия многополюсен свят, но управляващите засега пренебрегват този

шанс. Така страната пропусна да използва стратегическото си положение, за да се превърне в енергиен център на Балканите. Обстановката допълнително се изостри след присъединяването на България към санкциите, наложени на Русия от ЕС заради кризата в Украйна (29). Политиката на България е в контраст с взаимодействието, което Русия има със страни като Турция (30) и Унгария (31), независимо че и те са членки на НАТО. Руските инвестиции в Сърбия могат да достигнат до 6 или дори до 10 млрд. долара. Западната ни съседка има перспектива да увеличи износа си на селскостопанска продукция в Русия до 500 млн. долара (32). В подем са и икономическите отношения на Руската федерация с други държави от бивша Югославия (33). България не търси активно възможности за сътрудничество с Русия, което да помогне за решаване на икономическите ни проблеми.

2. Неолиберални идеологеми и злоупотребите с власт

В глобализиращия се свят, в който големите развити държави и транснационалните компании все повече разширяват своята власт, в България доминираше възгледът, че пазарът сам по себе си ще даде тласък за развитие на икономиката. Преходът се извърши под идеологическото клеймо върху държавата като лош стопанин и с възвеличаване на пазара.

Трудностите в началото на Прехода се задълбочиха от решенията на първите правителства за ускорен курс към либерализация на цените, към премахване на стопанските обединения, изваждане на държавата от контрола върху външнотърговските дружества и раздържавяване на банковия сектор.

Острата политическа конфронтация в началото на Прехода доведе до повишаване на напрежението в обществото и до отклоняване на вниманието му от прилаганите криминални схеми за източване на държавните предприятия и преминаване на държавните богатствата в частни ръце. Например чрез създаване на частна, „паралелна“ фирма със същия предмет на дейност, която започва да измества държавната със съучастието на ръководството и с работата в полза на неговите интереси – с договори за съвместни дейности и предоставяне на активи или отдаване на помещения под наем на частната фирма на символични цени (34); чрез създаване на т.нар. фирми пиявици, които са поставяни на входа и на изхода на държавните предприятия, за да се контролират износът на суровини и вносът на готова продукция. Списъкът с подобни схеми може да бъде продължен.

Впоследствие придобитите средства не бяха инвестирани за модернизация на българската икономика. На практика се приложи принципът „приватизация на печалбите и национализация на загубите“. Той не е престанал да се прилага и досега, особено в банковата система.

Положението се усложни от необоснованите и хаотични действия за раздържавяване на индустрията и селското стопанство, осъществени въпреки предупрежденията на световни авторитети като Джон Кенет Гълбрайт (35), Морис Але (36) и Ралф Дарендорф (37). Няколкото вълни на приватизацията се извършиха, без да се отчита, че държавни предприятия съществуват в развити европейски държави като Италия и Франция (до 30%), а в Австрия те достигат

до 50% (38). Приватизацията се осъществи предимно като политико-идеологически процес, а не като икономически обосновано действие.

Опитите за стабилизиране на икономиката през 1995–1996 г. завършиха без успех, поради срива на банковата система, неблагоприятната външнополитическа среда и разнопосочните виждания и интереси в управляващата Социалистическа партия.

Неолибералната идеология доминира през целия преход, въпреки смяната на правителства с различна политическа ориентация.

Днес в българското общество се сблъскват два противоположни възгледа. Единият, прокламиран под мотото „25 години свобода", изразява неолибералната идеологема, споделяна от десницата и от официални представители на властта и доминираща в медиите. Тя изразява интереса на няколкото процента забогатели и привилегировани не просто през, а чрез този преход. Друг призив – „25 години стигат", е изцяло отрицание на станалото през последния четвърт век. Тези, които го споделят, искат цялостна ревизия на Прехода и възмездие за злоупотребите с власт и обогатяването за сметка на обществото.

3. Държавата

Неолибералната идеология слага своя отпечатък върху разбирането за характера и ролята на държавата през Прехода.

Веднага след политическата промяна бяха отслабени и дори частично ликвидирани контролните системи на държавата. Това се отнася в най-голяма степен за органите за държавен контрол и за службите за сигурност.

В годините на Прехода българската държава постоянно отслабваше. Значителна част от политическия елит бе корумпиран и обслужваше чужди интереси. Властта придоби олигархичен характер. Държавната администрация действаше неефективно и бе с недостатъчна професионална подготовка. Оспорваше се ролята на държавата като регулатор, собственик и инвеститор. Тези фактори и разочарованието от основните партии създадоха условия за поява на националистически и популистки партии.

Повсеместното отстъпление на държавата намали нейната роля на субект на промените и я превърна предимно в инструмент. Борбата за овладяване на държавните структури осигуряваше обслужването на частни интереси.

Държавата, въпреки законовите разпоредби и изградените институции, не функционира като пълноценна правова държава. Най-голямо е разминаването с обявения социален характер на държавата. Намаляването на икономическия потенциал на страната и плоското данъчно облагане, относително ниският дял на преразпределение чрез бюджета и неефективните социални разходи отдалечават България от социалната държава.

Дори едно от безспорните постижения на Прехода – демокрацията, вече е поставено на изпитание. Българската демокрация освен изборна отчасти е и напазарувана.

Идеята „по-малко държава, повече пазар" доведе дотам, че българските граждани се почувстваха изоставени от собствената си държава. В същото време преразпределението на богатствата се извърши предимно чрез държавната

власт. Дефицитът на държавност се простира от слабата защита на живота и имуществото на гражданите до неспособността да се отстояват национални позиции и интереси. Днес България продължава да страда от дефицит на държавност и държавници.

4. Политическите партии

– Българската десница – в лицето на Съюза на демократичните сили, заложи на реваншизма, на антикомунизма и на антисъветизма, който по-късно се трансформира в русофобия и безрезервен атлантизъм. Тежките последици от нашия преход се дължат не само на разграждането на социални структури, а и на унищожаването на значителна част от създадените материални активи. Основната отговорност за този деструктивен подход носи десницата. Това обяснява защо формираната след политическата промяна дясна партия залезе заедно с края на Прехода.

СДС премина през два периода: първият е правителството на Ф. Димитров през 1992–1993 г., вторият – управлението на Ив. Костов (1997–2001 г.). Първото правителство бе сформирано от разнородни като идеология, структура, история и големина партии, движения и клубове. В икономически аспект това правителство предпочете варианта „реституция преди приватизация“, основан на претенцията за „историческа справедливост“, а не с оглед на „обществения интерес“ или „икономическата ефективност“. Резултатът бе загуба на външни пазари, най-вече в бившия Съветски съюз, и ликвидация на селското стопанство. В социален аспект започнаха процеси, които по-късно се задълбочиха и не са преодолени до днес – декласация на огромна част от населението, хронично висока безработица, постоянна емиграция, задълбочаваща се демографска криза. Промените в МВР, специалните служби и държавната администрация, проведени под лозунги за декомунизация, всъщност отслабиха техния професионален капацитет и доведоха до реполитизация. Съдебната реформа не постигна реална независимост на магистратурата от политически и икономически въздействия, не осигури необходимата отчетност и отговорност на тази власт.

Под ръководството на Ив. Костов СДС се превърна в единна политическа партия с цената на много „отлюспвания“. Второто правителство на СДС извърши мащабна приватизация с политическо участие. То затвърди новата политическа ориентация на страната и използването на държавата като инструмент за преразпределение на икономическата власт.

Българската десница не съумя да модернизира страната и да създаде социални „актьори“ при повторния преход към капитализъм в България. Тя не формулира позитивна дясна идеология като основа за собственото си съществуване. Десницата се оказа неспособна да осъществи дори конкретната за днешното време задача – да изгради демократична държава, която пълноценно да интегрира България в глобалната икономика. Днешното ѝ издание, което търси своето политическо бъдеще чрез властта, е коалицията „Реформаторски блок“.

След като изпълни мисията си за разграждане на „комунизма“, старата десница загуби смисъл за своето съществуване. Управлението на „царската партия“ създаде условия за поява на друга, следпреходна десница в съвременните

български условия. Освободеното място бе заето предимно от ГЕРБ – партия, съставена от бивш периферен номенклатурен елит, от част от новозабогателите и формирана около новата държавна и местна администрация. Засега ГЕРБ се оказа партия, която може да печели властта, но която няма ясно виждане за развитието на страната.

– *Движението за права и свободи* е продукт на специфичните български етнически реалности, което разчита на твърд електорат. Това му позволи да бъде устойчив фактор в политическия живот на страната и често да притежава „златната акция" в управлението. Независимо от ниския социален статус на значителна част от избирателите си, ДПС се придържа към либералния вектор в икономическата политика и към евро-атлантическа външнополитическа ориентация. През последните години ДПС се превърна в символ на корпоративната власт, което му позволи да разширява своето влияние сред нетрадиционна за него етническа и социална база. Движението бе преграда за изпълнение на важни социални ангажименти на БСП, което подрони авторитета на Левицата.

– През Прехода *Левицата се представяше от Българската социалистическа партия*.

Още в началото на промените, на програмно ниво, БСП се обяви за модерна лява партия на демократичния социализъм – отвъд комунистическата традиция и класическата социалдемокрация. БСП на два пъти печели абсолютно мнозинство на парламентарни избори – през 1990 г. и 1994 г. (в коалиция със земеделци и еколози). В първия случай тя се оказа единствената управляваща партия в Източна Европа, която спечели многопартийни избори. И в двата вота БСП получи подкрепа като олицетворение на социализма и на българската държавност в продължение на десетилетия.

БСП през годините на Прехода беше социален коректив – на власт или в опозиция, защитник на републиканизма и на парламентаризма в българския политически живот.

БСП стана член на Социнтерна, а по-късно и на Партията на европейските социалисти. Тя бе измежду основните национални фактори за приемане на България в Европейския съюз.

След загубата на властта през 1997 г. БСП прекара осем години в опозиция. Заиграванията със социаллибералиста ѝ попречиха да използва левите настроения в обществото, за да постигне по-убедителен резултат на изборите през 2005 г. Тройната коалиция имаше своите постижения – осигури финансова стабилност, умерен икономически растеж, повишаване на осигурените от държавата социални плащания и членството на България в Европейския съюз. Въведеният плосък данък и обслужването на интереси, несвойствени за избирателите на БСП, обаче засилиха усещането за дефицит на социална справедливост.

Властта се оказа голямо изпитание за БСП. Винаги след участието си в управлението тя губи значителна част от подкрепата на избирателите. Така е след 1991 г., след 1996 г., 2005–2009 г. – и до днес през 2013–2014 г. Причините за това са одесняването на партията, изразено в социаллибералния курс, разминаването между обявената и провежданата реална политика, създалото се

впечатление, че БСП толерира корупцията, зависимостта ѝ от корпоративни интереси и от външни фактори. Всичко това накърнява левия и национален характер на БСП.

Кабинетът „Орешарски“, въпреки предприетите социални и стабилизационни мерки, не оправда очакванията на избирателите заради начина на упражняване на властта, включително и поради взети непопулярни кадрови решения. Това се подсили и от трудността да маневрира в изострилия се конфликт между Запада и Русия в Украйна, от натрупаните проблеми в БСП и от отделянето на част от доскорошната лидерска група в нова партия – АБВ. Така БСП стигна до най-тежкото си изборно поражение на вота през есента на 2014 г.

V. БСП – от партия на Прехода към непреходна партия

Неуспехът на Прехода и разочарованието от него намалиха доверието в политическите партии и в държавните институции. БСП като една от основните политически сили също е засегната от този процес.

Влиянието на БСП в градовете намалява от 1990 г. досега (39). Напоследък това се отнася и за селата. От 264 общини в България БСП сега е трета сила в 87, като в други 10 е едва четвърта (40). За първи път с такава острота се поставя въпросът дали тя ще запази ролята си на първостепенен фактор в българския политически живот.

Едва ли си заслужава да спорим дали БСП е в криза. Дискусионен за нас е въпросът как тя да бъде преодоляна. Критичната оценка за състоянието на партията е предпоставка за намиране на верни решения.

1. Идейна криза

Тя се развива въпреки приетата през 2008 г. Програма на БСП. Освен това програмата е подготвена тъкмо преди световната финансово-икономическа криза. От края на 90-те години и след 2000 г. БСП провежда политика, която не я отличава отчетливо от десните партии. Обезличената идентичност на БСП се дължи на поредица идеологически и коалиционни компромиси, които отблъснаха много от нейните избиратели.

Световната финансово-икономическа и политическа криза доказа изчерпването на неолиберализма и пагубната роля на спекулативния финансов капитал.

Кризата в европейската левица показва, че историческото време на социаллиберализма и на дясната социалдемокрация изтича. Затова вече не трябва да повтаряме, че „ние не сме срещу богатството, а срещу бедността“, не само защото в много случаи богатствата са натрупани по нечестен и незаконен начин – чрез използване на властта, а и защото неравенствата дори в развитите страни се задълбочават.

Нашият отказ от социаллиберализма е раздяла с илюзията, че държавното подпомагане предимно на активните и заможните ще осигури по-добър живот на останалите. В същото време трябва да преминем от пасивна социална подкрепа към формиране на умения и създаване на реални възможности и изис-

квания за труд и отговорно родителство. Не е нормално чрез различни мерки за социално подпомагане на лица, които не работят, а в много случаи и не желаят това, те да получават повече средства от редица работници и служители. Необходимо е да подкрепим движещите сили на обществения напредък – хората на труда и всички, които реално съдействат за развитие на производството и за повишаване на заетостта.

БСП направи важна крачка напред на своя 48-и конгрес. Тя обяви курс на радикална промяна за демократична и социална България, но не успя да го осъществи по време на кабинета „Орешарски". Сега, въпреки че е в опозиция, трябва да потвърди актуалността на този курс. БСП отново трябва да се докаже като лява и национална партия.

Примерите с бързонабиращите популярност радикални леви движения в Гърция, Испания и други европейски страни са достатъчно показателни. Проблемът е как БСП да продължи последователното си развитие като съвременна европейска партия на демократичния социализъм и в същото време да предлага убедителни отговори на все по-радикалните настроения в обществото. Това съчетание се изразява в радикалния ляв реформизъм, който може да се превърне в обща платформа за взаимодействие на всички леви сили в страната и в Европа. Развитието на този курс като идеология и политика следва да противодейства на финансово-спекулативния глобален капитализъм, да подпомогне развитието на реалната икономика и да ограничи неравенствата и бедността. Така БСП може да противостои на набиращите сила националистически и дяснопопулистки движения.

2. Отдалечаване на партията от социалната ѝ база

Значителна част от електората на БСП се намира в ниските нива на социалната стълбица. Става дума за хора, които се чувстват несигурно, изпитват материални затруднения или „едвам свързват двата края". Това е партията, за която обикновено гласуват загубилите от Прехода (41). През 1990 г. избирателите на Левицата посрещнаха враждебно както опитите за налагане на шокови промени, така и преждевременната оставка на кабинета „Луканов". Подобни разочарования има и след последните две управления с нейно участие, защото БСП не успя да убеди партньорите си да провеждат преди всичко заявената от нея политика. Така тя не се възползва от левите настроения в обществото и постепенно започна да се превръща в елитарна партия, отслабва връзката ѝ с масите. От последните избори се разбира, че за нея вече гласуват предимно партийни членове, техните семейства и близки.

Старанието на БСП да се харесва на заможните и да се съобразява с богатите отблъсква значителна част от по-бедните и дори средните слоеве. Живеем във време на все по-силна социална диференциация (42), а от социалистическата партия се очаква да отстоява социалната справедливост.

Разочарованите симпатизанти на партията или пренасочват гласа си към нови формации, използващи по-умело социалната реторика, или губят интерес към политическия процес и не участват в изборите.

Десният уклон и подценяването на патриотизма на българския народ са

причини през последните няколко години част от избирателите на БСП да подкрепят националистически организации.

Необходимо е БСП да постави на преден план в своята политика интересите на хората на труда и най-вече – на наемния труд. Да обърне специално внимание на хората на интелектуалния труд. Да потърси подходящи форми на комуникация с младите, повечето от които са навлезли в дигиталния свят.

3. Упражняването на властта

Разминаването между обявена и реална политика се превърна в хронична слабост на БСП. Тя идва на власт след управление на десни или либерални партии, с леви лозунги, а после влиза в коловоза на тяхната политика и губи подкрепа от своите избиратели. От началото на управлението на Тройната коалиция през 2005 г. до сега е налице процес на прилагане по-скоро на либерална икономическа политика и изпълнение на всички искания на атлантическите партньори. БСП обикновено прави положителни корекции в социалната политика, но не успява да наложи курса, който желаят нейните членове, симпатизанти и избиратели. Управленските действия в редица случаи не отговарят на настроенията на избирателите, тъй като са по-близки до предпочитанията на коалиционните партньори и едрия капитал. Освен това има решения, които обслужват корпоративни интереси и силно накърняват доверието към БСП.

Налице е масово недоволство сред хората с леви убеждения от въвеждането на плоския данък и от постоянните отстъпки пред ДПС, от превръщането на БСП в „умерена“ партия, приемлив партньор за десните и центристките формации, но за сметка на интересите на нейните привърженици.

Намерението за реиндустриализация засега остава само лозунг, защото липсва програма за нейното осъществяване. Такава програма задължително трябва да бъде съпътствана с действие за осигуряване на пазари за произвежданата българска продукция.

Време е БСП да заяви замяна на „плоската“ с прогресивна политика. Прогресивното начало изисква: промени в данъчната система, засилен контрол върху финансовия капитал, разпределяне на земеделските субсидии в полза предимно на малките и средните производители, стимулиране на кооперативизма, степенуване на мерките за социална закрила, всеобщ достъп до образование, здравеопазване и преодоляване на бедността.

БСП трябва да участва в определянето на основните насоки на икономическото развитие. Актуална задача е реиндустриализацията на България. Тя е условие за откриване на работни места и за подготовка на квалифицирани кадри. Изглежда, че България окончателно губи възможност за реализация на големите енергийни проекти. Вместо енергиен център в Югоизточна Европа, държавата е на път да се превърне в „сива зона“ на Европа, в периферия със слаба икономика, подложена на увеличаващи се рискове за националната сигурност.

Необходими са реформи в съдебната, в пенсионната, в здравната, в образователната, във финансовата и банковата система. Но реформи, които водят към повишаване на благосъстоянието на българския народ и към укрепване на държавността.

4. Кризата засяга освен лявата идентичност на БСП и облика ѝ на национална партия

Положителните оценки за БСП от представители на ПЕС, политици от ЕС и САЩ рядко съвпадат с нагласите на нейните симпатизанти. В партийното ръководство се забелязва стремеж да се харесва на сили извън страната, без да отчита настроенията на избирателите си. Голяма част от него дълго време се опитваше да направи партията дясна социалдемократическа и социаллиберална, но това се посреща с неодобрение от повечето нейни членове и разколеба значителна част от привържениците ѝ. Тази трансформация се извършва във време, в което протича криза на цялата традиционна левица на Стария континент. Показателен за това е резултатът на ПЕС на изборите за Европейски парламент през пролетта на 2014 г. (43), който идва след най-дълбоката икономическа криза в Европа и света от десетилетия насам.

Сред гласуващите за БСП, както и сред повечето от българите, Русия се ползва със симпатии, а отношението към САЩ е нееднозначно. Тези чувства се подценяват от ръководството на партията. Очевидно много от привържениците на БСП не се задоволяват с позоваването на „атлантическите ценности“, нито са очаровани от поведението на излъчени от нея министри на вътрешната и на международната арена. Сериозно обществено недоволство предизвикаха изявления и действия на министри от кабинета „Орешарски“, които си позволиха антируска реторика по кризата в Украйна. Затова и мнения като „Левицата изгоря в Одеса“ трябва да се приемат сериозно, а не да се неглижират. Показателно е, че 73% от българите подкрепят връщането на Крим към Русия (44). Известно е, че България е страната с най-силни русофилски настроения в ЕС (45). Наложително е преосмисляне на външната политика, която ще отстоява БСП – тя трябва да е балансирана, да е съобразена освен с очакванията на евро-атлантическите партньори на България и с изграждащия се многополюсен свят, да е по-близо до предпочитанията на хората в България.

Вече сме в процес на преход към многополюсен свят. В него България, като член на ЕС, следва да отстоява решително национални позиции, да води многопосочна външна политика за осигуряване на пазари и за гарантиране на националната си сигурност.

България трябва да задълбочава и разширява партньорството си с държавите от ЕС и със САЩ, но и да търси нови възможности – да възстанови добрите си отношения с Русия и страните от Източна Европа, да развива сътрудничеството си с Китай, с други държави от Азиатско-Тихоокеанския регион и със страни от Близкия изток.

БСП трябва постоянно да доказва ролята си на национална партия и опора на българската държавност.

5. Организационна и кадрова криза

Организационната дейност и формирането на ръководните органи на БСП напоследък не мотивират голяма част от членовете на партията да участват активно в тях. Вземането на ключови решения – за членството в НАТО и за

създаването на военни бази на територията на България, за данъчната и социалната политика и по други важни въпроси, става, без да се провеждат допитвания и референдуми в партията. Организационната дейност в основните и общинските организации не способства значително за формиране на политика на партията и за предприемане на местни инициативи.

Тенденциозно се налагат непопулярни дейци както за водачи на партийните листи, така и за ключови постове в управлението. В партията има дефицит на влиятелни в обществото личности, които са носители на левите ценности, способни да печелят доверието на широките маси и преди всичко на трудовите хора. В гражданските квоти се поставят предимно лица, които са далеч от социалистическите идеи и не се ползват със симпатии сред електората на БСП. За сметка на това се пренебрегват авторитетни фигури сред интелигенцията, които са с леви убеждения. Сред младите в партията попадат много кариеристи, преследващи лични цели. Не се привличат достатъчно младежи, които споделят леви ценности и идеи и могат да мотивират свои връстници за участие в политическия живот на Социалистическата партия.

Преди години партията доброволно намали присъствието си в смесените райони поради криворазбрано „стратегическо партньорство“ с ДПС, а с течение на времето продължава да губи позиции в тях, независимо от желанието си.

В няколко общини, в много квартали и населени места БСП вече няма организации или тяхното съществуване е само формално. Затруднено е попълването и обновяването на кадровия състав на партията в нейната основа, а на областно и национално ниво зачестяват политическите конфликти и безпринципното кадрово съперничество.

Негативната медийна среда е важна причина партията да губи популярност – особено в големите центрове. Повечето частни и държавни медии представят БСП предимно в отрицателна светлина, насаждат неолиберален дух и отрицание на социализма у младежта и активното население. Налице е дефицит от авторитетни журналисти, които да представят съвременната действителност и култура от леви позиции и да популяризират политиката на БСП, няма и лява телевизия.

Грешка е отказът на партията да отвръща подобаващо на системно провежданата стратегия на десницата за демонизиране на нейната история. В дългосрочна перспектива това води до деформиране на представата за БСП, особено сред по-младите поколения.

Отцепничеството и вътрешнопартийните борби, особено преди избори, понижават изборните резултати на партията. Така е през 1997 г., когато се създаде Евролевицата, и през 2014 г., когато се създаде АБВ. Тази партия в идеен и кадрови план е по-скоро част от миналото на самата БСП, отколкото проблем за нейното бъдеще. Главното предизвикателство за БСП идва не от присъединилата се към дясното управление на ГЕРБ АБВ, а отляво. Там, където Социалистическата партия е освободила пространство за спонтанни леви привърженици и за нови организации.

Необходимо е партийната политика да се обсъжда по-широко с членовете на партията, да се засили връзката между общинските партийни структури и

националното ръководство, да се повиши отговорността на партийните ръководители и взискателността към тях.

На предстоящия партиен конгрес трябва да се направят промени в Устава, които да позволят БСП да функционира ефективно като единна партия. Това предполага Националният съвет да има възможност да предприема мерки срещу съответните местни ръководства, когато не изпълняват свои уставни задължения.

Наложително е да се укрепи връзката на партийните органи с редовите членове. В ръководството на партията да се издигат способни и привлекателни личности, които да се вслушват в желанията на хората на труда, да формират и отстояват политика, която отговаря на убежденията и интересите на левите избиратели. Да се пресичат проявите на клиентелизъм в партийните ръководства на всички нива и опитите за необосновано дискредитиране на кадри на БСП.

Партията трябва да извлече поуки от досегашните си неуспехи и да използва наличния си ресурс, за да излезе от кризата.

БСП трябва да подготви България за посрещане на новата геополитическа архитектура, да отговори на новите национални рискове и да формира необходимата следпреходна политика. Да преодолее бедността, неравенството, социалната дезинтеграция и изоставането. За целта страната отново се нуждае от устойчиво догонващо развитие, от модернизация и напредък.

БСП има бъдеще, ако работи за един съвременен български социализъм, който да изрази новото ляво на XXI век. Така в борбата между новото ляво и новото дясно ще се очертае пътят *на новия български преход*. Само така БСП ще продължи успешно своята дълга история и от една от партиите на Прехода ще стане непреходна партия.

Като не забравяме, че нашата родина е България и че всички ние сме български граждани!

ЛИТЕРАТУРА

1. http://en.wikipedia.org/wiki/Early_1980s_recession
2. www.mediapool.bg/cherniyat-ponedelnik-predi-20-godini-nai-golemiyat-koshmar-na-uolstriyt-news132971.html
3. Вж. С. Бонев. Времето, в което живях, и хората, с които работих. С., АСИ Принт, 2011, с. 247.
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/Совет_экономической_взаимопомощи
5. Вж. И. Пехливанов. България, която изгубихме. Цитиран по: http://e-burgas.com/archives/84772
6. Вж. С. Бонев. Времето, в което живях, и хората, с които работих. С., АСИ Принт, 2011, с. 393–394.
7. http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2014/08/26/2368862_brutniiat_vunshen_dulg_e_blizo_do_rekordnite_si/
8. http://antipropaganda.comxa.com/debts.html
9. Вж. В. Проданов. Теория на българския преход. С., Захарий Стоянов, 2012, с. 570; както и резюмето на доклада на Гордон А. Грейвс и К. Сейболд на сайта http://www.omda.bg/public/bulg/Ran/ran_new/data/page46.html“

10. Вж. В. Проданов. Теория на българския преход. С., Захарий Стоянов, 2012, с. 572.
11. Вж. Деиндустриализация и преструктуриране на заетостта в България: икономически и социални последици. Състав. и ред. К. Владимирова. С., Стопанство, 2008.
12. Government Finance statistics, yearbook, washington, DC, IMF, 1998, p. 72.
13. http://www.bia-bg.com/uploads/files/_oldsite_analysis/bulgarian_industrial_association_analysis_1287500944_analysis1.pdf
14. Вж. В. Проданов. Теория на българския преход. С., Захарий Стоянов, 2012, с. 573.
15. Вж. С. Георгиев. Смяна на кумирите или вечните преходи на България. С., ГорексПрес, 1996, с. 132.
16. Вж. Науката в България в началото на XXI век. С., Проф. Марин Дринов, 2009, с. 46.
17. Вж. Ив. Илиев. Икономиката на България през периода 1949–2011 г. С., 2004, с. 265–280.
18. Вж. Б. Колев. Предизвикателствата пред българската икономика в условията на криза. Външноикономическата сфера и секторът на малките и средните предприятия. – В: Глобалната криза и България (състав. и ред. М. Мизов и Н. Стефанов). С., фондация „Човещина" – БИТСП, 2012, с. 151–153.
19. Вж. Постигане на интелигентен растеж: Как научните изследвания и иновациите да работят за България. С., Световна банка, 2012.
20. http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/BGR
21. Вж. Б. Захариев. Калпавият преход увеличи неравенството. http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=4361507
22. Вж. В. Проданов. Теория на българския преход. С., Захарий Стоянов, 2012, с. 600; както и http://www.dnevnik.bg/sviat/2009/11/04/809946_bulgarite_sa_nai-nedovolni_ot_prehoda_kum_demokraciia/
23. http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=4380762
24. http://glasove.com/politika/43997-galyp-1-ot-bylgarite-smqtat-perioda-sled-10-hi-za-napylno-uspeshen
25. http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2014/11/09/2415706_fakt_na_denia_55_ot_bulgarite_oceniavat_todor_jivkov/).
26. http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=4380762
27. http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=2288596
28. Вж. В. Проданов. Теория на българския преход. С., Захарий Стоянов, 2012, с. 602.
29. http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=1305136
30. http://geopolitica.eu/2013/broi6-2013/1518-geopoliticheski-prochit-na-savremennite-tursko-ruski-otnosheniya
31. http://bulgarian.ruvr.ru/2014_01_13/Za-Rusija-Viktor-Orban-ne-e-truden-partnor-8637/
32. http://europe.actualno.com/Skok-na-obema-investicii-mejdu-Syrbija-i-Rusija--news_55290.html
33. Вж. М. Петров. Руската „мека сила" в Западните Балкани. – Геополитика, 2014, бр. 5, с. 58–66.
34. Вж. М. Христов. Основни аспекти на българския преход – корелация между пазарната икономика и демократизацията. – В: Глобалната криза и България (състав. и ред. М. Мизов и Н. Стефанов). С., фондация „Човещина" – БИТСП, 2012, с. 237.
35. *Gulbraith, J.* Die Zeit, №44, 26.10.1990.
36. *Але, М.* Икономика. С., 1990, № 8.
37. *Darhendorff, R.* La Republica, 07.10.1990.
38. Вж. М. Христов. Основни аспекти на българския преход – корелация между пазарната икономика и демократизацията. – В: Глобалната криза и България (състав. и ред. М. Мизов и Н. Стефанов). С., фондация „Човещина" – БИТСП, 2012, с. 233–233.
39. Вж. Баева, И. БСП на власт и в опозиция в годините на прехода. Т. 3 от сборника „Изследвания по история на социализма в България", с. 270.

40. http://temadaily.bg/publication/22892-%D0%94%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%B4%D0%B0%D1%82-%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B4%D0%B0-%D0%BD%D0%B5-%D0%B1%D1%8A%D0%B4%D0%B0%D1%82/
41. Вж. А. Тодоров. Избирателите на БСП. – В: Изследвания по история на социализма в България, т. 3, с. 303.
42. http://glasove.com/interviuta/35812-kak-da-se-preborim-s-neravenstvata-otgovorite-na-ikonomista-toma-piketi
43. http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2014.html
44. http://www.bnews.bg/article-101244
45. http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/sviat/2011/09/14/1156267_bulgarite_sa_naigolemite_rusofili_v_es/

ОЩЕ ЗА ПРЕХОДА В СПИСАНИЕ „ПОНЕДЕЛНИК“:

- *Лилов, А.* Десет мегазаключения за световния и българския преход. 2005, бр. 9/10.
- *Динков, И.* Проблеми на десницата у нас. 2006, бр. 9/10.
- *Динков, И.* Българската десница на прага на президентските избори. 2007, бр 5/6.
- *Мирчев, М.* Новата класова структура на българското общество след прехода. 2008, бр. 5/6.
- *Мирчев, М.* Две нови класи в структурата на българското общество след прехода (в условията на глобализация). 2008, бр. 7/8.
- *Бахмайер, П.* От втория към третия свят (Преходът на България от държавен социализъм към неолиберализъм 1989–2008). 2008, бр. 7/8.
- *Стоилов, Я.* Равносметката на българския преход. 2008, бр. 7/8.
- *Лилов, А.*, Баева, И. Преходът (Двадесетгодишната равносметка). Несъстоялата се модернизация на съветския и европейския социализъм. 2009, бр. 1/2.
- *Лилов, А.*, Баева, И. Преходът като реставриране на капитализма. 2009, бр. 3/4.
- *Лилов, А.*, Баева, И. След прехода: шансът на България – ускорено иновационно развитие. 2009, бр. 5/6.
- *Лилов, А.*, Баева, И. Преходът – поглед отляво (Четвърти дебат). БСП през 20-те години на прехода. 2009, бр. 11/12.
- *Кандиларов, Е.* Възможен ли беше алтернативен модел на Българския преход? 2009, бр. 11/12.
- *Лилов, А.*, Баева, И. Кръглата маса – 1990: поглед отляво след 20 години. 2010, бр. 3/4.
- *Лилов, А.* Четири урока от перестройката и прехода (Изказване на дискусията „Перестройката и бъдещето на социализма“ и промоция на „Перестройката, както аз я виждам“, 29.10.2010). 2010, бр. 11/12.
- *Стоилов, Я.* Преустройството, преходът и бъдещето на социализма (Изказване на дискусията „Перестройката и бъдещето на социализма“, 29.10.2010). 2010, бр. 11/12.
- *Проданов, В.* Защо българският преход се оказа толкова деструктивен? 2011, бр. 9/10 и 11/12.
- *Мирчев, М.* Отново за прехода и как кризата го продължи. 2013, бр. 5/6.

ДЕСЕТ МЕГАЗАКЛЮЧЕНИЯ ЗА СВЕТОВНИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ПРЕХОД*

Александър Лилов

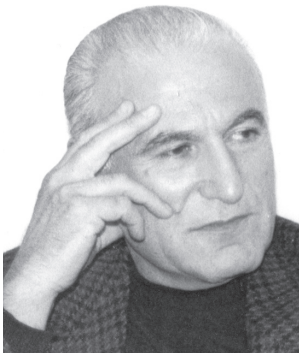

***Александър Лилов** – професор, доктор на философските науки, член-кореспондент на БАН. Работил е в областта на философията на културата, естетиката и политологията. Автор е на монографии и научни трудове, по-важните от които са: „Към природата на художественото творчество" – преведена на руски, полски, китайски, чешки език, „Въображение и творчество", „Европа – да бъде или да не бъде", „Европа – диалог и сътрудничество", „Диалогът на цивилизациите. Световният и българският преход" – преведена на китайски език, тритомникът „Информационната епоха"; както и на над 200 публикации у нас и в чужбина. Бил е директор на Центъра за стратегически изследвания (1991–2013).*

(…)

От сравнителния анализ на българския и световния преход през изминалите 16 години след 1989 г. могат да се направят следните мегазаключения.

Първо заключение: В края на XX и началото на XXI век България извършва два прехода. Единият – преминаване от авторитарната система на държавния социализъм към политическа демокрация и социална пазарна икономика. Другият – включване в световния преход от индустриалната в информационната епоха.

Това положение трябва ясно да се артикулира и в държавната политика, и в общественото съзнание. И в резултат на такова осмисляне на двата едновременно протичащи прехода да се формира националният ни проект за тяхното реализиране. Досега у нас не са разработени нито на държавно, нито на икономическо, нито на политическо равнище държавна стратегия, бизнес стратегия, политическа стратегия на основните партии за паралелното извършване на тези два прехода.

Поради това държавното управление, бизнесът и политическите партии не разполагат с обмислени от всички страни, след експертен анализ и обществен дебат, обща визия и конкретни програми за развитието на страната. България няма национален проект за прехода. Не става дума за поредния документ, а за яснота какви са целите на прехода, как се разполагат те във времето, с какви ресурси ще бъдат реализирани, какви структурни, технологически, инфраструктурни, образователни и други трансформации следва

* Статията е публикувана в сп. „Понеделник", 2005, бр. 9–10.

да се осъществят, как да се съчетаят те с подобряването на живота на хората и с решаването на социалните проблеми.

Липсата на национална визия и национална стратегия за прехода предопредели неговото хаотично протичане досега и неговата непосилно висока за народа ни социална цена. Тук е и една от най-съществените причини за изоставането на българския преход от прехода на Унгария, Словения, Чехия и Словакия, с които преди 1989 г. ние се съизмервахме по темпове на икономическо развитие и жизнен стандарт. Днес тези страни са доста далеч пред нас.

Хаосът, бедността и изоставането трябва да бъдат фронтално атакувани с осъществяването на нов етап в развитието на прехода. Той е напълно възможен и реалистичен. Приемането на България в Европейския съюз създава благоприятни условия и предпоставки за неговото започване и успешно реализиране. Най-краткото формулиране на същността на този втори етап е: *извеждане на България на магистралата на световния преход от индустриалната в информационната епоха*.

Такава е според мен вярната стратегия на българския преход, този е пътят за просперитет на страната и за висок жизнен стандарт на българските граждани.

Второ заключение: Разминаването на българския със световния и европейския преход е най-същественият дефект на досегашния преход. Ние не само изоставаме на голяма дистанция и не само живеем в пъти по-бедно от Европа, още по-лошо – ние се движим досега в различни посоки. Те – към информационната икономика и общество, ние – към реставрацията на „дивия капитализъм“. Това разминаване трябва да бъде решително преодоляно. Ние, разбира се, не можем бързо да настигнем напредналите страни, но можем бързо и решително да уеднаквим посоката, проблематиката и усилията си с тези на напредналия свят.

България не само трябва да бъде изведена на магистралата на световния преход от индустриалната в информационната епоха. За 15–20 години е необходимо да бъде разработена и реализирана национална стратегия за догонващо развитие и в трите области, определени от Лисабонската стратегия на Европейския съюз:

- Преход към икономика и общество, основани на знанието.
- Модернизация на социалния модел.
- Динамичен растеж на икономиката и догонване на напредналите страни.

Стратегически погледнато, България трябва да реши в относително кратък исторически период четири основоположни проблема:

- приемането на страната в Европейския съюз;
- осигуряването на висок икономически растеж – не по-нисък от 7–8 процента;
- ликвидирането на бедността;
- технологическата, комуникационната, инфраструктурната и друга модернизация на страната.

Без осъществяването на национална стратегия за изграждане на съвременна слединдустриална България преходът губи своя исторически смисъл и своето обществено оправдание. Изграждането на информационна България днес е най-голямото предизвикателство пред нашата нация, държава и политически елит. Ние можем и трябва да повторим примера на Финландия, Ирлан-

дия, „азиатските тигри“ и за 20–30 години да станем страна с нова икономика и висок стандарт на живот.

Трето заключение: Крахът на държавния социализъм в СССР и в Източна Европа е едно от най-големите събития през XX век и най-голямото през втората му половина. След като отмина еуфорията от рухването на реалния социализъм, идва времето на един по-спокоен исторически анализ на неговите постижения и на причините за неговия крах. Развихрилото се през изминалите 16 години тотално отрицание на всичко, свързано със социализма, е невярно като оценка и погрешно от историческа и цивилизационна гледна точка. Изграденото в икономическата и в другите области трябва да се реформира, а не да се руинира.

Социализмът рухна не защото нямаше успехи. Най-голямото му постижение е, че гарантира за всички граждани работа, постоянни доходи, почивка, жилище, безплатно лечение, безплатно образование, специални грижи за децата, достойни старини за възрастните. Социалистическото общество отиде по-напред от капиталистическото в осигуряването и защитата на социалните права на гражданите. То не беше достигнало крайните си цели в тази област, но бе по-справедливо и по-солидарно от капиталистическото, да не говорим за реставрацията му през последните 16 години.

За съжаление при социализма осигуряването и защитата на личните свободи и права на гражданите: свобода на мисленето, на словото и печата, на сдружаване и солидарен протест, демократични права на личността, политически плурализъм, граждански контрол над държавната власт, не бяха на исторически по-високо стъпало от капитализма.

Защо рухна държавният социализъм в СССР и в Източна Европа?

Най-малко *осем тези* обясняват в своята съвкупност от съвкупности този исторически катаклизъм:

- Социализмът победи и започна да се изгражда не в най-напредналите, а в изостанали страни и затова за неговото саморазвитие и утвърждаване беше нужно по-дълго историческо време. Но управляващите комунистически партии не осъзнаваха дълбоко последиците от този факт и преждевременно обявиха не само окончателната победа на социализма, а и перспективата за изграждането на комунистическо общество през 80-те години на XX век. Волунтаристкото съкращаване на историческото време, необходимо за вътрешното (икономическо, политическо, технологическо, духовно) саморазвитие на социализма, не му позволи да се реформира в крак с времето, за да реализира подобри решения от капитализма и да надделее над него исторически.
- Теорията за изграждането и развитието на социализма не успя да запази иновационния си характер. Настъпи застой в нейното развитие. В теорията и идеологията взеха надмощие догматизмът и самодоволството. От анализ на реалната действителност се премина към възхвала на партиите и на техните лидери. Това лиши социализма от интелектуална светлина и пасионарна енергия. Кризата на социалистическата теория предшестваше кризата на социалистическото общество.
- Социализмът не успя да създаде своя, адекватна на историческите си цели икономическа система и поради това не можа да спечели икономическото сърев-

нование с капитализма. Основните дефекти в тази решаваща област бяха липсата на пълноценен пазар и преждевременното унищожаване на частната собственост. Поради това Съветският съюз и европейските социалистически страни не успяха да се адаптират към информационната технологическа революция.

◆ Политическата система на социализма не осигури по-висш тип демокрация. Хлябът и свободата бяха противопоставени. Насилието и принудата взеха неоправдано големи размери, демократичните свободи и права бяха накърнени. Не бе постигната хармония в гарантирането на социалните и личните права на човека.

◆ Управляващите комунистически партии се сляха с държавите, което доведе до тежки деформации и в едните, и в другите.

◆ През последните десетилетия в политическите елити се стигна до геронтизиране, навлизане на посредствени фигури и загниване. Отсъствието на пасионарни личности „на върха" предопредели липсата на успешни адекватни отклици на появилите се нови предизвикателства. Това бе една от главните причини да закъснеят реформирането и модернизирането на социализма. Историята предлагаше велики роли, конюнктурата ги разпределяше между слаби и неподготвени актьори.

◆ Възлова роля за рухването на социализма има външният фактор – агресивната политика и дейност на империалистическите държави. Особено тежки удари върху СССР нанесе надпреварата във въоръжаването. Някои анализатори представят външния фактор като определящ за рухването на социализма. Сериозните автори – като основен, но не решаващ. Решаващи са вътрешните фактори. Подривна дейност и предателство винаги е имало, особено в двуполюсна световна система, но докато обществото е в добро здраве, то винаги успешно се справя с тях и продължава да върви напред.

◆ Капиталната причина за рухването на социализма в СССР и в Източна Европа е закъснялото му и неуспешно реформиране и модернизация. Най-благоприятният период за това бяха 60-те и 70-те години на XX век. Военното потъпкване на Пражката пролет – 1968 г. (реформите за създаване на социализъм с човешко лице), бе историческа грешка. Започването на съветската перестройка и на китайската модернизация бе неизбежно. То не бе грешка, а историческа неизбежност. Въпросът е: защо се провали преустройството на СССР и защо успява модернизацията на КНР? Когато се намери верният отговор на този въпрос, не само ще се достигне до истината, а и ще се открият пътища към бъдещето.

Сума сумарум, тезата, която отстоявам, е, че реформирането и модернизацията на социализма в Съветския съюз и в Източна Европа бяха необходими и макар и закъснели, бяха реализуеми и не се състояха не защото бяха невъзможни, а защото се провали перестройката. Рухването на социализма в исторически ракурс е резултат от неговото нереформиране, а в конкретен ракурс – от провала на перестройката.

Четвърто заключение: Започването на модернизацията на социализма е велико историческо начинание, но то претърпя в СССР и в Източна Европа грандиозен провал, който повлече със себе си в небитието съществуването на реалния социализъм. Започването ѝ е историческа заслуга, провалът ѝ – ис-

торическа отговорност. Реформирането и модернизацията на социализма бяха жизнено необходими. Иронията на историята се състои в това, че перестройката, която трябваше да обнови социализма, го разложи и ликвидира.

Защо се провали перестройката?

Няколко са причините за това:

◆ *Липса на обмислена и ясно формулирана позитивна стратегия, която да даде фундамента, целите, последователността на реформите и времевия хоризонт на перестройката.* Върху този корен поникнаха много от негативните явления: хаотичност, деконцентриране на усилията, липса на реалистична политика, дестабилизация на държавата и обществото, спад на жизненото равнище, свободен простор за антиперестроечни тези и действия.

◆ *Отсъствие на вярна преценка за времето, необходимо за реформиране на социализма.* Най-популярният перестроечен икономически проект се наричаше „500 дни". За сравнение, Дън Сяопин поиска един век за изграждане на основите, забележете – на основите, на китайския социализъм. Ясно е, че перестройката схващаше себе си като кратковременна терапия, а не като сложен и поради това продължителен исторически процес.

◆ *Надценяване на достигнатата степен в развитието на социалистическото общество и подценяване на възможностите за реставрация.* Перестройката недооцени новата глобална революция и преди всичко новата технологическа и комуникационна революция. Поради това тя не успя да изработи съвременно разбиране за новите реалности и предизвикателства и реалистична политика за действие.

◆ *Отсъствие на сериозна идеология за модернизация на социализма.* Идеологическият, моралният и духовният вакуум бяха едно от най-слабите места на перестройката. Поради това тя се люшкаше ту към консерватизма, ту към квазиноваторството, което понякога прикриваше или разминаване с времето, или измяна на социалистическите идеи и цели.

◆ *Нереформираност и поради това неподготвеност на КПСС (а също на управляващите комунистически партии в другите социалистически страни) да бъде политически двигател на реформаторските процеси в обществото.*

◆ *Перестройката не можа да излъчи политически и теоретически фигури от исторически мащаб, които успешно да лидират модернизацията на социализма.* Това не значи, че трябва да се подценява ролята на М. С. Горбачов и на повечето дейци от екипа му; те започнаха перестройката и това е тяхна заслуга. Но тяхна историческа отговорност е, че не ѝ дадоха печелеща стратегия, политика и ръководство и поради това не можаха да осигурят нейния успех. Що се отнася до мрачната роля на някои известни фигури на перестройката, до измяната, ренегатството и предателството – те са класически персонаж на драматичните исторически катаклизми и трансформации.

◆ *Заключителните акорди на перестройката бяха московският пуч и срещата на тримата в Беловежката гора, които доведоха до разпад на СССР като държава и световна свръхсила.* Това са мътни събития. По-глупав преврат светът не е виждал. По-безотговорно взривяване отвътре на държавата – също. Мъдрият държавнически разум искаше модернизация и в резултат – укрепване на

СССР, а тези събития на практика заковаха последния пирон в неговия ковчег. Това беше, както е известно, краят на перестройката на СССР и на самия СССР.

◆ *Най-сетне по ред, но не и по значение, перестройката се провали с прякото съдействие на Запада и преди всичко на САЩ.* Сега излизат все повече книги, мемоари и други свидетелства и на Запад, и в Русия за ролята на този фактор. Използвана бе успешна тактика: съчетаване на горбимания със стимулиране на вътрешното саморазложение отгоре на перестройката, държавата и обществото, с технологическа и икономическа изолация и натиск и, естествено, със специални програми на ЦРУ и други институции.

Пето заключение: Обновлението и модернизацията на социализма в съответствие с прехода в информационната епоха и с Великата глобална революция е първостепенна задача на левите сили в началото на XXI век. Провалът на държавния социализъм в СССР и в Източна Европа не е провал на социализма изобщо. В края на XX и началото на XXI век той е в период на криза и на обновление. В развитието на всемирната история се извършва поврат – навлиза се в епоха отвъд държавния социализъм и отвъд либерализма. Историческите цели и идеали на социализма не са антагонисти на новата епоха. Именно тя създава условията за тяхното реализиране. Предстои дълбока модернизация на социализма като теория и обществена практика. Във всички области: политическа система, икономика, социална система, структура на обществото, движещи сили, ценностна система. Необходими са нови идеи и обществени решения, които ще съответстват на реалностите и предизвикателствата на информационната епоха. Модерният социализъм – това е социализмът на информационната епоха.

Социализмът има бъдеще и бъдещето на социализма е в социализма на бъдещето.

Шесто заключение: Реформите в Китай, започнали преди 30 години и преобразили страната, показват, че горното заключение е вярно. Обновлението и модернизацията на социализма са възможни. Формирано бе ново разбиране какво представлява социализмът с китайска специфика, как той да въплъти в себе си хилядолетните традиции на китайската цивилизация и възможностите на информационната епоха, как ще бъдат постигнати във времето историческите му цели и кои са пътищата и етапите, през които ще се премине. Модернизацията на Китай е поставена върху стабилен стратегически фундамент, извършва се с последователна иновационна, но реалистична политика в различни области, демонстрира респектиращ пасионарен капацитет и което е най-важно – осъществи голям напредък в жизненото равнище на хората. Неслучайно светът говори днес за „китайското чудо“.

Аналогично обновление се извършва и във Виетнам.

Модернизацията на социализма по света не предполага универсализиране на китайския и на виетнамския модел. Универсализирането на съветския модел е урок на историята, заплатен с висока цена. Всяка цивилизация и всяка страна ще осъществят свой модел на модерен социализъм.

Седмо заключение: Българският социализъм е европейски по своята цивилизационна природа и национален по своята специфика. Той е на повече от 120 години (началото му предхожда началото на партията му). Неговият път е дъ-

лъг и сложен, опитът – и положителният, и драматичният – безценен. Нека не спират усилията за осветляването на този път и опит. Но големият въпрос пред съвременните социалисти и в по-широк план пред левите сили у нас не е жив ли е социализмът, а модернизиран ли е българският социализъм, за да намери левия отговор на предизвикателствата на информационната епоха. Създаването и реализирането на съвременна лява алтернатива за развитието на страната в новите условия – това е сигурният индикатор живи и жизнеспособни ли са социалистическите партии и дейци, или не.

Необходимостта е императивна: ние стоим пред историческата задача за модернизация на българския социализъм, пред появата на българския информационен социализъм.

Осмо заключение: Същността на българския преход, който навлиза в седемнадесетата си година, може да бъде разгледана в три плана: вътрешен, геополитически и световен. Във вътрешен план се извърши преход от държавен социализъм към първоначално натрупване на капитала, т.е. към капитализъм, но не от съвременен европейски тип, а от ранните му фази. В геополитически план – българският преход е част от рухването на социализма в СССР и в Източна Европа. В глобален план – българският преход е част от световния и поспециално от европейския преход в информационната епоха.

Първите две страни на нашия преход са вече факт. Третата предстои. Ако това не стане, изчезват смисълът и историческият хоризонт на прехода. Привържениците на тезата за неговото приключване вероятно са в съгласие със собствените си интереси, но със сигурност не и с историческата перспектива на страната. Ако това, което е днес България, е финалът на прехода, какъв бе смисълът той да се започва?

Трилитералното разглеждане на прехода дава възможност достоверно да се разкрие истината за всичко, което се случи през изминалите 16 години, и същевременно да се открие перспектива за извеждане на България на информационната супермагистрала на световното развитие.

Девето заключение: Равносметката на българския преход към днешна дата – 2005 година, не е оптимистична. Главният резултат от него досега е реставрацията на капитализма. Ние все още не сме възстановили напълно икономическото равнище на страната и жизнения стандарт на хората от кризисната 1989 г., камо ли да отидем далеч напред, както стана в Унгария, Словения, Чехия, Словакия и Полша.

Най-ценното политическо постижение е установяването на демократична политическа система, която при всичките си несъвършенства и слабости е функционираща. Това е голямо завоевание и то по никакъв начин не може да бъде омаловажавано. И най-силно пострадалите от прехода не биха желали да го загубят. Големи постижения са също така: запазването на гражданския мир – мирният преход, преодоляването на етнически ексцесии в резултат на т.нар. възродителен процес и формирането на европейска политика към малцинствата в лицето на българския етнически модел.

Но икономическият и социалният преход доведоха страната до бедност и упадък. Драмата дойде поради погрешния избор на неолиберален модел.

Този модел доведе до продължителна икономическа рецесия и до небивало обедняване на хората. Националното богатство, създадено от няколко поколения, вместо да бъде реформирано, беше разграбено. Повечето индустриални предприятия бяха декапитализирани, изкупени на безценица и препродадени. Модерното ни селско стопанство беше разорено, раздробено и върнато епоха назад. У нас беше създадена архаична социална структура, характерна за слаборазвитите страни: тънка прослойка новобогаташи, малочислена средна класа и масова бедност.

Най-краткото описание на досегашния български преход е: икономически и социален упадък.

Напоследък се забелязва постепенно отлепяне от дъното. Повишават се темповете на икономическия растеж и се направиха, макар и малки, промени в жизненото равнище на народа. И тук отново се изправяме пред категоричната необходимост от втори етап на прехода, който да доведе до решителен и качествен напредък в икономиката и в социалната област.

Създаване на българска икономика на знанието и постепенно приближаване до европейското жизнено равнище – това би следвало да бъде стратегията на този втори етап на прехода за следващите 15–20 години.

Десето заключение: Присъединяването на България към Европейския съюз няма разумна алтернатива при съвременните геополитически реалности. На това заключение ще се спра по-подробно поради две причини. Едната – отрицателният вот на френския и холандския референдум за европейската конституция. Другата – възловото значение на това заключение за развитието на България в обозримото бъдеще.

Отрицателният вот на Франция и Холандия за Европейската конституция е сериозен факт. Неговото подценяване би било погрешно. Той може да предизвика криза или застой в изграждането на ЕС. Може да забави приемането на България в ЕС или да промени негативно помощта за новоприетите. Необходим е отговорен анализ на въпроса срещу какво е и защо е този вот. Този анализ не е възможен веднага след събитието. Нужни са време и проучване на разностранна информация. България трябва много внимателно да следи европейските и сама да прави своите национални анализи.

Досега се появиха няколко тези за френския и холандския отрицателен вот. Те могат условно да се обобщят по следния начин:

- *Евронихилистична теза* – според която френското и холандското „Не“ на Европейската конституция я правят юридически мъртва и – още по-лошо – минират европейския интеграционен процес. Някои по-крайни анализатори отидоха още по-далеч – те смятат, че с това се програмира краят на ЕС.
- *Евроантинеолиберална или евроалтерлиберална теза* – според която французите и холандците са отхвърлили англо-американския неолиберален модел и са защитили европейския социален модел на пазарна икономика.
- *Евроантибюрократична теза* – според която френското и холандското „Не“ са отхвърлили космополитната брюселска бюрокрация, която застрашително се разраства и – което е най-важно – не е под парламентарен и обществен контрол от обществата на държавите – членки на ЕС.

◆ *Екстремистка националистическа теза* – според която с разширението на ЕС Франция губи една след друга своите досегашни позиции в него като част от ядрото му, т.е. Франция е „недопредставена“ в институциите на ЕС за сметка на малките страни, които са „свръхпредставени“, да не говорим за евентуално бъдещо приемане на Турция в ЕС – с нейното 100-милионно население към 2015–2020 година.

Какво може да се каже сега за визираните тези? Рано е да се твърди коя от тях е по-приемлива и коя не е или коя от тях е най-близо до вярното обяснение на френския и холандския отрицателен вот. Навярно в него се преплитат, в различни пропорции за различните обществени слоеве и среди, едни или други елементи на описаните тези. Дали е така и кои елементи ще доминират по-нататък, ще разберем в следващия период. Това, което сега се вижда, е, че френското и холандското „Не“ предизвикаха определена криза в ЕС и събудиха тревога в неприетите в ЕС европейски страни и по-специално в България и в Румъния, на които им предстои да бъдат приети на 1 януари 2007 година.

Но значението на това „Не“ не трябва да се хиперболизира и още по-малко да се абсолютизира. Има факти, които сочат, че се отхвърля не ЕС, а конституционализирането на крайния неолиберализъм, който игнорира европейския социален модел. Защитават се постигнатите европейски социални придобивки и се изразява несъгласие с тяхното разпадане. И което със сигурност може да се каже сега, е, че европейският обединителен процес няма да бъде спрян или взривен отвътре. Става дума за много големи неща. Европейският съюз е историческо постижение за европейските народи и държави. Без него Европа няма бъдеще като световен играч и това добре се разбира от всички, на първо място от велика Франция, която е неговото ядро заедно с велика Германия, и от Холандия – негова съоснователка. Европейският нихилизъм към ЕС е безпочвен и безперспективен.

Но европейският реализъм при анализа на проблемите и по-нататъшното развитие на ЕС са задължителни. Визират се различни варианти за бъдещето на ЕС. Той едва ли ще се върне назад към варианта „свободна търговска зона“. Възможно е обаче чрез двустранни и многостранни преговори да се стигне до създаване на лидираща формация на ЕС – в лицето на онези страни, които са готови да изградят ЕС като интегрално образувание от нов тип с единна икономическа, социална, външна и отбранителна политика.

Що се отнася до Балканите и България, присъединяването им към Европейския съюз има за тях стратегическо значение. Колкото по-бързо се подготвят и бъдат приети в ЕС – толкова по-благоприятно е това за тях. Покриването на критериите за членство – това би следвало да бъде днес фокусът на балканската и българската политика.

Балканите и България през дълги и съдбоносни периоди от развитието на света са се намирали на пътя на историята. Тук са били елинската и римската цивилизация. Оттук са минавали военни и търговски пътища, нахлували са нашественици срещу Европа, горели са огньовете на кръстоносни походи, стелили са се мъглите на вековно османско робство, бушували са войни и въстания, въздигали са се и са се заличавали градове, индустрии, култури, науки. Изобщо – кръстопътна земя. Изпитала и ужаса, и напредъка на историята.

Големите проблеми на Балканите днес са два: да се превъзмогне *балканизацията* и да се осигури икономически и социален просперитет на балканските страни. Пътят за решаването и на двата проблема преминава през интегрирането на балканските страни в Европейския съюз.

Интегрирането в Обединена Европа е стратегия за НОВИ БАЛКАНИ. Това означава трансформиране на Балканите от регион на противопоставяне, войни и нестабилност в регион на мир, технологическа модернизация и просперитет. Това е напълно реална цел. Балканите са били и са част от Европа, те са Югоизточна Европа. Европейската им цивилизационна принадлежност е исторически, културно и религиозно обоснована. „Нови Балкани" е стратегия не на цивилизационен избор, той е направен преди 14–15 века, а на догонване на икономическото, технологическото, социалното и, разбира се, политическото развитие на напредналата част от Европа и на пълнокръвно включване на балканските държави в изграждането на Европейския съюз като световен играч в съвременния мултицивилизационен свят.

(…)

И така, съвременният свят навлиза в информационната епоха. Наблюдаваме качествени трансформации във всички области на индустриалното общество. От неговите недра постепенно изниква информационното общество. Това е ново историческо образувание, нова обществена и икономическа формация, както би се изразил Маркс.

Какво ще представлява то, на какви принципи ще се фундира, на какви предизвикателства трябва да отговори, какви са целите му и пътищата, по които ще ги реализира, кои са решаващите му обществени сили – тези и много други въпроси чакат своя отговор. „Капиталът" е гениално произведение, но там на тях няма отговори, защото епохата се е сменила – на мястото на индустриалната е дошла информационната. Маркс е геният на индустриалната епоха, информационната ще има своите.

Всяка епоха ражда гении. Особено преломните. Те се нуждаят от тях и ги излъчват. Пасионарният потенциал на човечеството, на цивилизациите не е изчерпан. Геният или гениите на информационното общество навярно са в някоя класна стая, или някъде пред компютъра, или в автомобила си на път за печатницата, или може би зад банките в някой университет.

Още от Античността се знае, че всичко тече и всичко се променя. Днес се знае, че в наше време, а още повече в бъдеще всичко тече по-бързо отпреди и понякога се променя неузнаваемо.

Цивилизациите в информационната епоха ще претърпят фантастични развития и промени. Бъдещите поколения ще преминат над страшни пропасти и през много изпитания, ще се изкачват и ще слизат по стръмнините на историята, ще пребродят надлъж и шир земните и космическите простори и, ако при всичките тези занимания някой по невнимание не взриви Земята, ще изградят цивилизациите на информационната епоха, а като мегасинтез от всичките – нооцивилизацията на човечеството.

Възможно ли е това, реално ли е, или е утопия? Нека бъдат благословени тези, които искат да го направят, тези, които ще го направят, както и тези, които днес живеят с тази светла утопия.

ДИНАМИКАТА В СТРУКТУРАТА НА ОБЩЕСТВОТО – ШОКОВОТО СОЦИАЛНО РАЗСЛОЯВАНЕ И НЕРАВЕНСТВО В БЪЛГАРИЯ

Михаил Мирчев

***Михаил Мирчев** – професор, доктор на социологическите науки, преподавател в УНСС, в СУ „Св. Кл. Охридски" и в Бургаския свободен университет, където е бил завеждащ катедра „Социални дейности". Работи в областта на социалната стратификация и мобилност, на възпроизводството на населението, на теоретичните изследвания на социалното управление и др. Автор е на множество научни публикации и емпирични социологически изследвания и анализи. Научен ръководител е на Агенцията за социални проучвания и анализи (АССА-М). Председател е на Българската социологическа асоциация.*

Тук ще концентрирам вниманието си върху социалното неравенство – доколкото то е наистина ключов и комплексен обществен проблем.

Социалното неравенство през последните две десетилетия, времето на т.нар. преход* – от предишния вид и модус на общество (социалистическо) към сегашния вид и модус на общество (либералнодемократичен, пазарно-монополен, отворено-мобилен), има няколко фундаментални профила, които предполагат задълбочен и комплексен социологически анализ.

• Социалното НЕРАВЕНСТВО ШОКОВО се разтвори към двете крайности, към двата полюса – нагоре към свръхбогатството и властта и надолу към деградираща бедност и изолация.

Вследствие от шоковия преход през 90-те години (в две вълни: 1990–1994, 1996–1998) в гражданската структура на българското общество се оформиха два социални полюса – на свръхбогатството и на изключващата свръхбедност; на 1% (около 25 хил. семейства, домакинства; до 100 хил. души) с концентрация на огромно богатство и власт срещу 20% (над 1.5 млн. души) затиснати от мизерия и малограмотност, от безпомощност и изолация, от обществено изключване.

* Има различни оценки кога завършва Преходът: дали през 1999 с поканата към България от страна на ЕС – оценката е, че България вече е станала демократична държава с функционираща пазарна икономика; дали през 2006–2007 – с приемането на България в ЕС; дали през следващите години – с отстраняването от власт на партиите на Прехода – както „сините" партии, така и „червената" партия, наред с ДПС като „балансьор" между тях. – Б.а.

Става дума за два специфични групови и общностни интереса, които се отделят и противопоставят не просто един срещу друг, но и срещу обществото като цяло.

Едните – отгоре – поради своята мощ (икономическа, медийна и политическа), субективното си високомерие и космополитен снобизъм (да се правят на американски магнати), както и поради алчността да приватизират обществото като цяло (отказвайки се от моралната си ангажираност с него).

В тази тройна комбинация те успяват в значителна степен. Последното, конкретно, е обективният корелат на понятието „олигархизиране".

Сега в условията на световна криза и усилия за изход от нея се проблематизира точно това, като се издига лозунгът *„Put people first"*, *„Liberty leading the people"*.

Другите – отдолу – поради своята неадаптивност към съвременните условия за труд и благоденствие, поради общностно потъване в асоциалност и девиации, поради субективното си самовъзприемане като жертва на обществена дискриминация. Последното измества мотивацията им от стремеж към адаптиране в съвременното общество и интегриране в него към спекулативно самостигматизиране, към гражданска агресивност от позицията на аутсайдерство и съответна разрушителност на блага, норми, ред, спокойствие в обществото.

При едните – богатството и властта, манталитетът и ценностите ги водят по път към цивилизационно отделяне ОТ и НАД обществото (национално, българско, традиционно в рамките на държавата), приобщават ги към космополитния западен елит на Света на Глобализацията.

При другите – бедността и изолацията, безпомощността в труда и конкуренцията, общностното капсулиране в гета и сиви зони ги водят по път към цивилизационно пропадане ПОД и ВСТРАНИ от обществото – към социална и трудова, ценностна и общожитейска примитивизация, към средновековни и по-ранни форми на лична зависимост и жесток патриархат. Откъсват ги от съвременния свят в обратната линия на Г-локализацията и в крайната ѝ форма на трайбализъм (връщане към идеята и практиката на племенно-родови форми на съществуване).

В един обобщен ракурс обществото е в бърз процес на фрагментиране, на изпускане на социалната връзка с цялото, на свиване на субективния обществен хоризонт до обхвата на бита и референтните групи, до обхвата на микрообщности с доминиращи ценности на колективен егоизъм.

• СУБЕКТИВНОТО възприятие на горната обективна реалност УДВОЯВА негативните ефекти и силата на значимостта им.

Спрямо чувството за граждански свободи обществото също се разделя и поляризира.

Едните хора, общности и слоеве приемат свободата като егоистична привилегия – като освободеност от всякакви ред и законност, дълг и съвест, гражданска отговорност и съпричастност. Опитват се да налагат особените практики на анархията и беззаконието, на корупцията и лобизма, на мафиотизирането и рекета.

Това са хора и общности, които се поставят над закона, прилагайки за постигане на целите си преди всичко сила и бруталност. Те изповядват цинизма като верую на успеха и прагматизма. Те правят свободни себе си, искайки да превърнат останалите в зависими и крепостни.

Тези хора се рекрутират както от високите стратификационни зони на елитите, така и сред ниските аутсайдерски и маргинални общности и слоеве. Отгоре имаме царствени особи, звезди, абонирани за властта. Отдолу имаме гетотартори и квартални феодали.

За тях е изключително удобна постмодерната идеологема „всичко е възможно, *everything goes*", в смисъл на „всичко е позволено, ненаказуемо". Това по същество е свобода на десоциализацията и ценностната дезинтеграция от обществото и неговите норми и институции.

Другите хора и общности приемат свободата като споделено благо – като възможност за демокрация и толерантност, за взаимен напредък и стимулиране към постижения, за балансиране между личната изява и просперитет и обществените ползи и развитие, вкл. свобода за благотворителност и хуманистична активност, за благородна обществена мисия и патриотизъм.

Тези хора се рекрутират преди всичко в зоните на средните слоеве, на служителите и част от интелигенцията, на законно действащия бизнес, както и на социализираните ниски слоеве – всички те имайки нужда от просветено и отговорно лидерство от страна на възможно по-голяма част от елитите.

Спрямо идеята, че съвременната държава може да бъде и трябва да остане държава на социалната справедливост, обществото също се поляризира:

Откъм единия полюс застават хората с нихилизъм или с отхвърляща философия спрямо социалната справедливост – поради абсолютно неверие, че такова нещо е възможно в обществото на парите и алчността, на икономическия фетишизъм, на безкомпромисен индивидуализъм и заучен хедонизъм, или поради фашизоидната идея, че който може да успява при днешната динамика и възможности за мобилност, нека неограничено да се ползва от обществените ресурси и блага, а останалите „неудачници" да вегетират някъде встрани.

Откъм другия полюс застават възрастните хора с болезнена носталгия по времената на „равенство и справедливост", на „обществена отговорност и идеализъм", на „честен труд и достоен живот" – болезнена носталгия, която ги озлобява към съвременното общество и прави невъзможна адаптивността им, озлобява ги към младите поколения, към политическите елити, към държавата като цяло.

Откъм този обратен полюс застават не само възрастни носталгични хора, а и онези млади хора, които не желаят да приемат циничния прагматизъм на новото време, които съхраняват колективистична нагласа и идея за гражданска и национална кауза, които искат да се реализират като хуманни и благородни хора.

Накрая, става поляризиране спрямо идеята за солидарно общество.

Откъм единия полюс са хората, които вече просто не разбират тази дума, носят недоразвити сетива за проявите на емпатия и солидарност, високомерно

презират „лудите“, които мислят, защитават, борят се за конкретни форми на солидарност и хуманна споделеност в обществото.

Откъм обратния полюс са хората, които разбират принципа на солидарността и го споделят – не само на микроравнище, в интимното си обкръжение, сред семейството, приятелите и близките си. Но и на средно равнище – сред професията, населеното място, религиозната общност, поколението, субкултурната общност. И дори на макроравнище – по отношение на нацията и държавата, на икономиката като цяло, на обществото като цялостен организъм и система, която има нужда от устойчивост и социални баланси, има нужда не само от институционална, но и от гражданска активност за предпазване от рискове и деформации, от възпиране на кризи и катастрофи.

• Рязко спадна УПРАВЛЯЕМОСТТА на така поляризираните социални неравенства и ценностни несъвместимости.

Пред повечето от сегашните социални конфликти, алтернативности, несъвместимости властта и политиците се оказват нискоефективни – (1) с остарял инструментариум; (2) често пъти с неадекватно мислене или с изостанали или с прекалено футуристични представи; (3) още по-често с остър недостиг на воля и последователност, на смелост и отстояване; (4) с липса на гъвкавост и изобретателност.

През втората половина на 2009 обществените власти в България бяха завъртени в нов цикъл на номенклатурна подмяна, завихрени в поредната вълна на общодържавна подмяна на властовата, административната и деловата номенклатура – за 5-и пореден път през годините на Прехода. Това има своите оздравителни и оптимистични проекции. В същото време, като обективен резултат минимум в следващите 1-2-3 години, вместо повишаващ се интелектуален и професионален капацитет, вместо модернизиране на информационния и прогностичен, аналитичен и проблеморешаващ капацитет ще има срив в кадровия капацитет – като професионализъм, като производителност, като мотивация за добра работа, ще има срив в кадровия капацитет във властовите органи и институции, в централните и регионалните администрации. Това е неминуем обективен резултат при всяко поредно масирано номенклатурно разместване. Става дума за човешки контингент от порядъка на 250 хил. души, допълнително са семействата и близките им. Става дума за поредната политически организирана вертикална социална мобилност в огромен мащаб.

Общо взето, през годините на Прехода управляващите партии и властите не се занимаваха с овладяване на шоковите неравенства и съхраняването на социалната връзка, а обратно – именно те генерираха шоково скоростен процес на поляризация в обществото: (1) икономическа и подоходна; (2) регионална и селищна; (3) професионална и образователна; (4) етно-народностна и религиозна; (5) криминално-мафиотска и гражданска; (6) моралноповеденска и идеологическа. Що се отнася до привилегированите съсловия, вместо да се регулира тяхното забогатяване, овластяване, кастово отделяне и освобождаването им над закона, поредните партийни власти концентрираха усилия преди всичко в номенклатурната подмяна на хората и групите. Вместо оздравяване на социалната структура се правеше допълнително злокачествено социално разместване,

водещо до разрастване на девиацията в обществото – едните мафиоти заменяха предишните, едните бизнес кръгове изместваха другите, новите корумпирани политици и чиновници изтласкваха предишните.

Социалните неравенства – стимулиращи развитие или разпадащи обществото

Разбира се, тук следва ясно да се каже, че няма реално общество без социални неравенства, без стратификационна йерархия, без ветрило от елитите и привилегированите слоеве и съсловия до низините и бедните, до хората със свити възможности и затруднен достъп до блага.

Но има естествени неравенства и разумни норми за обществено закрепване и удържане на неравенствата. Неравенства, които остават в рамките на взаимната толерантност, на идеята за поне минимум социална справедливост и гражданска солидарност. Това са неравенства, които стимулират общественото развитие, мобилизират гражданската енергия, произвеждат доброкачествена еволюция в обществото като цяло.

Обратно, има и изкуствени деформиращи неравенства, разрушаващи социалната връзка, ескалиращи класови и общностни конфликти, неравенства, които взривяват обществата, обезсилват държавите – тласкат немалки общности към трайбализъм и сепаратизъм, връщат немалки общности и дори цели социални слоеве към примитивност и архаизъм.

В единия случай се търси оптимална и търпима мяра на различието, изкуството на политиката е да се намери и отстои точката на равновесието между различните граждански интереси. В обратния случай се върви по пътя към ескалиране на конфликтността и несъвместимостта, до натрупване на огромно гражданско отчуждение и недоволство, на политическа анархия и двупосочен вандализъм.

Стимулиране на модернизация и развитие или продължаващ процес на масово изключване и деградиране

Сегашната структура на социалното неравенство в България като цяло не е стимулираща към модернизация и развитие. Обратно, като цяло структурата на неравенствата е бариера пред модернизацията на икономиката. Преди всичко поради три основни причини: (1) спира общото развитие на човешкия капитал; (2) до голяма степен прави невъзможен просперитета на обществото според европейските стандарти; (3) подронва силата на държавата и способността ѝ за модерна и градивна социална политика.

Твърде голяма част и масирани граждански сегменти са в ситуация на маргинализация и изключване, изтласкани са към или зад чертата на образователно и културно деградиране, на трудова негодност и гражданска непълноценност. И това не е въпрос на авторов негативизъм, а е статистика – става дума за обективни профили на населението, на трудовите ресурси, на инерцията в

структурата на възпроизводството на трудовите ресурси и населението.

България сега, в осмата година от своето членство в ЕС, наистина се намира в драматичната ситуация с протегната ръка, за да хване зрелия плод, но все не успява да го достигне, от което в обществото се натрупват нови и нови разочарования. Най-дълбоката причина е вътре в гражданската структура на реалното общество, в структурата на населението, в увреждащите тенденции и инерции.

Убеден съм, че това трябва ясно и навреме да се признае, за да може да бъде постулирано в основата на националноотговорна политика, за да имат съответните стратегии своя ясна ценностна основа и заявена национална мисия.

Сегашната социална структура в България не е стимулираща към развитие. Особено като се вземе предвид цивилизационното разслояване в обществото, което се развива до степен на трудна съвместимост или на радикална несъвместимост между:

- кастово самоизолиращото се съсловие на богатството и просперитета срещу масови и компактни общности в изолация под чертата на деградиращата мизерия, с архаични племенни форми на бит и колективност;
- общности, съсловия и слоеве с модерна образованост, владеене на информацията, духовни интереси и интелектуална способност срещу масови и компактни общности и слоеве, запечатани в примитивна неграмотност, умствена недоразвитост, гражданска несъстоятелност;
- общности с космополитна ценностна ориентация и стил на живот, с динамична мобилност на живота, кариерата и общуването срещу общности и слоеве, закрепостени към рода и мястото, към феодални структури на поминък, със страха на гражданска безпомощност пред властта на силните и властните.

От една страна, откъм единия полюс – общности и слоеве, които от социализма преминаха в конвергентното информационно общество на социалните мрежи, социалната динамика и мобилност, на мултикултуралността и индивидуалистичния стил и начин на живот и идентификация. Става дума за част от България, която живее в реалностите на европейското и световното информационно, отворено и мобилно общество.

От друга страна, откъм другия полюс – общности и слоеве, които от социализма деградираха към феодални и племенни форми на съществуване, на субстанциална чуждост в съвременното общество, обречени на изолиране и самозапечатване в сиви зони на аутсайдери, напускащи сферата на т.нар. общественополезен труд, най-често подменяйки го с поминък от девиация и престъпност, от вътрешно семейно-родово-племенно насилие и експлоатация, вкл. във форми на ежедневно изтезание – за да се проси, за да се проституира, за да се износват деца за продан, за да се мизерства, за да се получават по-големи социални помощи. Става дума за част от България, която се връща към индустриализъм от началото на XX век или още по-назад към примитивно земеделие и господстваща патриархалност.

В заключение

Шоково осъщественото за 25 години социално свръхразслояване, рязкото разтваряне на неравенството към и отвъд двата полюса е плод на професионално обществено инженерство. Не е постепенен и спонтанен граждански процес, а е плод на целенасочено, организирано, ресурсно обезпечено мащабно обществено инженерство (реформи, преустройство, смяна на модела, структурите и функционирането, обръщане на ценностите, промяна в отношенията).

Опитах се да привлека вниманието ви към ключови обществени проблеми в България и западния свят днес. Спрямо тях нашата социология дължи на своето общество ясни отговори, анализи, прогнози в два основни ключа:

(1) Докъде стигнахме, какво е обществото сега като обективна структура и функциониране, какви са шансовете му в обозримите 20–40–60 години?

(2) Какви бяха методиката и инструментариумът на такова обществено трансформиране, съответно какви са адекватните методики и инструментариум на общественото оздравяване и стабилизиране, на възползването ни от членството в ЕС, на ползване благата в западната цивилизация?

Ако българската социология успява да отговаря на тези и на такива обществени въпроси, тя би се реализирала като наистина модерна и съвременна евристична наука и в този смисъл като важен елемент от обществената публичност.

http://www.assa-m.com/npechat07.php

РУСИЯ ВЪЗСТАНОВЯВА ГЛОБАЛНИЯ БАЛАНС

Владимир Трифонов

***Владимир Трифонов** – журналист, икономист. Изследва проблеми в областта на геополитиката, икономиката, историята и футурологията. Автор е на публикации по актуални политически и икономически въпроси и е съавтор в научни сборници.*

Владимир Путин хвърли ръкавица на САЩ. Русия няма да търпи двойните стандарти в международните отношения, обяви той на Валдайския форум в Сочи на 24 октомври и призова към формиране на по-справедлив международен ред. Някой ден историците ще се произнесат дали светът да не бъде делен на епохи преди и след речта на Путин, но тя не остави никакво съмнение – предстоят фундаментални промени в глобалната политическа архитектура. Словото на руския президент предизвика реакции по цялата планета, а анализите и интерпретациите на думите му вероятно ще продължат с години.

Поглед към публикациите по темата позволява да се открои важна закономерност – предмет на изследване е не само това, което Путин изрече, но и това, което предстои да каже. Руският лидер винаги изпреварва западните си колеги с няколко хода. И най-проницателните политически анализатори често са неспособни да предвидят действията му. Въпреки това може смело да се прогнозира, че изграждането на многополюсен свят е само първата крачка на Русия към преодоляването на предизвикателствата пред нея, възникнали както поради кризата в Украйна, така и поради глобалните политически и икономически тенденции в началото на XXI век. От всичко, което се случи досега, е логично следващата голяма стъпка на Путин да бъде прокламирането на нов обществено-икономически проект – проект-алтернатива на неолибералния капитализъм, универсална идея, способна да вдъхнови и обедини милиарди хора в усилията им да изградят по-добро бъдеще.

Връзката между посланията от Сочи и оръдейните залпове в Донбас е очевидна. Илюзиите, че

конфликтът в Украйна постепенно ще утихне след подписаното споразумение в Минск през септември, бързо отстъпиха място на реализма. Само седмица по-късно Европейският съюз (ЕС) прие нов пакет от санкции срещу Руската федерация (РФ), а мир в Новорусия така и не бе постигнат – сраженията продължават, ежедневно загиват хора, вероятността сблъсъците да ескалират до мащабен военен конфликт през зимата изглежда все по-голяма.

Америка методично провежда политика за изолация на Русия. Тя използва цялата си дипломатическа мощ, за да пресече и най-плахите опити за сътрудничество между Москва и Брюксел. Вицепрезидентът Байдън призна – САЩ са принудили ЕС да наложи санкции на Русия (1). Това е предупреждение, че глобалният хегемон ще направи всичко възможно, за да запази своето господство, и ще възпрепятства сближаването между Русия и другите си потенциални геополитически опоненти.

Изборите за Върховна рада в Украйна усилиха позициите на САЩ в Киев – те завършиха с пълен успех за прозападните сили, а плахо съчувстващият на рускоезичното население Опозиционен блок получи чисто символично представителство в парламента. Седмица по-късно се проведе и вотът в Донецката и Луганската народна република – той бе уважен от Външното министерство на РФ и така бе направена важна крачка към реализация на проекта за независима Новорусия, чиито граници тепърва ще се определят.

Засилващите се глобални противоречия, кризата в Украйна, хаосът в Близкия изток, както и неотслабващата икономическа рецесия са причини все почесто водещи анализатори да предричат предстояща трета световна война (2). От западните политически лидери зависи „гореща“ или „студена“ ще бъде тя. Русия вече обяви своята позиция – необходим е мирен преход към многополюсен свят.

Русия отстоява своята независимост

Защитата на националния суверенитет е първостепенна задача за РФ в условията на усилващия се натиск на Запада. Преди време Путин припомни, че Русия провежда независима политика от управлението на цар Иван Грозни насам (3). Той предупреди, че сближаване и взаимодействие със Запада са възможни само на равноправни начала (4), но думите му явно не се приемат с нужния респект от евро-атлантическата общност. Новото поколение политици в Америка и в Европейския съюз изглежда още са под влияние на победата в Студената война. Те се държат така, сякаш не съществуват обективни прегради за геополитическите им амбиции. Това със сигурност е една от причините за все по-агресивния курс на САЩ към Русия. Русофобията в Америка и в Европа днес е по-силна откогато и да било. Сатанизирането на Владимир Путин в западните медии надминава отношението към който и да е от съветските лидери в миналото, с изключение на Йосиф Сталин. Разликата е, че пропагандната кампания срещу победителя във Втората световна война бе разпалена след смъртта му, а Путин е представян като по-черен от дявола по време на своето управление. Футурологът Франсис Фукуяма дори си позволи да сравни Путин с

Хитлер (5). Президентът Барак Обама в своя реч пред ООН на 24 септември (6) пренебрегна всякакво чувство за дипломатически такт и определи Русия като втора най-голяма заплаха за световната сигурност след вируса Ебола. След подобни думи е обяснимо, защо американците поддържат дори най-екстремистките прояви на властите в Киев, а вече афишират и амбицията си да сменят руския лидер в Кремъл със своя марионетка. Показателна е подкрепата им за скандалния олигарх Михаил Ходорковски, който анонсира плановете си да победи Путин на следващите президентски избори (7). Шансовете това да се случи изглеждат нищожни. Рейтингът на Путин остава изключително висок, независимо от частичния спад, регистриран през октомври (8). Населението на РФ едва ли ще бъде съблазнено от перспективата да се върнат печалните времена от 90-те години на миналия век. Това не означава, че САЩ ще се откажат от намеренията си. Те правят всичко възможно, за да провокират недоволство срещу Путин. За целта използват икономически санкции, политически и информационен натиск, поощряват агресията на Киев в Донбас. Най-вероятно Петата колона в Русия тепърва ще се активизира, това стана ясно още с назначаването на Джон Тафт за посланик на Вашингтон в Москва. Дипломатът е известен специалист по цветни революции (организира Майдана в Украйна през 2004 г.) и със сигурност ще опита да дестабилизира РФ (9).

Америка и европейските ѝ сателити отхвърлят в зародиш всички инициативи на Русия за мирно решение на конфликта в Новорусия. Това поведение е знаково, то не оставя и сянка на съмнение, че войната в Украйна е само етап по пътя към дестабилизиране на РФ. Западът не се е отказал от плановете си да елиминира Русия като геополитически конкурент. Той се опитва да я погълне, като я трансформира в свой протекторат и суровинен придатък, или да я раздроби на няколко държави, които ще бъдат неспособни да влияят на глобалната политика.

Замисълът за разчленяване на Русия датира от края на XVI век и той частично бе осъществен през 1991 г., когато се разпадна СССР. Концепцията за интегриране на РФ в Запада е предложена от американския геополитик Збигнев Бжежински. През 2009 г. той застана зад идеята за изграждане на двуполюсен свят, доминиран от САЩ и Китай, но поне на официално ниво Поднебесната империя не откликна на тази инициатива, а това принуди Бжежински да търси друго решение. „Най-главното, което трябва да разберат в Русия, е, че за процъфтяването и просперитета на страната е необходимо сътрудничество със Запада, иначе Китай ще ѝ вземе всичко“, заяви той в края на 2012 г. (10). Този проект има много привърженици на Запад дори след реакцията на Москва по кризата в Украйна и завръщането на Крим в Русия. Показателно е мнението на известния специалист по РФ и автор на биография на Владимир Путин Александър Рар. Той предупреди, че не бива да се бърза с оценката за управлението на Елцин, въпреки чудовищните демографски и икономически последствия, до които е довело то. „В Русия последното десетилетие на XX век се приема предимно в негативна светлина от населението. Вероятно е така поради икономическата катастрофа през това време, но е възможно след няколко години да настъпи поврат в политиката на страната, която да продължи линията от 90-те години. При тези условия положението днес може да се разглежда като път към нищото“, заяви цинично Рар,

който е смятан за един от добронамерените към Русия европейски анализатори. Немецът вижда бъдещето на РФ като част от Запада и като важен ресурс в противопоставянето между богатия Север и бедния Юг (11).

Намекът на Рар е прозрачен – Западът се нуждае от Русия, защото тя му е необходима в борбата с Китай и набиращия сила ислям. Със сигурност подобна перспектива е неприемлива както за руския народ, така и за управляващите в Кремъл. Руските политически и икономически елити вероятно имат тъмни петна в миналото и в настоящето си, но през последните години между тях „съществува консенсус, че те ще оцелеят само ако и държавата бъде силна", подчертава анализаторът Ростислав Ишченко (12).

Очевидно е, че пътят към конфронтация с Русия, към незачитане на политическата ѝ самостоятелност и уникална цивилизационна идентичност е безперспективен, а е и заплаха за глобалната сигурност. Отвъд Атлантика се чуват и гласове на разума, например на Хенри Кисинджър, който смята, че „очернянето на Путин не е политика, а оправдание за липсата на такава", но те са рядкост. „Ако Западът иска да е честен, трябва да признае, че е допуснал грешка", казва той във връзка с украинската криза. „Европа и САЩ не оцениха значението на събитията, започнали с преговори за икономическите връзки между Украйна и ЕС, а после довели до демонстрации в Киев", подчерта големият дипломат (13).

Засега подобни призиви не намират отклик сред политическите елити в САЩ и в ЕС. Демонизирането на Путин продължава, изглежда то е средство в опитите да бъде подчинена Руската федерация. Защото именно Путин е символът на възраждането на великата евразийска страна, която бе на ръба на пропастта при управлението на Горбачов и Елцин.

Валдайската реч на Путин – манифест на многополюсния свят

През последните години Путин многократно призова към изграждане на правила в международните отношения, но ефектът от Валдайската му реч „Световният ред: нови правила или игра без правила" е сравним само с ефекта от знаменитото му слово в Мюнхен през 2007 година.

Президентът на РФ обърна внимание, че съществуващият ред не може да се справи с глобалните предизвикателства и е наложителна промяна на формиралото се преди четвърт век геополитическо статукво. Светът балансира на ръба на пропастта, а дилемата е – или край на еднополюсния свят, или глобална нестабилност. „Доминацията на един център на силата не води до по-висока степен на управляемост на глобалните процеси. Обратно, подобна неустойчива конструкция доказа, че не може да се бори с истинските заплахи като регионалните конфликти, тероризма, наркотрафика, религиозния фанатизъм, шовинизма и неонацизма", изтъкна той (14). „За съжаление няма гаранции, че съществуващата система за глобална и регионална сигурност е способна да ни защити от възможните сътресения, напротив. Тази система е сериозно отслабена, раздробена и деформирана", подчерта Путин. Той посочи и виновника за глобалния хаос: „Системата бе деформирана от САЩ, създали еднополюсен

свят, който е апология на диктатурата над хората и държавите.“ Руският лидер наблегна на факта, че през изминалия четвърт век държавният суверенитет е ерозирал. Той определи поведението на Америка след края на Студената война като безотговорно и я сравни с „новобогаташ, който вместо грамотно да използва богатството, което бързо е спечелил, прави точно обратното – решава да заграби още, да прекрои целия свят съобразно собствените си желания“ (15).

Путин посочи своето виждане за мисията на Русия, която възприема себе си като защитник на международното право, без да има желание да бъде хегемон. Москва иска да е движещата сила в процеса на изграждане на многополюсен, по-сигурен и по-справедлив свят, базиращ се на традиционните ценности. „Русия направи своя избор – нейните приоритети са по-нататъшното усъвършенстване на институциите на демокрацията и отворената икономика. Ускореното вътрешно развитие, което ще използва всички позитивни световни тенденции. Консолидацията на обществото на базата на традиционните ценности и на патриотизма“, припомни руският лидер. Той изключва светът да навлезе в епоха, подобна на завършилата през 1989 г. Студена война. „Нямаме намерение да изграждаме блокове, да се впускаме в размяна на удари. Неоснователни са твърденията, че Русия опитва отново да се превърне в империя и че ще атакува суверенитета на своите съседи. Русия не претендира за някакво изключително място за себе си на планетата“, подчерта Путин. „Уважавайки интересите на другите, ние искаме и те да уважават и да се съобразяват с нашите интереси“, изтъкна той (16).

Руският лидер се опира на идеята, че само многополярността може да промени световната политика. За това не е достатъчно да се разруши съществуващият западноцентричен ред, необходимо е и да се изградят няколко силови центъра, съпоставими по интегрална мощ, които да могат да върнат загубения глобален баланс. Той заяви, че е за мирен преход към многополюсен свят, в който всички глобални сили съвместно ще работят за решаване на проблемите, възникнали пред човечеството през XXI век. „На фона на фундаменталните промени в международната обстановка възникват най-различни заплахи, на нас ни е необходим нов глобален консенсус на отговорните сили. Не може да става дума за каквито и да е локални сделки, за разделяне на сферите на влияние в духа на класическата дипломация, нито за каквото и да е абсолютно доминиране. Мисля, че е необходима нова форма на взаимообвързаност. Няма поводи за страх от нея“ (17).

Путин обърна специално внимание и на актуалните въпроси около изграждането от САЩ Противоракетна отбрана (ПРО) в Европа, както и на инициативата за ядрено разоръжаване. Той предупреди, че държавите, притежаващи съвременно високотехнологично оръжие, ще получат огромно предимство в случай на пълен отказ от ядреното. Това ще доведе до нарушаване на стратегическия паритет и до изкушения за употреба на сила (18).

След казаното от Путин в Сочи могат да се направят няколко важни обобщения. Първо – оттук нататък Русия няма да търпи двойните стандарти на Запада. Тя ще реагира решително на опитите на външни сили да нахлуват в зоната на нейните геополитически интереси. Второ – Москва смята, че едно-полюсният свят създава хаос, не осигурява стабилност. Трето – Русия иска много-

полюсност, а не двуполюсност, защото именно така ще се формира култура на съгласие и ще се създадат условия за диалог между цивилизациите. Четвърто – Русия остава вярна на мисията, която отстоява повече от две столетия. Тя ще продължи да бъде стожер както на международното право, така и на моралните принципи в световната политика – на ценности като истина, справедливост и равноправие на народите.

Отправените от Путин предизвикателства към глобалния хегемон са закономерно следствие от политиката на Русия през последните 15 години. Президентът пое властта в тежък момент, но в рамките на сравнително кратък период постигна осезаеми резултати – изгради вертикална структура на властта, овладя икономическата криза, ограничи влиянието на олигархията, значително усили международния престиж на страната, която пое курс към възстановяване на статута си на независим център на сила.

Инициативата на Путин за изграждане на нов световен ред затвърждава впечатлението, че Русия се възстановява от удара, който ѝ бе нанесен с разрушаването на СССР през 1991 година.

Евразийският съюз – приоритетна цел на Русия

Във външната политика най-неотложна задача за Русия е интеграцията на постсъветското пространство. Ключовата роля по пътя към тази цел е отредена на изграждащия се Евразийски икономически съюз (ЕИС). Към него след Беларус и Казахстан се присъедини и Армения (19), на дневен ред е включването на Киргизстан. Интерес към проекта вече имат и други държави. Сред тях са Турция, Израел, Иран, Индия и Виетнам, които никога не са били част от СССР.

„ЕИС е модел на мощно наднационално обединение, способно да се превърне в един от полюсите на съвременния свят. В мост между Европа и динамично развиващия се Азиатско-Тихоокеански регион“, посочи Путин (20). Той вижда тези интеграционни процеси като етап в изграждането на един по-справедлив световен ред. По-умереният темп, с който се развива този проект, не е минус, а плюс. „Необходимо е формирането на Митническия – Евразийския икономически съюз, да става бавно и постепенно, защото, ако този процес изкуствено се ускори, рискуваме да се окажем в същия капан, в който попадна Европейският съюз“, подчертава водещият руски икономист Михаил Хазин (21).

Призракът на нов СССР, при това изграден на модерни принципи и с шансове да надхвърли мащабите на първообраза, предизвиква истерична реакция, Вашингтон обвинява Москва в имперски амбиции. На глобалния хегемон, погазил суверенитета на десетки държави, най-малко му подхожда да отправя към другите подобни нападки.

Проектът за ЕИС има съдбоносно значение както за Русия, така и за постсъветското пространство, чиито народи ще станат лесна плячка на Запада и на все по-влиятелната мултинационална корпоратокрация, ако не намерят сполучлива формула за интеграция. Русия съзнава своята историческа мисия – да поддържа баланса в Евразия, да бъде преграда срещу настъпващия хаос. „За пореден път в световната история именно Русия може да се превърне в силата,

която ще овладее катаклизмите. Това ще се случи, ако обедини евразийското постсъветско пространство и не позволи на външни сили да реализират технологиите за „управляем хаос“. Ако това не стане, геополитическият дисбаланс ще обхване Евразия“, смята анализаторът Сергей Кортунов в книгата си „Националната идентичност“ (22).

Русия вече не разглежда Европа като самостоятелен играч

От началото на кризата в Украйна Русия направи достатъчно жестове на добра воля към Европа. Тя демонстрира готовност за преговори и дори за умерени едностранни отстъпки в интерес на сътрудничеството с Европейския съюз. Условието, поставено от Москва, бе Брюксел да се еманципира от Вашингтон, но усилията ѝ не дадоха резултат. Напразни се оказаха дори споразуменията в Минск от 5 септември, дошли след като РФ настоя Новорусия да спре настъплението на войските си и се съгласи на неизгодно примирие – надеждите за приемливо за всички решение бяха попарени седмица по-късно. ЕС прие поредната серия от санкции срещу Руската федерация и така стана ясно, че засега Старият континент не взима важни решения самостоятелно от САЩ.

Специалното отношение на РФ към ЕС е критикувано от патриотичните кръгове в страната, но то има дълга история. Културното взаимодействие между Русия и Западна Европа продължава интензивно близо половин хилядолетие, а изграждането на стратегическия съюз с ЕС е приоритетна задача в политиката на Русия още от края на миналия век. Външният министър Сергей Лавров ясно дефинира, че Русия е за сътрудничество с Европа. Москва многократно отправи призиви за задълбочаване на партньорството, за изграждане на общо икономическо и хуманитарно пространство от Лисабон до Владивосток. Но интеграцията трябва да стане със зачитане на интересите и на двете страни в този процес, а не в груб ущърб на Русия и с цената на заличаване на нейната уникална цивилизационна идентичност. „От февруари насам европейските столици по същество подкрепят Партията на войната в Киев. За целта бяха използвани политически и икономически ресурси, включително и санкциите срещу Русия. Очевидно това бе направено въпреки интересите на самите европейци“, каза Сергей Лавров на среща с ръководителите на компании, членове на Европейската бизнес асоциация, състояла се на 14 октомври. „Наясно сме, че тези решения на ЕС се приемат под силен натиск на САЩ, както неотдавна откровено заяви вицепрезидентът Байдън. Въпреки това е важно да се изяснят въпросите за перспективите на нашето сътрудничество с ЕС, както и за мястото на Европа в съвременния свят“, заяви той (23).

Лавров посочи, че целта на войната в Украйна е да прекъсне икономическите връзки между Русия и Европа. „Отхвърлено бе предложението ни за изграждане на единно икономическо и хуманитарно пространство. Да бъдат снети бариерите за движение на хора, да хармонизираме интеграционните процеси в ЕС и в държавите от бившия СССР. От Европа ни заявиха: „нашето западноевропейско благополучие и сигурност се обезпечават от НАТО и от ЕС;

в наш интерес е да усвоим допълнително геополитическо пространство и да не си сътрудничим с Русия на равноправна основа“, поясни руският външен министър (24). Неговото изявление е и признание, че засега САЩ постигат целта си и осуетяват сближаването между РФ и ЕС.

Разочарованието на Русия от Стария континент бе изразено и от президента Путин. На Валдайския форум той загатна, че не разглежда Европа като самостоятелен играч и индиректно я прикани да се освободи от американската опека. „Всички трябва да разберат, включително и нашите американски приятели и партньори. Невъзможно е вечно да държиш партньорите си в такова унизително положение. Аз знам, че това се пропуква, защото отдавна съм на поста си. Сега е възможно да ги заставиш да направят нещо, но това не може да продължи вечно“ (25), подчерта лидерът на РФ. Думите на Владимир Путин бележат началото на нов курс в политиката към Стария континент. Той показа, че от политиците в ЕС зависи дали това ще се промени в бъдеще.

Русия заговори с по-твърд тон, но едва ли се е отказала окончателно от надеждата за стратегическо партньорство с ЕС. Забелязват се индикации, че на Стария континент има сили, които са готови да си партнират с Русия. Показателно е, че на Валдайския форум гости бяха бившият френски премиер Доминик дьо Вилпен, както и председателят на австрийската Народна партия Волфганг Шюсел. Засега обаче те нямат достатъчно влияние, за да предизвикат обрат в европейската политика по руското направление.

Ярък пример за зависимостта на европейските политици от САЩ е комисарят по външните работи на ЕС Федерика Могерини. Италианката бе сочена като фигура, която симпатизира на Русия, но след като получи ключовия пост в Брюксел, тя обърна позициите си на 180 градуса. „Налага се едновременно да оказваме натиск на Русия и да търсим ефективен канал за комуникация с нея, за да намерим общо решение, запазващо единството на Украйна“, заяви Могерини в отговор на въпроси, зададени ѝ от журналисти на 6 ноември. „Необходими са координирани действия на ЕС и НАТО към Русия“, смята дипломат номер 1 на ЕС, който очевидно не си задава въпроса как подобни опити за шантаж се възприемат от Москва. Могерини смята, че ситуацията в Украйна се развива по негативен сценарий (26). Изглежда думите ѝ са насочени към Чехия, Словакия и Финландия, които са предпазливи, когато става дума за санкции срещу Москва.

Безпокойство в Брюксел предизвиква и Унгария, в която има силни проруски настроения, изградени на солидна прагматична основа. Страната потвърди, че подкрепя проекта за газопровода „Южен поток“. Премиерът Орбан подчерта, че е неморално Германия да пречи на това начинание, след като си е осигурила доставките на руски газ, изграждайки „Северен поток“ (27). Той отправи и още едно важно предупреждение – че ЕС може да се превърне в „несполучлив утопичен експеримент“. „Реалност в Европа са народите, създаването на Съединени европейски щати е утопия“, пише Орбан в своя статия, посветена на новата книга „С грижа за Европа“ на бившия германски канцлер Хелмут Кол (28).

Нараства недоволството и от антируската политика на Меркел в Германия. То е особено силно сред бизнес кръговете. „Представители на редица крупни компании във Федералната република ежедневно безпокоят Меркел с теле-

фонни обаждания, в които настояват за отмяна на санкциите срещу Русия." Бизнесмени, несъгласни с провежданата политика, напуснаха Християндемократическия съюз на Меркел и се присъединиха към партията Алтернатива за Германия, която осъжда конфронтацията с Москва. „Санкциите са ирационални, защото те няма да повлияят на действията на Москва в Украйна и нанасят непоправим ущърб на немската промишленост", заяви един от ръководителите на *SMS Group* Хайнрих Вайс (29). Показателно е, че през октомври група от немски предприемачи, включително представители на фармацевтичния гигант *Bayer* и на енергийната компания *E.ON*, посетиха Русия, за да се срещнат с министър-председателя Дмитрий Медведев.

Очевидно това са предупреждения за немския канцлер, но засега няма резултати – Меркел остава сред най-проатлантическите политици на Стария континент. „Отношенията ни с Германия са по-лоши отколкото през Студената война. Сред немците обаче няма отчуждение към Русия", отбелязва директорът на Института по икономика към Руската академия на науките Руслан Гринберг (30).

През тази година Германия се обърна рязко срещу Русия, макар че отношенията между страните бяха влошени още през 2011 г. Федералната република вече не само следва атлантическия вектор, но от началото на кризата в Украйна се стреми да изглежда като по-проамериканска страна дори от Полша и държавите в Прибалтика. „Берлин не разбира защо руските власти „уважават и признават" изборите в Донбас. Той може да въведе нови санкции към Русия", заяви официалният представител на правителството на ФРГ Щефан Зайберт на 3 ноември (31). Още по-заплашително звучи Меркел. Седмица преди срещата на ЕС, състояла се на 17 ноември, тя призова да се разгледа възможността за разширяване на санкциите срещу Руската федерация след проведените в Новорусия избори. Канцлерът смята, че тези избори противоречат на подписаните в Минск споразумения в началото на септември (32). Няколко дни по-късно Меркел затвърди впечатленията, че за нея интересите на Америка стоят над интересите на Германия и Европа, призовавайки за ускоряване на преговорите за подписване на договора за Трансатлантическото партньорство за търговия и инвестиции (ТПТИ) между ЕС и САЩ. „Светът не чака Европа, той действа, когато става дума за свободна търговия", заяви немският лидер (33). Нови икономически мерки срещу Русия не бяха приети на 17 ноември, но ден по-късно представител на американската администрация информира, че на срещата на Г-20 в Австралия президентът Обама и европейските му колеги са обсъждали „следващите крачки за усилване на натиска върху Русия, както и предоставяне на допълнителна помощ за Украйна" (34).

Продължаващата враждебност на водещите политици от Стария континент към Русия са предупреждение, че промени в политиката на Европа поне в обозримо бъдеще няма да има. Това дава аргументи на някои руски анализатори да твърдят, че идеята да се използват противоречията между САЩ и ЕС не е перспективна и оправдана. Максимумът в това направление е постигнат при президента на Франция Жак Ширак и при германския канцлер Герхард Шрьодер, които изразиха несъгласието си с американското нахлуване в Ирак през 2003 година.

Огромното разочарование в Русия от политиката, провеждана от Стария

континент, и засилването на антиевропейските настроения са факт. „В Европа се върна един колективен Хитлер“, смята авторитетният икономист Михаил Делягин (35). Мълчанието на европейците за зверствата на украинските неонацисти в Новорусия (36) показват, че подобни обвинения не са лишени от основания.

Цинично е на фона на мащабните празненства по повод четвърт век от падането на Берлинската стена Западът да си затваря очите за очевидния факт, че Михаил Горбачов съедини Германия, но раздроби Русия. На руския народ се отказва правото на национално обединение, което най-ясно се вижда от политиката на евро-атлантическата общност в Украйна.

Изглежда отношенията Русия – Европа ще останат обтегнати още дълго време. Това не изключва възможността за промяна в по-далечно бъдеще. Историята учи, че вечни съюзи не съществуват. Икономическата логика пък подсказва, че е възможно противоречията между САЩ и ЕС да се задълбочават, особено ако бъде подписано ТПТИ. Според редица оценки то ще нанесе сериозни щети на европейската икономика и ще сложи кръст на опитите за политическа самостоятелност на Стария континент.

Вероятността американската доминация в Европа да отслабне в близко бъдеще не е голяма, затова в създалата се ситуация приоритет на Русия са връзките със страните от БРИКС.

Москва е по-близо до Пекин от Вашингтон

Развитието на отношенията на държавите от БРИКС (Бразилия, Русия, Индия, Китай и Република Южна Африка) и курсът към многополюсен свят са следствие от диктата на САЩ през последния четвърт век.

Грубото погазване на международното право, незачитането на националния суверенитет и политиката за изграждане на световно правителство под пълния контрол на Вашингтон и Лондон предизвикаха действия за възстановяване на баланса, загубен с разпада на социалистическия блок и рухването на СССР. Превратът в Киев през февруари до голяма степен бе предизвикан и от набиращото скорост стратегическо взаимодействие между Русия и Китай, които се сближават на базата на общата американска заплаха. САЩ препятстват както интеграционните процеси в постсъветското пространство, така и опитите на Китай да разшири влиянието си в Югоизточна Азия. Америка инициира създаването на „Транстихоокеанско партньорство“, в което се планира да влязат 12 държави от региона, но не и Поднебесната империя.

Взаимодействието между Русия – единствената държава, поддържаща ядрен паритет със САЩ, и водещата икономика на планетата – Китай, изглежда напълно логично. Важен етап от тяхното сътрудничество е подписаният меморандум в сферата на доставките на газ по западния маршрут, рамковото споразумение между „Газпром“ и Китайската национална нефто-газова корпорация, оформено пред президентите Владимир Путин и Си Цзинпин по време на срещата на страните от Азиатско-Тихоокеанското икономическо сътрудничество на 9 ноември (37).

Москва изглежда по-активна в международно отношение от Поднебесната империя, но вероятно поне част от инициативите ѝ са съгласувани с Пекин, който се чувства притеснен от нарастващото военно присъствие на САЩ в близост до неговите граници и от неуспешния опит за цветна революция в Хонконг през октомври (38).

Могат да се отбележат няколко приоритета в политиката на двете сили. Първо: задълбочаване на сътрудничеството в рамките на БРИКС – общност от държави, в които живее половината от населението на земното кълбо. Второ: изграждане на алтернатива на наложената от САЩ световна финансова система. Това ще означава край на доларовото господство над планетата. Сега положението на американската валута е различно от това, което бе преди 10 години – той обхваща едва 60% от световния финансов оборот. Перспективите са делът на долара да намалее още повече, а това е заплаха и за банкрут на САЩ. Трето: Русия полага активни усилия за създаване на буферна зона около своята граница, крачка в това направление бе срещата на държавите от Каспийско море в началото на октомври (39), както и задълбочаването на партньорството на държавите от Шанхайската организация за сътрудничество (ШОС) в първата половина на същия месец (40). Четвърто: двете страни ще се стремят да привлекат нови държави към БРИКС. Особена роля ще имат отношенията с Иран, с който през ноември Русия подписа споразумение за изграждане на осем ядрени реактора (41).

По всичко личи, че партньорството между Русия и Китай предстои да се развива, но тепърва ще стане ясно дали ще прерасне в алианс. Хилядолетната история на Китай предупреждава, че той е настроен скептично към изграждането на съюзи (42). Във военностратегическо отношение той изостава от северния си съсед, но това не значи, че са изключени търкания между двете сили, стремящи се към влияние в бившите съветски републики в Централна Азия. В тях Пекин проявява изключителна икономическа активност (43). Все пак в създалата се международна обстановка общите интереси между Русия и Китай са повече от противоречията, логично е в близко бъдеще сътрудничеството им да се задълбочава.

„Ние имаме мирни, позитивни интеграционни задачи. Работим активно с колегите от ЕИС, ШОС, БРИКС и другите ни партньори. Политиката ни е насочена към развитие на връзките между държавите, а не към разединение“, подчерта на Валдайския форум Путин (44).

САЩ едва ли ще наблюдават тези процеси със скръстени ръце. Въпреки че сред американските стратези има и оптимистични тълкувания на случващото се. „Струва ми се, че енергийната сделка между Русия и Китай не води толкова до формиране на мощна геополитическа опозиция на САЩ, а по-скоро тласка техните съседи в обятията на американците“, смята бившият американски посланик в Москва и заместник на държавния секретар по политическите въпроси Томас Пикеринг (45). Резонно е Америка да стори всичко възможно, за да вбие клин между Русия и Китай. Важна крачка в това направление е изявлението на президента Барак Обама, че „САЩ не подкрепят независим Тибет“, направено по време на двудневната среща за икономическо сътрудничество през ноември в Пекин, където двете страни се споразумяха и за намаляване на

парниковите емисии (46). Те подписаха и механизъм за създаване на система за взаимно уведомяване при големи военни операции (47). Споразумение, което е сравнявано с подобни документи, оформяни между СССР и САЩ в периода на Студената война (48).

Америка вероятно ще опита да използва и старите противоречия между Китай и Индия, и обтегнатите отношения на Индия с Пакистан в опит да предизвика раздори в БРИКС. Известно е, че Исламабад е ключов стратегически партньор на Пекин. САЩ пък подкрепят сепаратистките движения в Пакистан – в Белуджистан, Пенджаб, Пущунистан и Синд. Идеалният сценарий за Вашингтон би бил възникване на конфликт между Пакистан и Индия, който ще рефлектира и върху индийско-китайските отношения. Факт е, че напрежението в Пакистан се увеличава през последните месеци (49).

Русия засилва връзките си с Латинска Америка

Руската дипломатическа активност в латиноамериканско направление нарасна от началото на XXI век. Москва съсредоточи усилията си в този регион предимно в два аспекта – икономически и военностратегически.

1. Икономически. Целта е ограничаване на зависимостта на РФ от вноса на стоки от ЕС. „Ще се придържаме към обявения курс за разширяване и диверсификация на външноикономическите връзки“, обяви Владимир Путин на икономическия форум на ВТБ и Сбербанк на 2 октомври. „Сред приоритетите са задълбочаване на деловото, търговското, инвестиционното и технологическото партньорство със страните от Латинска Америка, АТИС, както и с нашите колеги от БРИКС, включително Китай и Индия“, подчерта президентът (50).

Процесът на сътрудничество между Русия и Латинска Америка бе ускорен в резултат на кризата в Украйна. Санкциите на ЕС принудиха Москва да отвърне със забрана на вноса на редица европейски стоки и да погледне към своите латиноамерикански партньори, които получават възможност да развият делови контакти и да увеличат износа си предвид очертаващото се трайно противопоставяне със Запада. През лятото РФ започна преговори с редица държави от Централна и Южна Америка – целта е замяна на стоките, които тя забрани да се купуват от ЕС, САЩ и други държави, например Австралия, Канада и Норвегия. Става дума предимно за месо, млечни продукти, плодове, зеленчуци и свежа риба. Това са все основни пера от латиноамериканския износ.

Брюксел определено не е очарован от подобна перспектива. Затова Еврокомисията предаде на представителите на съответните страни от Южна Америка протестна нота и ги призова да се откажат от готвещите се договори с РФ, заплашвайки да преразгледа редица от действащите си споразумения с тях, както и да спре да вижда в тях надеждни партньори.

Едва ли Русия и латиноамериканските държави ще се притеснят от подобни заплахи. Данните говорят по-скоро за обратното. Налице е сериозен растеж на търговията между РФ и страните от Южна Америка и Карибския басейн. Общият обем на двустранната търговия за 2013 г. бе 16.2 млрд. долара, като статистиката сочи, че той се е увеличил двойно през изминалите 10 години.

Тенденцията е положителна, а възможностите за развитие са големи – сумата е по-малка от обема на търговията между РФ и Германия за първите три месеца на 2013 година (51).

Специално място в руската политика в региона заема Аржентина. Двете страни поддържат дипломатически отношения от 125 години. Родината на танго е вторият по значимост търговски партньор на Русия в Латинска Америка след Бразилия, чийто внос в РФ за 2013 г. бе около 3 млрд. долара (52). Аржентина изнася месо, мляко, плодове и зеленчуци в РФ, а внася ядрени реактори, транспортни средства и фармацевтични продукти.

Отношенията между двете държави се развиват много интензивно. Още през юли стана ясно, че Аржентина желае да се присъедини към БРИКС, а Русия приветства тази инициатива (53).

2. Военностратегически. Партньорството с латиноамериканските държави в тази сфера ще е отговор на разширяването на НАТО на Изток и на засилването на присъствието на Алианса в страните от постсъветското пространство. Така Русия предупреждава САЩ, че няма да се ограничи само с пасивна отбрана, а активно ще отстоява интересите си на глобалната сцена в процеса на изграждане на многополюсен свят.

През юли Владимир Путин започна латиноамериканското си турне в Куба и Никарагуа – страни, които са в близост до САЩ и поддържаха близки отношения със СССР. РФ опрости 90% от дълговете на Куба. Смята се, че Русия ще осигури техническа помощ, а по някои източници – и военното прикритие на проекта за строеж на канал, свързващ Атлантическия и Тихия океан през Никарагуа, като финансирането на проекта ще бъде осигурено от Китай (54, 55).

Илюстрация за положителната насока в отношенията между Русия и Латинска Америка е фактът, че от 2000 до 2012 г. руските президенти имат шест посещения в страни от континента – Куба, Бразилия, Чили, Перу, Венецуела и Аржентина. На посещение в Русия пък бяха лидерите на Бразилия, Венецуела, Куба, Чили, Еквадор, Перу. Показателно е, че за 14-те години от своето управление Уго Чавес посети Русия 9 пъти.

Проведените на 26 октомври в Бразилия избори завършиха с успех за действащия президент Дилма Русеф, а това бе удар по плановете на САЩ да предизвикат пукнатини в БРИКС. Часове след победата си Русеф е провела телефонен разговор с Путин, в който са обсъдили развитието и укрепването на стратегическото партньорство между двете страни (56).

Русия залага на Сърбия на Балканите

Посещението на Владимир Путин в Белград на 16 октомври и внушителното посрещане, което му бе направено – парад, посветен на 70-годишнината от битката за Белград, показаха, че Русия разглежда Сърбия като свой най-близък съюзник на Балканите. „Ако изпълним споразуменията, които постигнахме на преговорите, за кратък период сръбските селскостопански доставки могат да достигнат 500 млн. долара“, посочи руският президент в столицата на западната ни съседка. Той увери сърбите, че санкциите на РФ срещу ЕС са шанс за Сърбия,

която отказа да се присъедини към антируските действия на Брюксел (57).

Русия и Сърбия подписаха общо 7 споразумения, меморандуми и договори по време на визитата на Путин, потвърдено бе и участието на Белград в проекта „Южен поток“. Смята се, че общият обем на инвестициите на РФ в западната ни съседка може да нарасне от 6 на 10 млрд. долара. Разногласията между двете страни относно дълговете на Сърбия към „Газпром“, възникнали в края на октомври, бяха разрешени след телефонен разговор между Путин и сръбския премиер Вучич (58).

Активността на Русия на Балканите не се изчерпва със Сърбия, тя традиционно поддържа интензивни икономически връзки и с Черна гора, а през последните години засилва икономическите си отношения и с други страни от бивша Югославия – Хърватия, Словения, Босна и Херцеговина, Македония. Русия и Турция отдавна си сътрудничат мащабно в много сфери.

Нещата не вървят гладко навсякъде, например курсът на Черна гора към НАТО и ЕС може да доведе до обтягане на отношенията с Русия (59). Но по-лошо впечатление правят разменените остри реплики между Москва и София. Очевидно причината са българските политици, които в усърдието си да угодят на Америка тенденциозно търсят конфронтация с Русия и си позволяват публични коментари, които няма как да бъдат оставени без отговор от Кремъл (60).

Липсата на проруски сили в политическата система на страната е особеност на България. „По това тя се различава от Сърбия, където има много обществени движения, които си сътрудничат с Русия, и политически партии с проруска ориентация“, подчертава руският експерт Максим Жаров.

Според него „България е контролирана от олигархически кланове, ориентирани по-скоро към ЕС, към получаване на европейски кредити и различни помощи“. Той не губи вяра, че нещата могат да се променят в положителна посока. „Българите имат все така добро отношение към Русия. Ние самите обаче трябва по-активно да присъстваме в тази страна, да задействаме технологиите на „меката сила“, да влияем върху политическия живот в България“, убеден е анализаторът (61).

Мнението на Жаров за България до голяма степен важи и за Балканите изобщо. Честата смяна на политическия климат в региона и силното влияние на САЩ в него са заплаха за руските инвестиции. Затова освен в инфраструктурата, индустрията и енергийните проекти Москва трябва да влага средства и във взаимоотношенията с местното население. То помни нейната освободителна мисия както през XIX век, така и през 40-те години на XX век. За него тя е олицетворение на надеждата за един по-добър свят.

Изборите за Върховна рада легитимираха Партията на войната

Тежките поражения на бойното поле принудиха властите в Украйна да подпишат Минското споразумение за примирие в началото на септември. Те обаче не демонстрираха готовност да се съобразят с исканията на населението от Югоизтока, което отдавна не получава никакви средства от държавния бю-

джет на Киев. От началото на септември правителството на Украйна подписа редица договори за внос на западно оръжие и не спира да обстрелва мирни граждани от ДНР и ЛНР. Почти всеки ден има жертви.

При създалата се ситуация от ДНР и ЛНР обявиха, че вече нямат нищо общо с Украйна. В отговор Киев продължи да се въоръжава и да прегрупира военните си сили (62). Очевидно ескалацията на сблъсъка предстои, тихият огън на конфликта с Донбас с лекота може да прерасне в пълномащабна война, в която да бъдат ангажирани още държави от Европа и от света. Временното споразумение за доставки на газ между Русия и Украйна в най-добрия случай ще отложи конфликта до пролетта.

Изборите за Върховна рада на 26 октомври завършиха с успех на „Народния фронт“ на премиера Арсений Яценюк, който набра 22.14%, втори финишира Блокът на президента Петро Порошенко с 21.81% от гласовете на избирателите, но поради спецификата на избирателната система той ще има най-много депутати – 132, докато Народният фронт ще е едва с 82 депутати (63). Петпроцентовата бариера преодоляха още четири партии – „Самопомощ“ на кмета на Лвов Андрей Садовой, която взе 10.97%, Опозиционният блок, съставен предимно от бивши членове на Партията на регионите – 9.43%, Радикалната партия на Олег Ляшко – 7.44% и „Баткившчина“ на бившия премиер Юлия Тимошенко, която взе едва 5.68% (64).

Изборите послужиха както за легитимация на Партията на войната – управляващите досега, овладели властта чрез преврат през февруари, така и за окончателното изолиране от Радата на всички проруски сили и за увеличаване на диспропорцията в представителството във властта между западната и източната част на страната. Изборите бяха първите от 1991 г., в които не бе представен Крим, в тях на практика не участва и Донбас. Досега борбата на украинската политическа сцена бе преди всичко между клановете от Донецк и Днепропетровск. Първият вече изчезна, но на сцената излезе Лвовският клан – твърде много са депутатите от новия град в новата Рада.

Ниската избирателна активност, участието на по-малко от 50% от имащите право на глас във вота, е антирекорд за страната, като най-слаба бе тя в Харков и Одеса. За всички е ясно какви са настроенията в тези градове, населени предимно с руско население, което е унижавано и потискано и в изминалия четвърт век, а след февруарския преврат е подложено и на чудовищни репресии.

Не е изненада, че победители във вота станаха партии, пледиращи за продължаване на военните действия в Новорусия. Прави впечатление, че най-радикални кандидати бяха избрани не от Галиция, а от Киев – в столицата за място в парламента се пребори пресаташето на Десния сектор Андрей Белецки (65). Като мажоритарен кандидат в Радата влезе и лидерът на същата неонацистка организация Дмитрий Ярош, спечелил в своя избирателен район в Днепропетровска област (66).

Резултатът от изборите е неуспех за президента Порошенко. Неговият блок не успя да се пребори за достатъчно голямо парламентарно мнозинство. След създалата се конфигурация в Радата бе подписано коалиционно споразумение, включващо пет от шестте представени в нея партии и предизборни

коалиции. Характерна за тях е агресивната русофобия, те вече се обявиха за влизане на Украйна в НАТО. Алтернатива на управляващите е само Опозиционният блок, който изразява плахо съчувствие към рускоезичното население и Югоизтока. Комунистическата партия на Украйна остана извън парламента, но това бе предвидимо – на предишните избори партията разчиташе на гласовете от Крим и Донбас.

Яценюк, Турчинов, Порошенко, Ляшко, Тимошенко – всички лидери на спечелилите партии се отличават с радикален национализъм и дискусиите – кой от тях е по-умерен и склонен към диалог и компромиси, са безсмислени. Може да се обобщи, че украинският национализъм, включително най-уродливите му расистки форми, вече е политически легитимиран. Новата управляваща коалиция напълно ще игнорира правата на неукраинското (преди всичко на руското) население. Порошенко вече заяви, че държавен статут ще има само украинският език (67). Угасна и последната надежда, че са възможни федерализация на Украйна и мирно разрешение на конфликта между Киев и Новорусия.

Създалата се политическа конфигурация в Радата в Киев предполага перманентно напрежение в отношенията с Русия в обозримо бъдеще и всевъзможни изненади, които варират от ескалация на военните действия до прекъсване на доставките на газ в Европа, независимо от подписаните споразумения през октомври (68). Освен това Украйна си запазва възможността да предприеме и други действия, опасни както за Русия, така и за ЕС.

Победата на републиканците в изборите за американски Сенат през ноември (69) е допълнителен бонус за Партията на войната в Киев. Много е вероятно ефектът от промяната във Вашингтон да се почувства още до края на 2014 г. Републиканската партия разчита на подкрепата на нефтените и газовите компании, а те не крият амбицията си да се настанят на европейския пазар. Това е сигнал, че са възможни нови санкции срещу Русия във финансовия и енергийния сектор. Известно е, че републиканците са за премахване на ограниченията за нефтодобив в САЩ и това вероятно ще доведе до намаляване на цената на нефта в глобален мащаб.

Ястребът Джон Маккейн от месеци настоява за незабавно превъоръжаване на Украйна, а след проведените избори изглежда все по-вероятно той да оглави Комитета на въоръжените сили в Американския сенат. Вероятно новото мнозинство в Сената ще усили натиска върху президента Обама и ще настоява да бъде приет Актът за подкрепа на свободата в Украйна 2014 (70). Той предвижда на Украйна да се предостави летална и нелетална военна помощ на обща стойност около 350 млн. долара, както и да се въведат допълнителни санкции срещу РФ. Те са за отпускане на военна и икономическа помощ на Украйна, както и да ѝ се даде статут на основен съюзник на САЩ извън НАТО. Военната помощ вече е съгласувана, но конкретното ѝ съдържание е тайна.

Нагнетяване на напрежението е и въвеждането на икономическа блокада на Донбас от президента Порошенко. На 4 ноември той нареди да бъде прекратена дейността на всички държавни предприятия и учреждения в зоната, в която по терминологията на Киев се провежда „антитерористична операция“, тоест в ДНР и ЛНР. Руският външен министър Сергей Лавров се опасява, че

действието на Порошенко е не само с цел икономически да задуши Донбас, но е и подготовка за военна офанзива.

Всичко това е предупреждение, че предстои много напрегната зима, в която перспективата за ескалация на конфликта е голяма.

Връщането на Новорусия в Украйна е изключено

Изборите, проведени в ДНР и ЛНР на 2 ноември, сложиха край на спекулациите, че Русия ще предаде Донбас на Киев. Те се отличаваха с изключителна избирателна активност (правото си на вот упражниха 1 012 162 души – 71.72%), а Александър Захарченко и Игор Плотницки спечелиха убедително и се легитимираха като лидери на младите републики.

Москва изрази готовност да признае резултатите от вота още преди провеждането му, когато Сергей Лавров подчерта, че „това е едно от най-важните направления на минските споразумения. Очакваме изборите да се проведат. Разчитаме, че волеизявлението ще бъде свободно, а външни сили няма да опитат да го осуетят“, заяви външният министър на РФ (73).

Реакцията на САЩ, ЕС и Киев бе очаквана, те отказаха да признаят вота на народа на Новорусия, но РФ го приветства и изрази задоволство от провеждането му. „Изборите в ДНР и ЛНР като цяло преминаха организирано и при висока избирателна активност. Уважаваме волеизявлението на жителите на Югоизтока. Избраните представители получиха мандат за решаване на практическите задачи по възстановяване на нормалния живот в регионите“, бе официалното становище на руското Министерство на външните работи на 3 ноември (74). Юрий Ушаков – помощник на президента на РФ, все пак уточни, че думата „уважаваме“ е избрана специално и е различна от думата „признаваме“ (75).

Очевидно ДНР и ЛНР ще продължат да съществуват поне в сегашните си граници. Вече е известно, че те ще бъдат снабдявани с газ от Русия на цени по-ниски, отколкото за Украйна (76). Въпросът за бъдещето на проекта Новорусия обаче остава. Сега под контрол на Киев е значителна част от Югоизточна Украйна, която е населена предимно с руснаци, подлагани на украинизация, дискриминация и системни репресии.

Локалните сражения не спряха нито за ден, въпреки подписаното примирие в Минск, въпрос на време е конфликтът да ескалира. През последните месеци се забелязва усилване на активността на партизанската съпротива в Харков (77), а статуквото вероятно няма да се запази дълго. Украинската армия се прегрупира и превъоръжава, тя не спира да обстрелва населените места в Донбас, а това често е причина за невинни жертви сред цивилното население, не се щадят дори децата (78).

Относителното затишие бе използвано от ДНР и ЛНР – те също усилиха военните си сили. Русия пък прави всичко възможно, за да помогне на населението на републиките да реши тежките си социални проблеми, възникнали поради конфликта и поради отказа на Киев да начислява пенсии, заплати и каквито и да са социални плащания за хората в Донбас.

Историята на Русия сочи, че отделянето на региони от Москва е настъп-

вало в периоди на благополучие. Обикновено последствията от сепаратизма са катастрофални, новите държави не са в състояние да се справят сами и молят Русия за помощ, която тя оказва – с условието за влизане в нейния състав. Това изглежда логичен сценарий и за бъдещето на Украйна, независимо че Западът ще направи всичко възможно, за да осуети интеграционните процеси.

От геополитическа гледна точка програмата максимум за РФ е обединение с Украйна, но без Галиция. А целта минимум е освобождение на Югоизтока и осигуряване на сухопътни връзки с Крим и Приднестровието.

От многополюсен свят към социализма на XXI век

Насилствено наложеният режим на етнокрация в Украйна предизвика отговора на православния Югоизток и предначерта краха на изкуствено създадената държава. Руската пролет в Новорусия е своеобразна отечествена война в пограничната зона на Евразия, но това е само началото на отпора срещу агресията на Америка и западното християнство. Борбата за освобождение на Украйна и обединение на Руския свят предстои.

Изграждането на Евразийския съюз и развитието на партньорството между държавите от БРИКС е етап от съпротивата на другите цивилизации срещу западната, побързала да се самопровъзгласи за универсална след победата си в Студената война.

Четвърт век след падането на Берлинската стена Русия разклати устоите на еднополюсния свят. Москва все още не е прокламирала нова правда, ново месианско учение, подобно на комунистическото, но тя вече даде надежда на всички угнетени под Желязната пета на глобалната финансова олигархия. Русия е нравствен лидер на планетата, символ на съпротивата срещу неолибералния Запад и корпоратокрацията. За да бъде мисията ѝ успешна, е наложително от регионална тя да се превърне в общочовешка. Най-голямо предизвикателство пред руските ръководители и пред интелектуалния елит на страната е разработката на нова визия за развитие на човечеството в информационната епоха.

Путин обяви, че Москва ще се опира на традиционните ценности. Руският консерватизъм е добра основа, той е егалитарен, както и руската цивилизация, ала е необходим и нов икономически модел, способен да сплоти народите от цялото земно кълбо. Левият проект бе „меката сила“, която позволи на Съветския съюз да стане свръхдържава. Днес светът има нужда от подобна надежда дори по-силно, отколкото през XX век. Русия отново има шанс да превърне мечтите в реалност – затова трябва да предложи модерна концепция за социална справедливост, да начертае пътя към социализма на XXI век…

21.11.2014 г.

Следва продължение

Хронология

Септември

12 На 12 септември влезе в сила нова вълна от санкции на ЕС срещу Русия. Те ограничават достъпа на руските компании „Оборонпром“, ОАК, „Уралвагонзавод“, „Роснефт“, „Транснефт“ и „Газпромнефт“ до европейските капиталови пазари. За тях, както и за големите руски финансови институции („Сбербанк“, „Банк ВТБ“, „Газпромбанк“, „Росселхозбанк“ и „Внешекономбанк“) е забранено отпускането на нови финансови средства за срок повече от 30 дни. На същата дата САЩ ограничиха доставките и реекспорта на стоки, услуги и технологии за РФ.

РФ ще намали достъпа на Украйна до своите пазари, ако Киев приложи дори част от споразумението за асоцииране с ЕС, предупреди Владимир Путин в писмо до Петро Порошенко. „Смятаме, че само системни поправки в споразумението, които отчитат целия спектър от рискове за руско-украинските икономически връзки и за цялата руска икономика, ще съхранят настоящото търговско-икономическо сътрудничество между РФ и Украйна“, пише руският лидер на 16 септември.

18 На 18 септември Европейският парламент (ЕП) прие резолюция „Положението в Украйна и състоянието на отношенията между ЕС и Русия“. В нея ЕС се приканва да преосмисли отношенията си с РФ, да се откаже от концепцията за стратегическо партньорство и да намери нов подход по този въпрос. Парламентаристите призоваха Брюксел да не отменя санкциите срещу Москва, ако тя не изпълни поставените условия за деескалиране на украинската криза. Те настояха ЕС да подготви нови санкции, включително да се обмисли изключването на РФ от сътрудничеството в областта на използването на ядрената енергия за граждански цели и на международната платежна система *SWIFT*. Препоръчаха на държавите от ЕС да отменят планираните си отношения с Русия в енергийния отрасъл, включително за газопровода „Южен поток“. Евродепутатите изразиха подкрепа за земеделските стопани в ЕС, засегнати от руските забрани за търговия.

19 На 19 септември Дмитрий Медведев подписа постановление, съгласно което Москва ще въведе мита за украинските стоки, ако Киев наруши договореностите по споразумението за асоциация с ЕС. „Тези мерки ще бъдат предприети, ако Украйна въведе икономическите точки на споразумението (за интеграция с ЕС) по-рано от посочения срок (1 януари 2016 година)“, уточни руският премиер. „Очевидно се дестабилизира световната финансова и търговска система. Безусловно този процес все още може да бъде спрян“, констатира Медведев. „РФ ще чуе западните си партньори, но при условие че и те ще се вслушват в гласа на Москва“, предупреди той. „Опитите за натиск върху РФ чрез санкции са нерезултатни, икономическият

шантаж няма да има успех“, убеден е Медведев. „Струва ни се, че не всички, но мнозина от нашите западни партньори изобщо не отчитат, че Русия има свои национални интереси“, сподели той на Международния инвестиционен форум „Русия между Европа и Азия: регионалната икономическа политика в съвременните условия“.

Ръководителят на ВТБ Андрей Костин определи като агресия призива за изключване на Русия от платежната система *SWIFT* и заяви, че Москва трябва да отговори твърдо на това. „Руският банков сектор е стабилен. Няма основания за опасения, че руските граждани ще имат проблеми с депозитите“, твърди Костин.

През последните години на територията на Украйна се отбелязва растеж на търговията с хора. Настоящата криза се отразява негативно на борбата с това престъпление, гласи докладът на експертите от Съвета на Европа по този проблем.

20

На 20 септември върховният главнокомандващ на НАТО в Европа и генерал на ВВС на САЩ Филип Бридлав заяви, че примирието в Украйна съществува само на думи.

Масови гробове на избити мирни жители бяха открити край Донецк, близо до щаба на украинския батальон „Айдар“. Сега Киев не може да обяснява гибелта на хората със случайни снаряди, а за ОССЕ и за Съвета на Европа ще бъде все по-трудно да не забелязват престъпленията на украинските военни формирования, смятат експерти.

Около 40 са телата, открити край Донецк, потвърди министър-председателят на ДНР Александър Захарченко. „Намираме още масови гробове, точният брой на братските могили засега е неизвестен. В тях има цивилни, пленени опълченци и украински войници“, информира той. По думите му от откритите тела отсъстват някои вътрешни органи. „Неизвестно е дали те са били отстранени приживе или след смъртта на хората“, уточни Захарченко. Сред труповете има тела на млади жени, едната е била бременна в осмия месец, съобщи *Lifenews.ru*. Експертизата показва, че всички жертви са били зверски изтезавани, а след това застреляни. Москва поиска безпристрастно международно разследване на трагедията и Хагски трибунал за Националната гвардия на Украйна. Киев отрича данните за масовите убийства и ги определя като „провокация срещу украинската армия“.

„Нафтогаз“ допуска, че тази година ще бъде определена обща цена за всички потребители в страната, а това ще доведе до четири пъти по-висока цена на синьото гориво за населението“, заяви заместник-председателят на украинската компания Александър Тодийчук.

Немските машиностроители са загубили 40% от руските поръчки заради санкциите на ЕС срещу Русия, а в бъдеще може да загубят още повече, заяви председателят на техния съюз Вилфрид Шефер.

Барак Обама определи като основни заплахи за света вируса Ебола, действията на Русия в Европа и на терористите в Сирия и Ирак. „Агресията на Русия в Европа напомня за дните, в които големите нации заплашваха малките, преследвайки собствените си териториални амбиции“, заяви американският президент. Сергей Лавров коментира речта му още същия ден. „Изглежда сме определени като втора най-голяма заплаха за международната сигурност. На първо място е епидемията, предизвикана от вируса Ебола, на второ, по думите на Обама – „руската агресия в Европа“, а едва на трето място – ИДИЛ, Ал Кайда и другите терористи, които сега се разпореждат в Близкия изток, преди всичко в тези страни, в които САЩ осъществяваха незаконна интервенция в разрез с международното право“, каза министърът на външните работи на РФ. „Учуден съм, че президентът на САЩ няколко пъти заяви, че светът е

станал по-свободен и по-сигурен“, сподели Лавров. „Не знам той сериозно ли говори това, или става дума за някакво оруелианство. Навремето Джордж Оруел измисли „Министерство на истината“, очевидно тази философия не е останала в миналото“, бяха думите на руския дипломат номер 1. „Президентът изложи американския поглед на света. Той нееднократно подчерта изключителността на страната, която представлява“, отбеляза Лавров. „Това е възглед на страна, която в доктрината за сигурността си запазва правото да употребява сила по собствено усмотрение, без каквито и да е решения на Съвета за сигурност на ООН и каквито и да е други международни правни норми. Речта на „миротвореца“ не е успешна, ако се сравни с конкретните факти“, каза Лавров.

„Група съветници от Америка ще пристигне в Украйна, за да помогне на военните в страната да модернизират армията си“, заяви посланикът на САЩ в Украйна Джефри Пайет.

Президентът Порошенко обяви програмата за реформи през следващите шест години. „Замяна на 70% от щата на служителите в държавния апарат. Съкращаване на бюджетния дефицит до 10% от БВП през 2014 г., до 3% от БВП през 2020 г., инфлацията от 19% да бъде намалена до 1.7%, а БВП на човек от населението за 12 месеца да достигне 16 хиляди долара“, гласят някои от целите на програмата.

„Експортът от Украйна в ЕС е увеличен с 25% в сравнение с миналата година“, свидетелстват данните на представителството на ЕС в Украйна.

„Европа и САЩ са помолили Украйна да се съгласи с „неприемливите“ условия за прекратяване на огъня“, съобщи президентът на Литва Далия Грибайскуайте пред „Вашингтон Поуст“. „Фактически ние наблюдаваме разделянето на Украйна“, смята тя.

26 На 26 септември завърши ексхумацията на откритите трупове в Донецката област. Установено бе, че това са граждански лица, умъртвени от разположените в района украински части. Ръцете им са били вързани зад гърбовете.

28 На 28 септември Сергей Лавров призова ЕС да не възпрепятства регулирането на кризата в Украйна, а да изпълнява съществуващите споразумения. „Извънблоковият статут на Украйна е един от най-важните компоненти за европейската сигурност“, подчерта той.

Русия е заинтересована от нормализирането на отношенията със САЩ, но сегашното американско правителство наруши създадената структура на сътрудничество, сподели Лавров в интервю за Пети канал на руската телевизия.

Федерализация в Украйна няма да има. Властта е готова само да делегира известни пълномощия на местните съвети в рамките на децентрализацията, подчерта президентът Порошенко в интервю за телеканала „1+1“.

29 На 29 септември Киев отказа да гарантира доставки на руски газ през територията на Украйна, ако не бъде сключен нов договор за транзита, информира председателят на държавния холдинг „Нафтогаз Украйна“ Андрей Кобоблев в интервю за „Ханделсблат“.

Милиардерът Владимир Потанин, чието състояние е оценявано на 12.4 млрд. долара, е забранил на малкия си син Василий да продължи образованието си в САЩ и да напуска границите на Русия, съобщи жената на бизнесмена Наталия.

„Не смятаме, че ще има война между Русия и НАТО“, заяви Барак Обама в интервю за *CBS*. „Положихме усилия да гарантираме на съюзниците ни на границата на Алианса, че петата точка в Северноатлантическия договор означава именно това, което е

написано. Ако страните – членки на НАТО, имат проблеми, ние ще им се притечем на помощ. Само в такъв случай ще има военен конфликт", поясни президентът на САЩ, уточнявайки, че „Путин разбира това".

ЕС отложи до 1 януари 2016 г. създаването на зона за свободна търговия с Украйна. Другите части от споразумението за асоциация ще влязат в сила от 1 ноември, гласи заявление на Съвета на Европа.

Американската компания *ExxonMobil* прекъсна работа по девет от десетте си съвместни проекта с Роснефт в Карско море, съобщи говорителят ѝ Алън Джефърс. Мястото на *ExxonMobil* ще заемат други партньори, коментира вицепрезидентът и прессекретар на руската компания Михаил Леонтиев.

ЕС да не отменя санкциите срещу Русия, призова Меркел: „Обстановката не е задоволителна. Няма защита на руско-украинската граница в източната част на страната. Няма контрол и буферни зони." „Целта ни не е да прекъснем изцяло зависимостта от руския газ, мисля, че е в интерес на двете страни да си сътрудничат. Трябва да обсъдим промяна в средносрочен и дългосрочен план в нашата енергийна политика, ако РФ продължава да нарушава фундаментални ценности. Особено важно е да се спазва Третият енергиен пакет, който позволява свободната конкуренция, но същевременно трябва да сме сигурни, че има достатъчно добри причини да продължим енергийното сътрудничество с Русия", подчерта Меркел. „ЕС демонстрира впечатляващо единство по украинската криза. Западът трябва да свикне с мисълта, че тя ще бъде продължителна", уточни канцлерът.

30 На 30 септември лидерът на ЛНР Игор Плотницки обяви, че е възможна национализация на крупните предприятия в сферата на газо- и водоснабдяването на региона.

„Санкциите на Брюксел спрямо Москва са абсолютно безсмислени и вредни. Необходим е диалог между цивилизованите държави, базиран върху религията и бизнеса", заяви чешкият президент Милош Земан на руски език на провеждащия се в Родос форум „Диалог на цивилизациите".

Октомври

1 САЩ и съюзниците им са длъжни да подготвят военен отговор на действията на Русия и Китай, смята заместник-министърът на отбраната Робърт Уърк. „Русия и Китай укрепват позициите си в териториите, близки до границите им. Изготвяйки курса за следващите няколко години, ние трябва да определим кои райони на света те разглеждат като сфера на своите жизнени интереси", заяви Уърк пред американския Съвет по международни отношения на 1 октомври. Той направи уговорката, че все пак приоритет трябва да имат дипломатическите средства.

Украйна настоя „Газпром" да преразгледа основния контракт между двете страни. Руският енергиен гигант пък настоява Киев да оттегли иска си в Стокхолмския арбитраж. Украйна има три претенции към постигнатите в Берлин споразумения – понижаването на цената да стане чрез отмяна на митническите тарифи, а не чрез изменения на договора; промяна на условията за доставка на газ, както и на условията за транзит.

Русия призова западните медии да отразяват обективно ситуацията с масовите гробове в Донбанс. Засега те явно се опитват да премълчат за трагедията, каза Сергей Лавров. „Разчитаме, че западните столици ще обърнат внимание на фактите – те са потресаващи", изтъкна министърът на външните работи на РФ.

Владимир Путин изпрати официално поздравление до китайския ръководител Си Цзинпин във връзка с 65-годишнината от образуването на КНР. „Руско-китайските отношения достигнаха безпрецедентно високо ниво на всеобхватно партньорство и стратегическо взаимодействие. Разширява се конструктивният политически диалог, активизира се продуктивно сътрудничество в търговията, финансите, промишлеността, енергетиката, хуманитаристиката и други сфери. Налице е ефективна координация на усилията за решаване на актуални въпроси на регионално и глобално ниво“, пише той.

„Русия се надява работата по газопровода „Южен поток“ да бъде възобновена след изборите в България и смяната на еврокомисарите в ЕС“, заяви заместник-министърът на външните работи Алексей Мешков.

„Масовите гробове около Донецк ще бъдат многократно използвани срещу Русия. Не е далеч денят, в който ще бъде популяризирана теза за подразделения на руската армия, дислоцирани в района, където се намират братските могили. От този момент западните журналисти ще започнат уверено да прокарват идеята за „зверствата на руските войници“, смята украинската журналистка Альона Березовска. Тя допуска, че от трагедията Западът може да изгради нов мит по подобие на „Катин“, в който убийството на полските офицери е приписано на съветската страна първо от Гьобелс, а после и от Запада по време на Студената война.

Отделни страни използват господството си в интернет за постигане на военно-политически цели, заяви Владимир Путин на заседание на Съвета по сигурност на РФ. Той подчерта, че Русия се нуждае от комплекс от допълнителни мерки в областта на информационната сигурност и че РФ няма намерения да поставя електронната мрежа под пълен контрол. „Една от трибуните, на които може да се обсъжда въпросът за информационната сигурност, трябва да бъдат ООН и нейните структури“, смята Путин.

Съветът на РФ ратифицира единодушно договора за създаване на Евразийски икономически съюз (ЕИС), подписан на 29 май от президентите на Русия, Беларус и Казахстан. Той влиза в сила от 1 януари 2015 година.

ЕС се надява на реализация на позитивните споразумения, съдържащи се в минските договорености от 5 и 19 септември, като мониторинга на украинско-руската граница, извеждането на чуждестранните въоръжени формирования и на военното оборудване, съобщава председателят на ЕК Жозе Мануел Барозу в писмо до президента на РФ Владимир Путин.

2

“Външните пречки само ще укрепят нашата решителност да постигнем успехи в „приоритетните направления за развитие на страната“, заяви Владимир Путин на шестия ежегоден Инвестиционен форум на ВТБ „Капитал“ „Русия зове“, състоял се на 2 октомври. „Наблюдаваме колебания на валутния пазар, а това предизвиква различни коментари. Искам да подчертая най-главното: фундаменталните фактори, осигуряващи стабилността у нас, са надеждни: това са липсата на бюджетен дефицит, значителният резерв, здравият платежен баланс“ и „Нямаме намерение да прекъсваме отношенията си с традиционните си партньори, например Европа. Нашият най-голям търговски оборот е именно с държавите от ЕС – 430 млрд. евро, но ние сме длъжни да гледаме към бъдещето“, подчерта Путин.

„Украйна ще съхрани териториалната си цялост, ако осигури правата на всички граждани на страната“, каза Владимир Путин. „Ние се базираме на това, че всички, които живеят в Украйна, ще имат пълни права, а законите на страната няма да дискриминират никого, нито по езиков, нито по етнически, нито по религиозен принцип“, уточни той.

Следственият комитет на РФ започна наказателно дело за водене на война и геноцид срещу редица високопоставени длъжностни лица във въоръжените сили на Украйна. Мярката засяга министъра на отбраната Хелетей, началника на Генералния щаб, командира на 25-а бригада на украинската армия и други лица от висшето военно ръководство на страната.

3

На 3 октомври президентът на Русия Владимир Путин изпрати поздравителна телеграма до германския президент Йоахим Гаук и до канцлера Ангела Меркел по повод Деня на германското единство. В нея той отбелязва, че Москва е заинтересована от развитие на конструктивен диалог с Берлин.

Държавите от ЕС не желаеха да въвеждат санкции срещу Русия, но предприеха това след нашия натиск, похвали се вицепрезидентът на САЩ Джо Байдън по време на лекция в Харвардския университет. „Президентът настоя за санкции, налагаше се понякога да поставя Европа в неловко положение, за да я накара да действа срещу Русия“, разкри той.

Украйна отказва въвеждане на миротворчески войски от Беларус в Донбас, съобщи главата на Департамента по информационна политика на Министерството на външните работи на Украйна Евгений Перебийнис в отговор на предложението на президента на Беларус Александър Лукашенко.

„Гражданите на Китай възприемат Владимир Путин като силен лидер, който не се страхува да се противопостави на Запада“, смятат анализаторите на „Уолстрийт Джърнъл“. По данни на *The Pew Research Center* Китай е една от страните, където подкрепата за Русия заради конфронтацията със Запада в Украйна достига 66% през юли, а година по-рано тя е била 47%. Допитване, проведено от китайската новинарска мрежа *Touch Today*, показва, че рейтингът на одобрение за действията на Путин след завръщането на Крим в Русия е достигнал до 92% през март.

ДНР формира собствена митническа система и ще постави митнически терминали на граничните пропускателни пунктове, каза министърът по данъчната политика и доходите Александър Тимофеев. ДНР и ЛНР направиха първите социални плащания от собствените си фондове, те бяха за бежанците от двете републики във Воронеж.

Владимир Путин ратифицира договора за създаване на ЕИС, подписан от президентите на Русия, Беларус и Казахстан през май.

Англо-холандската *Shell* замрази сътрудничеството си с „Газпром нефт“ в рамките на съвместното предприятие „Ханти-Мансисийски нефтен съюз“ (ХМНС), съобщи генералният директор на „Газпром нефт“ Александър Дюков.

„Вторият задължителен език за изучаване в училищата и във вузовете трябва да бъде английският, а не руският“, заяви президентът на Украйна Петро Порошенко по време на работно посещение в Лвов. „Нека говорим за особения статут на английския, а не за особения статут на руския. Подобна дискусия ще е по-конструктивна и правилна. Свободното владеене на английски трябва да стане втори критерий за украинския държавен служител след лустрацията“, убеден е Порошенко

Скандалният губернатор на Днепропетровската област, финансиращ няколко наказателни батальона – Игор Коломойски, призна, че е гражданин на три държави. „В конституцията е записана забрана на двойното гражданство, тройното не е забранено“, поясни милиардерът пред радио „Свобода“.

5

“Следващата година ще вземем решение относно силите за бързо реагиране, но и без тях НАТО има мощна армия. Тя може да бъде разположена където поискаме“, заяви новият генерален секретар на Алианса Йенс Стол-

тенберг пред полската телевизия, съобщи Ройтерс на 5 октомври.

6

"Русия потвърди многократно своята позиция. Още след референдумите през май нашият президент заяви, че ще уважим избора на гласуващите граждани в Донбас, и се надяваме той да бъде реализиран на практика чрез диалог с властите на Украйна в Киев", каза министърът на външните работи Сергей Лавров на пресконференция след срещата с финландския си колега на 6 октомври. „Диалогът вече е в ход, възможен е благодарение на инициативата на президента Путин", уточни той.

„Заявлението на вицепрезидента Байдън, че САЩ са заставили ЕС да поеме щетите от антируските санкции, само потвърждава ролята на Съюза за подкрепа на интересите на Америка в Украйна", констатира Лавров. Руският дипломат номер 1 отбеляза, че Байдън се е извинил на редица арабски държави, които е обвинил в подкрепа на ИДИЛ, но не е сторил това за „другите си изказвания, като това, че САЩ са заставили ЕС да предприеме санкции срещу РФ в ущърб на своите икономически интереси".

Вицепремиерът на ДНР Андрей Пургин смята, че предложенията на украинския президент Петро Порошенко да промени границите на ЛНР нямат отношение към реалността и не могат да бъдат осъществени на практика.

„Путин е безотговорен, той иска да предизвика хаос в Полша, както направи в Украйна. Затова искаме НАТО да ни даде най-добрите ракети, с които разполага, за да ги насочим в нужното направление", заяви лидерът на „Солидарност" Лех Валенса в интервю за „Ла Стампа".

48% от гражданите на Украйна се отнасят положително към Русия, гласи резултатът от съвместно изследване на Киевския международен институт по социология (КМИС) и руския аналитичен „Левада-център". Конфликтът в Донбас почти не е изменил отношението им към РФ, спадът в положителната нагласа е едва 4%. 11% от респондентите са се затруднили да отговорят на въпроса. Броят на отрицателно отнасящите се към САЩ е нараснал от 40% до 70%. Позитивно настроените към Америка са намалели от 45% до 20% .

Ангела Меркел и Петро Порошенко смятат, че няма устойчив прогрес в изпълнението на минските споразумения от началото на септември. Те са единодушни, че местните избори в Донбас трябва да се проведат съобразно с украинското законодателство, и са убедени в „необходимостта да бъде възстановен контролът на украинско-руската граница в Донбас".

7

На 7 октомври бе открито съдебно разследване срещу всички бивши военни министри на Украйна от 1996 година насам. Обвинението към тях е в „саботаж на способността на отбранителните сили на страната", съобщи заместник главният прокурор на Украйна Анатолий Матиос.

8

Няма нито ред за откритите масови гробове край Донецк в доклада на ООН за ситуацията в Украйна, публикуван на 8 октомври, който беше шести поред и обхваща периода от 18 август до 16 септември. Докладът предизвика силно разочарование в Новорусия. „В документа на ООН действията на опълченците се разглеждат необективно", каза вицеговорителят на Върховния съвет на ДНР Мирослав Руденко. „Изглежда авторите му се намират под силното въздействие на външнополитически сили, включително на САЩ, което е и причината за демонизацията на опълченците", пояснява той.

„За мен е загадка кой е правил доклада на ООН. Той е изключително примитивен. Не съм виждал при нас мисия на ООН, която по места да изучи ситуацията, да събере информация и да даде юридическа оценка“, съобщава вицепремиерът на ДНР Андрей Пургин.

9

Негативните изявления на българския президент за Русия предизвикват сериозна загриженост, каза официалният представител на руското външно министерство Александър Лукашевич на брифинг по текущи външнополитически въпроси, състоял се на 9 октомври. Плевнелиев нарече Русия „националистическа и агресивна държава“ в интервю от 3 октомври за *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. „Подобен род заявления предизвикват най-сериозна загриженост у нас. Тъжно е, че повтаряйки необоснованите твърдения за т.нар. анексия на Крим, държавният глава прибягва до недопустима риторика в услуга на прозападната конюнктура и игнорира реалността и вековните традиции на дружба и сътрудничество между братските народи на Русия и България“, заяви Лукашевич. „Българският политик не иска да забележи дипломатическите усилия на РФ и лично на президента Путин за деблокиране на украинската криза“, добави той.

НАТО смята, че Минският меморандум за регулиране на кризата в Украйна от 19 септември не се спазва напълно и че ситуацията в зоната на конфликта е далеч от стабилност и може да се влоши в най-близко време, оповести заместник генералният секретар на Алианса Александър Вербшоу пред *Deutsche Welle*.

„Икономическите санкции на Запада към Москва вероятно ще бъдат усилени“, прогнозира съветникът на президента на РФ Сергей Глазиев. „Загубите на ЕС поради санкциите срещу РФ могат да достигнат 1 трилион евро. Украйна не е в състояние самостоятелно да обслужва своите държавни задължения, затова дефолтът ѝ е неизбежен“, предупреди той.

14

На 14 октомври парламентът на Украйна прие оставката на министъра на отбраната Валери Хелетей, който ръководи ведомството от началото на юли т.г. „За“ гласуваха 293 депутати, а необходимият минимум бе от 226 гласа. На мястото му бе утвърден Степан Полторак, който досега командваше Националната гвардия.

16

“Украйна е надежден транзитьор на природен газ, но за да гарантира, че няма да има никакви отклонения, е необходимо да подпише споразумение именно с европейските компании. Ние сме готови за това“, заяви Яценюк на 16 октомври.

Вицепрезидентът на САЩ Джо Байдън се възползва от кризата в Украйна за лични цели, пишат германските медии, напомняйки, че синът му е член на борда на директорите на украинската нефтогазова компания *Burisma Holdings*.

10

“Армията на САЩ трябва да е готова за сблъсък с руската армия, която вече стои на границата на НАТО“, заяви министърът на отбраната на САЩ Чък Хейгел на 10 октомври и пропусна да уточни, че през изминалия четвърт век НАТО ускорено се разширява на Изток.

От началото на конфликта в Украйна 220 хиляди жители на страната са поискали статута на бежанец или убежище в Русия. През това време в РФ са се родили почти 2 хиляди деца на украински граждани, съобщи Министерството на здравеопазването на Русия.

17 Русия и Украйна се разбраха за цена на газта от 385 долара за м^3 за зимния период. Киев е готов да предплаща за доставките, каза министърът на енергетиката на Русия Александър Новак след срещата между двете страни в Милано на 17 октомври.

18 На 18 октомври Ангела Меркел заяви, че разговорите с Владимир Путин на срещата им в рамките на форума „Азия–Европа“ в Милано предния ден не са довели до прогрес в опитите за споразумение за кризата в Украйна. „Изобщо не виждам напредък“, призна германският канцлер.

24 “Нямаме желание да се месим в ничии работи, нито да командваме когото и да било. Но и вие не ни се бъркайте и не си въобразявайте, че имате право да решавате съдбата на целия свят. Ако има област, в която Русия иска да е глобален лидер – това е в отстояването на нормите на международното право“, заяви от своя страна президентът Владимир Путин в речта си във Валдайския клуб на 24 октомври.

26 На 26 октомври се проведоха избори за Върховна рада на Украйна. Спечели „Народният фронт“ на премиера Арсений Яценюк – 22.14%. Втори е Блокът на Петро Порошенко – 21.8%. В Радата влизат още четири партии – „Самопомощ“ на кмета на Лвов Андрей Садовой, който има 11% от гласовете. Опозиционният блок, в който влизат много бивши членове на Партията на регионите – 9.43%. Радикалната партия на Олег Ляшко има 7.4% от гласовете, 5.68% пък са гласували за „Баткившчина“ на бившия премиер Юлия Тимошенко.

29 “Светът се промени след кризата в Украйна, това не бива да се игнорира. Русия показа, че е страна, която защитава националните си интереси в многополюсния свят. Това не се харесва на САЩ и на европейските им съюзници, но такъв е обективният ход на историята“, каза бившият руски премиер Евгений Примаков на 29 октомври.

„ЕС е озадачен, че Русия планира да признае изборите в Луганската и Донецката област, както и да прати там наблюдатели“, сподели постоянният представител на ЕС в РФ Вигаудас Ушацкас.

30 На 30 октомври стана ясно, че страните от ЕС може да ожесточат санкциите си към РФ, ако тя признае резултатите от изборите в ДНР и ЛНР, насрочени за 2 ноември, съобщава „Коммерсант“, позовавайки се на източник от ЕС.

ДНР и ЛНР нямат намерение да предоставят на Киев контрола върху границите си с Русия, гласи обръщение на ръководството на двете републики към РФ и ОССЕ. „Въпросът с границите между украинската армия и силите на опълчението ще бъде решен само при промяна на съществуващото статукво. Смятаме за наша територия цялата Донецка област“, поясни премиерът на ДНР Александър Захарченко.

„Украйна ще плаща общия обем газ по цена 268 долара за 1000 м^3 „Газпром“ може да оценява това посвоему, но нашата позиция е, че вече доставеният на Украйна газ ще се плаща по 268 долара за 1000 м^3“, заяви премиерът на страната Арсений Яценюк.

„ЕС не дава гаранции на Русия, ако Украйна заяви за своята неплатежоспособност. Няма да отделим „свежи“ или допълнители пари, за да помагаме на Украйна да пла-

ща газта“, заяви представителят на ЕК Марлен Холцнер. По думите ѝ Украйна може да използва 760 млн. евро за макрофинансова помощ от ЕС. Те ще бъдат начислени по-рано от първоначално обявения срок.

„Условията за доставки на корабите „Мистрал“ в Русия не са изпълнени“, каза министърът на финансите на Франция Мишел Сапен за „Ройтерс“. „Какви са те? Това е по-нататъшна нормализация на ситуацията в Украйна“, добави той. По думите му „обстановката се подобрява, но още има проблеми“, съобщава „Льо Монд“.

Ноември

2 На 2 ноември се проведоха избори в ДНР и в ЛНР. В тях участваха всички, които разполагат с донецка и луганска регистрация. От СБУ на Украйна обявиха, че ще заведат дело заради провеждането им, като организаторите са обвинени в „опит за насилствена промяна на конституционния строй и държавната власт“.

3 “Изборите в Донбас преминаха законно, без нарушения, които да влияят на резултатите. Вече разполагаме с легитимна власт, Донбас повече не е част от Украйна“, заяви председателят на Централната избирателна комисия на ДНР Роман Лягин на 3 ноември.

11 Новоизбраните депутати във Върховната рада на Украйна и командирите на отрядите от доброволци Семьон Семьонченко („Донбас“)“, Юрий Берьоза („Днепър“) и Андрей Тетерук („Миротворец“) отпътуваха за Вашингтон, за да се срещнат със сенатора Джон Маккейн, похвали се лично Семьонченко в своя фейсбук на 11 ноември.

ЛИТЕРАТУРА

1. http://rt.com/usa/193044-us-embarrass-eu-sanctions/
2. http://www.odnako.org/blogs/tretya-mirovaya-voyna-uzhe-nachalas-rossii-nado-oboronyatsya/
3. http://www.km.ru/spetsproekty/2011/10/27/mezhdunarodnaya-politika/nachinaya-so-vremen-ivana-groznogo-rossiya-nikomu-n
4. http://www.mk.ru/politics/2014/10/10/putin-my-ne-protiv-sblizheniya-s-es-vazhny-usloviya.html
5. http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2014/08/27/7035903/
6. http://www.cnbc.com/id/102028775
7. http://www.mediapool.bg/hodorkovski-sazdava-dvizhenie-otvorena-rusiya-i-e-gotov-da-stane-prezident-news225092.html
8. http://www.respublika-kz.info/news/society/38912/
9. http://www.km.ru/world/2014/06/30/mirovaya-ekspansiya-ssha/743738-smozhet-li-novyi-posol-ssha-ustroit-v-moskve-tsvetn
10. http://www.golos-ameriki.ru/content/zbigniew-brzezinski-russia-us-putin/1560153.html
11. http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Konflikt-buduschego-budet-proiskhodit-po-linii-Sever--Yug-a-ne-Vostok--Zapad-17033
12. http://ria.ru/analytics/20140923/1025259438.html
13. http://www.dnes.bg/world/2014/11/09/zapadyt-dopusna-greshki-s-rusiia-smiatat-legendarni-diplomati.244754

14. http://kremlin.ru/news/46860
15. http://kremlin.ru/news/46860
16. http://kremlin.ru/news/46860
17. http://kremlin.ru/news/46860
18. http://kremlin.ru/news/46860
19. http://lenta.ru/news/2014/10/10/armenia/
20. http://kremlin.ru/news/46860
21. Вж. сп. „Геополитика“, 2014 г., бр. 5, стр. 189.
22. Вж. С. В. Кортунов. Национальная идентичность: постижение смысла. М., Аспект Пресс, 2009 г., цитирано по http://dergachev.ru/analit/071014.html#.VFJYDzSsWHA
23. http://mid.ru/brp_4.nsf/0/D1C466F60F6B78CB44257D710041C9B8
24. http://mid.ru/brp_4.nsf/newsline/5594A0CA74114C14C3257D7F00211888.
25. http://kremlin.ru/news/46860
26. http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1555947
27. http://vz.ru/economy/2014/11/5/713923
28. http://vz.ru/news/2014/11/8/714429.html
29. http://russian.rt.com/inotv/2014-11-09/ST-Sankcii-protiv-Rossii-lishayut
30. http://svpressa.ru/blogs/article/103591/
31. http://vz.ru/news/2014/11/3/713656.html
32. http://vz.ru/news/2014/11/5/713954.html
33. http://www.vz.ru/news/2014/11/16/715546.html
34. http://vz.ru/news/2014/11/18/715927.html
35. http://svpressa.ru/politic/article/100723/
36. http://ren.tv/novosti/2014-10-08/oon-umolchala-o-massovyh-zahoroneniyah-na-donbasse
37. http://vz.ru/economy/2014/11/9/714474.html
38. http://www.segabg.com/article.php?id=719962
39. http://inosmi.ru/sngbaltia/20141002/223371793.html
40. http://duma.bg/node/85474
41. http://news.ibox.bg/news/id_1564950864
42. Вж. Дергачьов http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-4-2014/1644-bitkata-za-evraziya-tektonichnata-geopoliticheska-transformatsiya, http://dergachev.ru/geop_events/240314.html#.VFzUEjSsWHA
43. http://www.gazeta.ru/business/2014/10/17/6264369.shtml
44. http://kremlin.ru/news/46860
45. Вж. Дж. Китфийлд. Новият триъгълник на Великите сили, Китай и Русия срещу САЩ. – Сп. „Геополитика“, 2014, бр. 5, стр. 134.
46. http://news.ibox.bg/news/id_1161727421
47. http://news.ibox.bg/news/id_1612890310
48. http://vz.ru/world/2014/11/12/714941.html
49. http://www.dnesplus.bg/News.aspx?n=683864
50. http://itar-tass.com/ekonomika/1481433
51. http://inosmi.ru/world/20140930/223325426.html
52. http://www.russobras.ru/news/news_2_7_14.php
53. http://www.investor.bg/centralna-i-iztochna-evropa/335/a/rusiia-privetstva-priblijavaneto-na-arjentina-kym-briks-176199/
54. http://lenta.ru/news/2014/09/10/canal/
55. http://andreyfursov.ru/news/politinformacija_ijul_avgust_2014/2014-09-30-368
56. http://vz.ru/news/2014/10/27/712626.html
57. http://www.vesti.bg/sviat/evropa/syrbiia-mozhe-da-specheli-ot-krizata-mezhdu-rusiia-i-es-6025083

58. http://news.ibox.bg/news/id_2095515070
59. http://duma.bg/node/89288
60. http://www.mediapool.bg/rosen-plevneliev-rusiya-e-natsionalisticheska-i-agresivna-darzhava-news225569.html
61. http://m.dnes.bg/redakcia/2014/10/22/ot-moskva-kak-bylgarskiiat-oligarhichen-elit-predade-rusiia.242849
62. http://vz.ru/society/2014/11/12/675852.html
63. http://www.bagnet.org/news/politics/248633
64. http://mir24.tv/news/politics/11576473
65. http://zavtra.ru/content/view/parlament/
66. http://ria.ru/world/20141106/1032059937.html
67. http://ria.ru/world/20141107/1032227909.html
68. http://www.1tv.ru/news/economic/269968
69. http://nypost.com/2014/11/04/republicans-making-powerful-bid-for-senate-control/)
70. http://vlasti.net/news/203306
71. http://vz.ru/world/2014/11/3/713625.html
72. http://www.kommersant.ru/doc/2603217
73. http://vz.ru/politics/2014/10/28/712656.html
74. http://mid.ru/brp_4.nsf/newsline/64C03E1336C1B4D3C3257D85002792D8
75. http://www.interfax.ru/world/405935
76. http://politikus.ru/events/32417-vlasti-dnr-respublika-budet-poluchat-gaz-iz-rf-deshevle-chem-ukraina.html
77. http://jpgazeta.ru/harkovskie-partizanyi-atakovali-zdanie-sbu
78. http://vz.ru/society/2014/11/8/707658.html

НЕПРИМИРИМАТА ДОНЕЦКА РЕПУБЛИКА

Александър Симов

***Александър Симов** – журналист във в. „Дума", носител на наградата за журналистика „Георги Кирков", автор на политически статии и анализи.*

Пътят към Донецк

В неделя, 28 септември, в Донбас се бе настанило неочаквано циганско лято. Внезапното слънце обаче не прави пейзажите, които започват от границата на Русия с Донецката народна република (ДНР), по-приемливи. Пътищата носят следите от снарядите. Хиляди декари слънчогледи са изгорели по нивите, през километър-два се срещат изгорели шасита на коли, трактори, бойна техника. Встрани край пътя се вижда и един пообгорял танк. Върху него има надпис – „Фашисти, дотук!".

Първият голям град, през който се минава от границата към Донецк, е Снежное. Някой е боядисал името на града в цветовете на руското знаме. Животът след примирието е започнал да се завръща. По къщите се веят знамената на Новорусия – така се наричат териториите на Донецката (ДНР) и на Луганската народна република (ЛНР). В центъра на града има пазар. Хората са излезли и оживено говорят. Някои от къщите са обгорени, но ако човек не знае за войната, не би казал, че това е територия на напрежение.

По-нататък се минава през няколко села. Там боевете явно са били по-ожесточени, защото има поразени от снаряди къщи, в едното от населените места е било обстрелвано даже гробището. Виждат се полуразрушени надгробни камъни и изровени гробове. „Дори на мъртвите не искат да дадат покой тези гадове", ми каза малко по-късно една жена. Донбас обаче изглежда запуснат край. Очевидно от 23 години никой не е инвестирал в него, всичко е било оставено на самотек. Заради това за много хора създаването на Донецката народна република и провеждането на ре-

ферендум през май има характер и на антиолигархична революция. Хората са въстанали не само срещу фашистката хунта, която взе властта в Киев, но и срещу икономическата диктатура на украинския олигарх Ринат Ахметов, притежател на повечето предприятия в Донбас. Според хората, с които говорих, той е натрупал парите си, без да прави необходимите инвестиции за осъвременяване на производствата. Резултатът е безжалостно експлоатиране на обикновената човешка сила. Заплатите в неговите предприятия са били по-големи, отколкото в останалата част от Украйна, но това не намалява гнева на хората. „И къде го сега Ахметов, скри се в Киев и чака да види какво ще стане – кракът му повече няма да стъпи тук“, ми каза един от миньорите, с които говорих.

По пътя към Донецк през десетина километра има барикади, на които стоят опълченци. Поздравяват с вдигнат юмрук и с вик: „Смърт на фашизма“. Това не са някакви наемници, както ги описват в западната преса. Те са обикновени хора с обгорели от слънцето лица, които повече не се примиряват с терора. Мнозина от тях не искат да бъдат снимани. Питах един човек какво толкова има да крие. Той ми отговори: „Аз не мисля за себе си. Дойдох тук и знам, че утре могат да ме убият. Но имам роднини в другата част от Украйна. Не искам бандеровците да почнат да ги преследват заради мен.“

Из селата също се усеща, че животът се връща. Млади влюбени двойки вървят по тротоарите и се смеят. И така, след стотина километра ужасни пътища и много барикади човек попада в перлата на Донбас – Донецк. Красив, широк и приветлив град, който е запазил своето великолепие. Огромната река Калмиус го разсича на две. Преди започването на войната в него са живели близо милион души. Сега са доста по-малко, но започват да се връщат. В неделя центърът на града е пълен с хора, шадраваните работят и само някакви далечни тътени подсказват за напрежението. По-късно се разбира, че тези тътени идват от летището в Донецк. То се държи от украинската армия, която в рамките на същата тази неделя на четири пъти нарушава сключеното примирие, без жертви, слава богу. Част от магазините са отворени. Всъщност животът в новосъздадената Донецка народна република тече доста приветливо, личи си, че хората са решени да отстояват своя избор. Невероятно удоволствие е да разговаряш с непримирими хора.

Новата власт

Аз съм в група наблюдатели, сред които има представители на Франция, Англия, Латвия, Естония, дори на Кот д‘Ивоар. Решаваме да инспектираме масовите гробове, открити на територията на Донецката народна република. В Донецк ни посреща вицепремиерът на ДНР Андрей Пургин. Скоро почти целият кабинет се събира, за да ни разкаже за ситуацията в Донбас. Премиерът Александър Захарченко не успява да се появи, после разбираме, че е бил зает по размяната на пленници между ДНР и Украйна.

Ситуацията, която описва Пургин, е драматична. „Украйна се опитва да предизвика хуманитарна и социална катастрофа“, категоричен е той.

В целия Донбас не се изплащат никакви пенсии, въпреки че хората са вна-

сяли своите вноски за тях. Банките са напълно затворени, защото основната част от техните архиви са в Киев и всяко разплащане може да става само на ръка. Пощите не работят. Изключително тежко е положението с лекарствата. От правителството на ДНР се оплакват, че на територията на цялата република липсват дори елементарни средства. Ситуацията в енергетиката също е кризисна. Украинската армия съвсем целенасочено е унищожила над 300 подстанции, за да държи размирните градове без електричество. Новата власт е извършила миниподвиг – само за една седмица след примирието е успяла да пусне електричеството навсякъде.

„Нас ни наричат терористи, но това е само начин украинската армия и власт да прикрият своите престъпления“, обяснява Пургин. Той разказва за тактиката на армията на Киев. Те са обстрелвали безразборно цели райони. Така под ударите им попадат жилищни блокове, болници, училища. Правили са го, за да всяват страх и ужас. „Точно всяването на страх е основната цел на терористите“, твърдят от правителството на ДНР.

Действията им са насочени главно към запушване на дупките, които са се отворили. Почнали са да плащат пенсиите в Донецк, макар и на ръка, отново са организирали събирането на такси и данъци. „23 години в Украйна се строеше не унитарна, а суперунитарна държава и заради това днес сме блокирани в основни дейности – нямаме архиви, бази с данни, нямаме нищо, но това не е причина за отчаяние“, разказва Пургин. В момента ДНР не е в състояние да провери и да преброи колко са жертвите на всички зверски нападения. Министърът на вътрешните работи Олег Берьоза обобщава, че в моргата в Донецк има около 400 неразпознати трупа. Имало е и още жертви, които са били погребвани набързо, но са снимани. Погребали са ги, защото не е имало електричество в моргата, за да бъдат запазени. Приблизителните статистически данни сочат, че за целия конфликт в Донецката народна република са дадени около 4 хиляди жертви, а близо две трети от тях са гражданско население.

Жертвите от украинска страна никой не ги брои, а официалната статистика ги крие. Властта в Киев премълчава и това, че дезертьорството е масова практика в тяхната армия, дори и в най-елитните части. Заради това срещу ДНР освен официалната армия воюват и отряди на „Десен сектор“, както и паравоенни формирования, платени от различни олигарси. Олигархът Игор Коломойски е създал поне няколко такива. В тях воюват и чуждестранни наемници. В ДНР пазят за доказателство документите на няколко убити наемници.

Братските могили на ужаса

След Донецк се отправяме към градчето Матвеевка и близката до нея мина „Комунарская“. Там са открили един от първите масови гробове, които украинските части са оставили след себе си. Хората вече ги наричат „братски могили“. Откриват го случайно, поради станалата нетърпима миризма. Когато разравят ямата, с ужас намират 5 тела. Едното от тях първоначално е взето за бременна жена, защото е на мъж с дълги коси. После обаче установяват истината. Човекът е бил измъчван и убит с вързани ръце. В другия гроб намират още трима души.

Досега е разпознат само единият от тях – 21-годишният Никита Коломийцев. Майка му – Галина Коломийцева, не успява да сдържи сълзите си пред наблюдателите. Никита е бил обикновен млад човек, работил е като миньор. Цялото семейство е миньорско. Един ден обаче изчезва. След като украинската армия си тръгва, майката научава ужасната истина – синът ѝ е жертва на чудовищно престъпление. „Той обичаше своето село, своята работа, семейството си – с това ли се е провинил пред тези гадове?“, пита жената. Съкрушава я мисълта, че той е бил измъчван, преди да бъде убит. И са го убили с вързани отзад ръце. Точно това може да се констатира от снимките и от мястото на убийствата – сцена на огромно престъпление. Убийствата са били систематични и премислени. Хората са виждали, че техни познати изчезват, но не е имало на кого да се оплачат. От Донецката народна република заявиха, че започват разследване за всички масови гробове, които са намерили.

На около 5–6 километра от мина „Комунарская“ се намира селцето Нижня Кринка, където също е открит масов гроб. Там вече жертвите са пленени опълченци. Убити по абсолютно същия начин – безмилостно и с вързани ръце. Нижня Кринка е прекрасно място, в единия край на селото има езерце, край него невероятно интересна църква, но днес камбаните ѝ бият само траурно. Там са пребивавали хора от прочулия се с кръвожадността си батальон „Айдар“. В Нижня Кринка говорят за тях като за откровени фашисти, чиято цел е била максимално да тероризират местното население. Издирвали са да пребиват и тормозят всеки, който е гласувал в референдума за независимост на Донецката република. И всички селяни знаят, че тази заповед е дошла от най-високото място – от Киев. „Тези искат да унищожат напълно Донбас. Е, доста ще трябва да се потрудят“, сподели с мен една старица от селото. После ме заведе в своята къща. Тя заедно със семейството е избягала, когато са дошли украинските части, а след като се връща, намира къщата си полуразрушена. Взели са ѝ хладилник, телевизор, полилеи, секции. Каквото не са отмъкнали, са го строшили нарочно. Други къщи са били ударени от снаряди, но нейната е била разрушавана от войници просто така. След като са унищожили каквото могли, най-накрая някой от украинците решил да облекчи червата си насред гостната ѝ стая. Жената вече е непримирима: „Донбас им пречи, Донбас е виновен, ние вече нямаме нищо общо с тях.“ Тя не получава пенсия, никой в Донбас вече не получава. „Обаче ще оцелеем и ще станем по-силни. Ние сме народ, който не се предава, когато види фашисти. Точно обратното – ние знаем как да побеждаваме фашистите“, ми казва тази възрастна жена и, да си призная, нямаше как да не се разчувствам от думите ѝ. На сбогуване с Нижня Кринка украинците взривили и основния мост на селото. Хората се кръстят – подобни неща и немците навремето не били правили.

Хората в ДНР вече се чувстват силни, защото със собствени сили отново са прогонили злото от праговете на своите къщи. Но този път е по-тежко. Повечето от тях имат роднини и познати в Западна Украйна. От време на време се чуват по телефона, но двете части не си вярват. Онези от Западна не вярвали за масовите гробове. Така ми казаха хората от Нижня Кринка. А се твърди, че точно хората от ДНР били манипулирани.

Село Комунар срещу хунтата

Мина „Комунарская“ е кръстена на близкото село Комунар. Хора от него дойдоха около нея, за да се срещнат с чуждестранните наблюдатели. Личи си, че са натрупали много гняв и енергия у себе си.

„Само като чуя вече за „единна Украйна“ по телевизията и почва да ми се повръща. Каква единна Украйна – нашите деца под куршумите, а техните – в скъпите коли. Дявол я взел тази единна Украйна и тази проклета хунта.“ Това успявам да запиша от думите на един селянин. Каза, че се казва Фьодор. Не пожела да си каже фамилията.

Негов приятел продължава: „Тези не се отнасят с нас като с хора. Не се опитват да ни разберат, искат просто да ни няма. Заради това през цялото време ни наричат „колоради“.“ Човекът визира една особеност на украинския език на омразата, който западните правозащитни организации изобщо не забелязват. Наричат „колоради“ всички, които носят георгиевски лентички – символа на храбростта, в оранжево и черно. Георгиевската лентичка е част от руската историческа традиция за почит към падналите в бой и за поклон пред смелите. Другата обида към рускоезичното население е „москаль“. Ненапразно една от песните, която стана неофициален химн на наречените от Запада „сепаратисти“, носи името „Я теперь москаль“ („Аз сега съм „москал“).

Хората се учудват на ненаситната алчност на военните части. Успели са да отмъкнат техниката на всички, за да я пращат в западната част. Постоянната стрелба е засегнала най-вече децата. Сега повечето от тях имат проблем със съня – не искат да спят самички, страх ги е да ходят на училище.

„Порошенко и Яценюк искат да унищожат Донбас чрез своите фашисти. Ние сме неудобни, защото имаме собствено мнение. Защо да нямам право да имам различно от тяхното мнение? Защо забраниха партиите на регионите и комунистическата партия? Това ли им е демокрацията? Всички, които мислят различно, са „колоради“ и като „колоради“ подлежат на изтребление“, казва друг от село Комунар. Неговото име е Леонид. Той е роден в Лвов, в западната част на Украйна, но живее от 20 години в Донбас. Казва ми, че сега в ДНР хората сами ще създадат свои собствени партии и може би най-накрая от толкова много години насам този край ще заживее свой собствен истински живот. В очите му искри надежда.

Една жена от Комунар също се възмущава пред мен от украинската пропаганда. Разказва ми за своя съсед – убили детето му. И той на 55 години се записал опълченец. „Не му оставиха избор. Разбиха живота му, изтриха усмивката му. Оставиха му само този изход“, казва тя. Цялото село Комунар е твърдо срещу хунтата в Киев. Те я наричат точно така – хунта. Друг ми казва, че действията на фашистите са убили всичко украинско в него. „Аз вече съм от Новорусия, това е“, казва човекът и вдига юмрук. Хората са доволни от ДНР – пуснали са им тока, почват да поправят щетите. „Къща се строи отново. Ще я изгладуваме, ще я изстрадаме и пак ще я вдигнем. Но достойнство трудно се връща. Ние достойнството си го запазихме – да бъде проклета хунтата, да бъде проклета

Европа, която ѝ вярва, да бъдат проклети всички, които признават фашистите, но ние не сме от тях и никога няма да бъдем“, ми казва друг от селяните.

Навсякъде, където спираме, хората говорят именно с този тон, с такива думи. Новорусия е републиката на непримиримите. Заради това опълченците от Донецк и Луганск с радост си слагат емблемите на тази нова държава. Защото се чувстват като част от една разбунтувана общност, която не иска да приема диктата на геополитическото статукво, а самичка търси своя път в прекрасния и гневен свят, както казваше Андрей Платонов.

Новороссия будет свободной!

На тръгване от Донецката народна република, след като минаваме през същите разбити пътища и същите останки на коли и танкове, стигаме до граничния пункт. И там се е водила битка. Той целият е разрушен и в момента почват да го строят буквално от нищото. Но именно там – сред всички потрошени сгради – на един кол се издига знамето на Новорусия и се вее от есенния вятър. Вече се свечерява, но никой не си почива. Част от опълченците пускат минаващите коли, друга част работят с трионе и с други инструменти по повторното изграждане на граничния пункт.

Всички наблюдатели влизаме в нашия микробус и махаме с ръка за довиждане. Опълченците ни отговарят с вдигнати юмруци, после пак се захващат за работа.

Няма да ги победят.

Никога няма да ги победят.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ИКОНОМИКАТА КАТО СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ НА САЩ

Виктория Перска
Михаил Ескиндаров

Виктория Перска *– академик в Руската академия за естествени науки, член-кореспондент на Академията за инвестиции в икономиката на строителството, професор, д-р на икономическите науки, научен сътрудник във Финансовия университет към правителството на РФ.*

Михаил Ескиндаров *– член-кореспондент на Руската Академия на образованието, ректор на Финансовия университет към правителството на РФ, професор, д-р на икономическите науки. Независим член на Съвета на директорите на редица крупни промишлени обединения и банки.*

Еднополюсност и многополюсност – същност на преходния период в съвременните международни отношения

Създалата се през последните 20 години конфигурация на световното стопанство се характеризира като еднополюсна. Тя се базира на неолибералната теория, както и на трактовката на международната конкурентоспособност на отделните страни според конкурентните предимства, които притежават техните стопански субекти.

Международните императиви на обществения живот и икономическата дейност в тази конфигурация се определят от интелектуалния елит на постиндустриалните страни. Интересите на държавите от Голямата седморка (Г-7) на практика доминират над интересите на всички останали държави.

САЩ притежават най-висок потенциал в икономическата, научно-техническата и военната сфера, както и динамични показатели на растеж. В съществуващите условия управляващият им елит получава шанс и реални възможности да диктува, както и да определя детерминантите на световното развитие.

САЩ поеха ролята на „генератор“ на модели за развитие на отделните страни, за подготовка на съответни управляващи кадри, икономисти и политици. Това се отнася не само за развитите държави, а и за страните в преход, както и за развиващите се държави (1). А интересите на отделните държави и народи се игнорират. Пренебрегва се несъгласието им с идентификацията, която им се предлага от „световния център“. Причина за ответните им действия е именно обстоятелството, че отвън им се налагат ценности, противоречащи на традициите, на религиозните канони, на обичаите и нравите на различните нации и територии.

Още през 2008 г. политолозите и икономистите предполагаха, на базата на логиката и анализа на процесите на световното стопанство (2), че САЩ, ЕС и Япония нямат интерес от историческия подем на Русия, от превръщането ѝ в самостоятелен играч в международната общност, от процеса на трансформиране на световната икономика от еднополюсна към многополюсна система.

Съвременният свят преодолява последствията от глобалната финансово-икономическа криза от 2007–2009 г., която показа несъстоятелността на еднополярността като устойчив социално-икономически модел. Той минава през сложен период на преход към многополярност. Същевременно глобализацията остава обективна тенденция в световното развитие, продължава да бъде определяща характеристика на геоикономическия модел на световното стопанство.

Транснационалните корпорации (ТНК) и мултинационалните корпорации (МНК) запазват ролята си на таран за движещите сили на глобализацията, която днес предопределя и процеса на регионализация. Той е насочен към изграждане на многополюсна световна икономика като база за изработване на наднационални механизми за регулиране, за осигуряване и за постигане на динамика и устойчиво развитие в условията на смяна на парадигмата на световното стопанство като цялостна система.

В концепцията за външната политика на Руската федерация (РФ) (3) се подчертава, че характерна черта на съвременния етап на международното развитие са дълбоките промени в геополитическия ландшафт. Международните отношения са в преходен период, чиято същност се състои във формирането на полицентрична глобална система.

Международните отношения стават все по-сложни и непредсказуеми. Засилва се конкуренцията за разпределението на стратегическите ресурси, трескаво се развиват суровинните борси и пазари. Това се случва във време, в което заради икономическата сигурност на държавите е все по-наложителна диверсификацията на тяхното присъствие на световните пазари. Наблюдават се ожесточаване на конкуренцията, необосновани ограничения и други дискриминационни мерки. Глобалната конкуренция за пръв път в новата история придобива цивилизационни измерения и се изразява в съперничество между различни ценностни ориентири и модели за развитие в рамките на универсалните принципи за демокрация и пазарна икономика. Все по-ясно се откроява културно-цивилизационото разнообразие на съвременния свят.

Устойчивото развитие на днешната световна общност в дългосрочна перспектива изисква преход към многополярност, при която ще се отчитат

историческите, национално-етническите и социалните условия за самоидентификация на нациите и на народите в глобалната търговска система. Това се възприема неедноозначно от различните държави и най-вече от САЩ.

Трансформацията на световното стопанство от еднополярна към многополярна система не може да стане автоматично. Тя е съпътствана от постепенно превръщане на редица държави в самостоятелни играчи. Държави, които в условията на еднополярна система трябваше да изпълняват ролята на сателити на страните от Г-7, когато те провеждаха своята политика в отделните региони на света.

Възстановяването на конкурентните предимства на икономиката на САЩ е ключов фактор за тяхната глобална хегемония

В стратегията за националната сигурност на САЩ – *National Security Strategy 2013* (4), е поставен въпросът дали движението към многополюсен свят е тенденция, или е само лозунг на геоикономическата политика. Както и дали трябва САЩ да усилят своите позиции в борбата за световно превъзходство с държавите, които претендират за глобално влияние.

Американските анализатори констатират, че движението към многополярност е налице, но подчертават, че промените трябва да се осъществяват при военно-икономическото и културно превъзходство на Америка. Хегемонията ѝ не бива да бъде поставяна под съмнение нито от нейните съюзници, нито от нейните противници.

Във вътрешната си политика САЩ акцентират върху засилване на пропагандната идея, че американците са нация, която е първа сред равните. Че тя е способна да промени тенденциите в демографското развитие, в глобалните финанси и във въоръжените сили.

В американската концепция се отбелязва, че в бъдеще ще бъде все по-трудно на света да се диктуват условия от позиция на силата. При създалата се геополитическа конфигурация САЩ ще разглеждат държавите като противници или като съюзници. Ще използват призивите за демокрация и свобода, за да подкрепят опозиционните движения в непослушните страни и така да си осигуряват достъп до техните национални стратегически ресурси, като последователно разширяват търговския обмен. Важен инструмент за реализиране на целите на САЩ ще бъде т.нар. уестърнизация на обществата в другите страни, преди всичко в тези, които са регионални лидери.

САЩ трябва да останат „първи сред равните“ и успешно да противодействат на световната арена на държавите от „първо, второ и трето равнище“, сред които най-големи опасения у Америка предизвиква Русия.

В *National Security Strategy 2013* се посочва, че САЩ безрезервно ще подкрепят обществените групи, които се противопоставят на националните правителства и не препятстват постигането на споразумения за свободна търговия, както и ако не съдействат за укрепването на позициите на регионалните лидери.

Сред приоритетите за осигуряване на „активно и ефективно глобално ли-

дерство“ (5) САЩ посочват като важен инструмент бъдещото подмладяване на кадрите в изпълнителната власт в държавите – регионални лидери (преди всичко Китай и Русия).

Става дума за влизане във властта на поколението, израснало в ерата на интернет, формирало значителна част от мирогледа си чрез мрежата, която често е проводник на информация, отговаряща на интересите на САЩ, и е част от механизмите за управление на обществото.

Паралелно с това САЩ разчитат да усилят въздействието си върху Русия и другите регионални лидери с помощта на интернет и социалните мрежи, чрез глобалните и локалните телевизии, както и чрез всички средства за масова информация. Те разчитат и на съдействието на неправителствените некомерсиални организации. Подкрепят движенията на гражданските активисти, на организаторите и на ръководителите на начинания, чиято цел е да предизвикат изменения в обществото, които биха отговаряли на интересите на Америка в сферата на нейната глобална политическа и икономическа сигурност.

Фактът, че военните разходи на САЩ за отбрана и за функциониране на военния потенциал на НАТО са значително по-големи, отколкото на съюзниците им в Северноатлантическия алианс, се подчертава и в *Setting Priorities for American Leadership 2013*. Там се поставя целта разходите за Военнопромишления комплекс на НАТО да бъдат разпределени по-пропорционално. Затова е необходима ескалация на напрежението в границите на държавите от Централна и Източна Европа, което ще осигури решения на парламентите им за увеличаване на бюджета за въоръжаване.

С това се обяснява и защо марионетният елит на Украйна предаде националните политически и икономически интереси и предостави страната на САЩ като плацдарм за разпалване на конфликти по границата с Русия. Според разглежданата концепция РФ трябва да бъде вкарана в гражданската война на Украйна, а това съответно да провокира увеличаването на разходите за отбрана в европейските държави, членки на НАТО.

Приемането на разнообразни санкции от Запада срещу Русия е логично следствие от тази политика. При това напълно се игнорира фактът, че РФ не участва в гражданския конфликт в Украйна.

Санкциите на Запада не са свързани с действителното положение. Те са само инструмент, чиято цел е Русия да бъде заставена да се откаже от провеждането на независима външна политика и национална икономическа стратегия за развитие. С други думи, мерките срещу РФ са ход, планиран с цел съхраняване на глобалната хегемония на Америка.

Различните санкции срещу руския бизнес, срещу руските чиновници и граждани са съзнателна стратегия не само на САЩ, но и на техните съюзници в НАТО.

Трябва да бъдем готови за подобна икономическа политика. Необходимо е да използваме възможностите да получим компенсация за нанесения ущърб във връзка с отсъствието на международни юридически норми за въвеждане на подобни санкции.

Икономиката – най-чувствителната сфера на съперничеството

Икономиката е основна сфера на ожесточеното противопоставяне на САЩ преди всичко срещу държавите, които имат потенциал да изпълняват самостоятелна роля в отделните региони и интересите им се отличават от интересите на Америка. Възстановяването на водещата позиция в областта на националната и международната конкурентоспособност, чиято главна сфера е икономиката, е база за формиране на хегемонизма на САЩ в условията на прехода към многополюсен свят. Не е случайно, че във връзка с това тече процес на установяване на тъждество между глобалното лидерство на САЩ и тяхната конкурентоспособност като част от стратегията на националната сигурност на страната в съвременните условия.

За успешната реализация на тази политика САЩ разглеждат като свои основни партньори Индия и Китай. Те полагат усилия да намалят регионалното влияние на Бразилия, Република Южна Африка и Русия.

Професор Майкъл Портър предполага, че причината за загубата на конкурентните предимства на САЩ е не в нивото на производителност на труда на работното място, не в мениджмънта на компаниите, а в цялостния упадък на промишлеността на САЩ, където пикът в деловата активност бе през 1997 година.

Реалните доходи на населението също стагнират. На практика те намаляват от 2008 г., независимо от позитивните числа, които дават различните рейтингови агенции, и от динамиката на всички показатели за конкурентоспособност, включително и за бизнес средата.

Портър смята, че единствено дейната делова среда в САЩ ще позволи на американските фирми и граждани да увеличат трудовата си активност. Само така ще се осигури повишаване на производителността на труда. Портър е убеден, че бизнес климатът е решаващ фактор и за увеличаване на конкурентните предимства на Америка в дългосрочна перспектива.

Според Портър е необходимо в САЩ да се съдейства в дългосрочен план за развитието на предприемаческата среда с цел решаване на структурните проблеми на националното стопанство. Важна част от тази стратегия е облекчаването на достъпа до капитал на носителите на качествени идеи, което да допринесе за ускорение на процеса за създаване на нови фирми и за намаляване на ограниченията от страна на административните органи, които ги регистрират.

Друг фактор, който има значение за САЩ, са иновациите. Те се разглеждат като съвкупност от подкрепата на водещите научноизследователски институти за създаване на национални изследователски бази и за привличане на чуждестранни висококвалифицирани специалисти и инженери. Предвижда се университетите да осъществяват по-тясно сътрудничество с частния сектор. Посочва се, че за тази цел са необходими подкрепата и съдействието на държавата и на упълномощените от нея организации.

Особено място в системата от фактори, осигуряващи подкрепа на националната конкурентоспособност, е отредено за клъстерите, които са група от компании и фирми, териториално свързани и практически реализиращи про-

изводствения цикъл, включително и високотехнологичното обслужване. И тук се предвижда съдействие от страна на държавните институции.

Важен компонент за осигуряване на доминиращото положение на САЩ в световната икономика ще остане капиталовият пазар, който се оценява по критерия доколко е облекчен достъпът до него за американските фирми. Съществена част в тази стратегия е изработването и внедряването на световните пазари на норми и правила, помагащи на компаниите от САЩ да привличат инвестиции с възможно най-малки разходи, както на норми и правила за поведение, отговарящи на прецедентното право, с което работи юридическата система на САЩ.

Високата степен на защита на частната собственост на физическите лица и на интелектуалната собственост, както и ниското равнище на корупцията се сочат като основно предимство за подобряване на бизнес климата.

Като сериозен недостатък в деловата среда на САЩ днес се разглеждат:

– сложният национален данъчен кодекс, трудностите по използването му, особено на ниво дребен и среден бизнес;

– голямата бюрократизация и ниската ефективност на юридическите консултации, големите съдебни издръжки и бавната процедура за вземане на съдебни решения;

– неустойчивостта на макроикономическата политика на САЩ (бюджетният дефицит, лихвеният процент на Федералния резерв (ФР) и парично-кредитната политика зависят от решенията на правителството);

– слабостта на националната образователна система „К-12“, която не осигурява всеобщ достъп до качествено образование, а учебните програми не готвят американските студенти за плодотворна и високоинтелектуална работа;

– неефективността на политическата система на САЩ, която е решаващ фактор за намаляващата конкурентоспособност на страната (6).

Като мярка от първостепенна важност се предвижда разработването на цялостна дългосрочна концепция за възстановяване на конкурентоспособността на икономиката на САЩ, която е целесъобразно да бъде дефинирана като национална стратегия за развитие на страната, а отчитането на времето в нея да започне от началото на кризата през 2008–2009 г.

Водеща роля при реализацията на тази стратегия трябва да имат както централното правителство на САЩ, така и правителствата на отделните щати и територии. И това се случва в страна, която налага на другите държави идеята, че за да се повиши тяхната конкурентоспособност, трябва да бъдат намалени ролята на държавата и нейната намеса в стопанските процеси!

Подчертава се, че именно „политиците трябва да осигурят благоприятен бизнес климат в САЩ, при който да израстват компании, да процъфтяват иновации, да се повишава производителността на труда, да се осигурява растежът на работната заплата и подобряването на стандарта на живот на работниците“ (7).

Особено място се отрежда на привличането в производствения процес на професионалисти имигранти от развиващите се страни. Затова се предвижда федералното правителство да облекчи съществено процеса на легитимация на пребиваващите в страната млади учени и специалисти инженери.

Друг приоритет са облекченията в корпоративния данъчен кодекс. При

това налогът за печалбите, получени извън пределите на САЩ от американските компании, дори при отсъствие на международни споразумения за избягване на двойното облагане, трябва да бъде платен в страната, от която се получава печалбата. Идеята е да се удовлетвори желанието на американските ТНК да се активизират извън пределите на САЩ, да интернационализират своята дейност, да завладяват нови пазари за ресурси и пласиране на продукцията, повишавайки конкурентоспособността на САЩ като цяло. Особено внимание се отделя на борбата с нарушаването на правилата и нормите на СТО, които са благоприятни за компаниите от САЩ, както и на настояването за по-активни разследвания на чуждестранни територии при разкриване на изкривявания и злоупотреби в международната търговска система, защото те са заплаха за конкурентоспособността на американските корпорации.

Като важен инструмент се посочва по-опростеният начин за регулиране на бизнеса от държавата. Но именно в компетенцията на държавния апарат остава разработката на нормативно-правова основа и привличането на разнообразни недържавни фондове за подобряване на материално-техническото снабдяване на компаниите, а също така и за изграждане на комуникационни системи и енергийна инфраструктура.

Като фактор за възстановяване на конкурентните предимства на САЩ се разглеждат както развитието на добива и транспортирането на американския шистов газ и нефт, така и осигуряването на устойчивост на федералния бюджет при минимализация на неговата разходна част.

Например САЩ анализират възможността за разширение на държавното финансиране и на смесените публично-частни финансирания за сметка на държавната енергийна програма (8).

Общият обем на инвестициите за промишления сектор чрез „офисите на държавните енергийни програми“ е над 870 млн. долара. В тях са включени подпрограмите за развитие на системите за подкрепа на енергетиката от държавните източници и държавно-частните фондове в щатите. Според експертите финансирането се базира на средствата, получени от т.нар. кредитни продажби, както и от държавните облигации, които са около 456 млн. долара.

Директно от федералния бюджет се отпускат 345 млн. долара в съответствие с приоритетите, разработени в партньорство с частния сектор и фиксирани в плановете за държавна програма *Energy*.

Енергоспестяването се финансира и чрез осигуряване на грантове на държавните енергийни ведомства (около 22.1 млн. долара), а самите програми се осъществяват със сътрудничеството на регионалните и държавните чиновници.

Увеличаване на ролята на държавата при регулирането и управлението на националното стопанство

За реализиране на националните цели на промишлената политика и за осигуряване на енергийна ефективност държавата ще отделя средства за образование, ресурси и техническа помощ за производителите и промишлените предприятия в щатите. Целта е развитие на енергоспестяващи технологии и тех-

ники в ключовите промишлени процеси, предоставящи конкурентни предимства на икономиката на САЩ.

Например предвижда се да бъдат отделени 280 млн. долара от Програмата за държавно финансиране на енергетиката за промишлени нужди. Средствата ще отидат за обучение, преквалификация на кадрите и оказване на техническа помощ с цел оптимизация на използваните енергоресурси на промишлените предприятия, стимулиране на инвестициите и на производството на екологично чиста енергия, както и енергийно обновяване на промишления сектор. Според американските експерти осъществяването на тези програми е насочено към постигане на дългосрочни икономически резултати (9).

Всички тези мерки са за срок от 3 до 5 години и са определяни като най-важното направление в работата по засилване на националната конкурентоспособност на САЩ в глобалната икономика.

По този начин, създавайки впечатление за ограничаване на ролята на държавата в регулирането на икономическите процеси в рамките на пазарното стопанство, САЩ насочват усилията си към по-активно използване на всички възможни лостове и инструменти за влияние, които са в компетенцията на държавните и регионалните институции. Това е едно от определящите условия за възстановяване на националната конкурентоспособност.

В частност – ясно се предлага да се закрепи системата за взаимодействие между държавата и бизнеса, която по мнението на американските практици сега е прекалено сложна и не подпомага прехода към иновационно развитие.

Съгласно предложенията на Конгреса на САЩ схемата за взаимодействие между бизнеса и държавата трябва да бъде изменена към по-голяма координираност и установяване на директни връзки между съответните агенции и департаменти.

В глобалния цикъл за създаване на добавена стойност само притежанието на високотехнологично производство дава на САЩ възможност да запазят конкурентните си предимства в световната икономика и така да си осигурят хегемонията в еднополюсния свят. Новата ера в развитието на производството – това е епоха на авангарден опит, даваща надежда на обществото за добри работни места, иновации и по-висок стандарт на живот. Америка само ще спечели от бързия икономически растеж, от по-сигурната индустрия и базата на военния отрасъл. От способността си да взема и да реализира решения по националните проблеми в областите на енергетиката, здравеопазването и околната среда (10).

Като приоритетни задачи за трансформирането на фискалната политика се посочват не само опростяването на законодателството, но и стремежът към основаване на нови компании и създаване на работни места, към увеличаване на американския износ и неговата диверсификация, към съкращаване на дефицита в търговския баланс, към защита на интересите на американските производители и инвеститори зад граница. Важните фактори тук са:

• съществената промяна на системата за подготовка на кадрите – патриоти и иноватори, учени и висококвалифицирани работници;

• преобразуването на реалния производствен сектор, осъществяването на

пълния производствен цикъл, създаването на национална иновационна мрежа на авангардни производства със съответната система за логистика, която да я обслужва. Тя трябва да е способна не само да инвестира извън САЩ, но и да създава производители на нови технологии, машини и оборудване вътре в страната;

• изграждането на гъвкава инфраструктура за развитие на вътрешния производителен потенциал в САЩ, която да се базира на подобреното взаимодействие в сферата на енергетиката, на транспорта и на информационното осигуряване.

Например в програмата за формиране на механизми за адаптиране на националната икономическа стратегия с цел осигуряване на конкурентоспособността на икономиката на САЩ в световното стопанство (11) се посочва, че трябва своевременно да се разпределят федералните средства и ресурси от привлечения частен капитал за стимулиране на конкурентоспособен бизнес, отличаващ се с висока иновационна характеристика.

С други думи – акцентира се върху създаването на условия за развитие и утвърждаване на конкурентоспособен бизнес на външните пазари. Това се налага, тъй като в САЩ е налице децентрализирана система за подкрепа на бизнеса на федерално равнище. Тя включва редица учреждения, програми и директиви, но се характеризира с ниска ефективност, а с това се обясняват много от пропуснатите възможности за бизнеса. Броят на активните стопански субекти в американската икономика е близо 300 милиона.

В американската доктрина се подчертава необходимостта от единодушно одобрение (колкото и парадоксално да звучи) за провежданата външна политика и за кардинално преразглеждане на ролите и функционирането на международните организации, включително и на Световната търговска организация (СТО), когато става дума за налагане на позиции, отговарящи на интересите на САЩ (12).

Конкурентните предимства на САЩ се състоят в иновативността и използването на патентно-лицензионна практика; в уникално благоприятния бизнес климат, в развития финансов сектор и неговата доминация в световната икономика, отбелязват в „*U.S. Competitiveness: A Matter of National Security*“ (13).

Сред комплекса от мерки, повишаващи националната конкурентоспособност на САЩ, особено внимание се обръща на измененията на образователната система „К-12“. Те включват всичките етапи – от детската градина до дипломирането в университетите. Предлага се да бъде засилено развитието на аналитичните способности на учащите се, да се увеличат часовете за преподаване на физика и математика, да бъде намалена ролята на дидактическия подход на всички нива в процеса на обучение.

Заради нарастващата диспропорция между доходите на домакинствата в американското общество (индексът Джини през 2000 г. е 40.81, през 2010 г. вече е 0.469, а през 2011 г. – в текущи цени – 0.477) се планира националните кадри да бъдат в основата на формиране на средна класа. Тя трябва да намали общото ниво на неравенство в разпределението на доходите сред американските семейства.

Основа на интелектуалния елит, който ще работи в сферата на създаването на високотехнологичен продукт, на развитието на нови технологии и фундаментални изследвания, се предвижда да станат имигрантите. При това се посочва, че те ще са от страните в преход и от развиващите се страни, тъй като там все още функционира образователна система, поощряваща развитие на мисленето, способността за анализ и логиката.

Планира се и разширено използване на американската грантова система за привличане на студенти, предвиждаща след дипломирането назначаване на работа в САЩ, тъй като в собствените им държави техният талант и интелект не могат да бъдат развити напълно.

Експертите в САЩ разглеждат необходимостта от изработване на американски правила за дейността на всички участници във формиращата се глобална финансова среда. Тя е определяна като фактор за националната конкурентоспособност на Америка. Предполага се, че във връзка с това САЩ (дори ако това изисква трансформиране на функциите на съществуващите международни организации, включително органите на ООН) ще налагат правила и императиви, които ще осигурят приоритетите и интересите им, като за целта ще използват включително срещите на Г-20, както и изградилата се вече система за лобизъм на международната сцена.

Особено място в концепцията за усилване на националната конкурентоспособност на САЩ (в съответствие с разглежданата доктрина) се отрежда на възстановяването на реалния сектор в икономиката на иновационна основа. Предполага се, че това ще позволи да се увеличи съществуващата производителност на труда при значително съкращаване на издръжките и формиране на оптимални ценови пропорции, което ще даде възможност на САЩ да се конкурират успешно както на световните, така и на вътрешните пазари.

Характерно за стратегията за конкурентоспособност на Америка е, че интересите и потребителските предпочитания на вътрешния пазар имат приоритет спрямо излизането на глобалните пазари. Основна теза е, че всички произвеждани в САЩ продукти и услуги поначало са конкурентоспособни на останалите пазари.

По този начин стремежът за съхраняване на еднополюсния свят отговаря на националните интереси на САЩ, които използват разнообразни средства, насочени преди всичко към повишаване на конкурентоспособността на стопанския потенциал на Америка.

Самоидентификацията на Русия в световната система, нейното независимо поведение и провеждането на политика, отстояваща националните ѝ интереси, не само не са в унисон с глобалните планове на САЩ и на държавите от Г-7, те провокират тяхното съществено противодействие. То е съпроводено от широка информационна кампания и засилване на действията в киберпространството. Тези мерки са ориентирани и към младежката аудитория в Русия.

За такава позиция трябва да бъдем готови и да изграждаме международното икономическо сътрудничество на основата на диверсификацията. Необходимо е да отстояваме националните си интереси, без да изключваме и без да игнорираме чуждестранните си партньори и като използваме международните

си връзки в името на устойчивото развитие на икономиката на страната и повишаването на благосъстоянието на гражданите на Русия.

Заключение

Възстановяването на конкурентоспособността на националното стопанство на САЩ е цел на стратегията за развитие на страната, предполагаща използването на всички съществуващи инструменти и възможности, включително и на тези, които при доминацията на неолиберална идеология се разглеждат като противоречащи на аксиомите за ефективно развитие на пазарната икономика.

САЩ наистина могат да се превърнат в износители на шистов газ. Тогава на потребителските пазари ще има нов поток от доставки. Освен това се разглежда възможността за пласирането им на световните пазари за лек нефт, което също ще се отрази на динамиката на глобалните цени и ще изостри конкуренцията между тях.

Съгласно отделни експертни мнения голям потенциал за добив на шистов газ имат Китай, Аржентина и Полша, но до началото на широкомащабния му добив остават от три до осем години.

Обосновано е да се очаква растеж на предлагането на газовия пазар и за усилване на конкуренцията за него в Европа, Азия и Южна Америка. Това ще окаже въздействие на пазарните цени, действително ще засили конкуренцията за руските износители.

На европейските пазари ще се увеличи тенденцията към намаляване на зависимостта на цените на природния газ от нефта. Това ще бъде сериозно предизвикателство за Русия. На световните пазари трябва да излязат и доставчици, които днес са задържани чрез ембарго (като Иран) или заради разрушеното си национално стопанство (Либия и Ирак).

Местоположението на находищата е в относителна близост до страните потребители, а това им позволява да диверсифицират доставките си и да придобият относителна енергийна независимост.

Ориентацията към увеличаващото се потребление на газ в Китай може да доведе до промени на цените на синьото гориво, приближавайки ги към местните условия за добив и транспортиране. Цената на нефта ще продължи да зависи от условията на глобалния пазар. С други думи – определяща тенденция за развитието на нефто-газовия пазар ще бъде ускорението на прехода към независимо ценообразуване (14).

Във връзка с това икономиката на Русия и преди всичко бизнес корпусът трябва първо да ускори процеса на газификация на националното стопанство. Да изгради площадки за вътрешно ценообразуване, което да може да осигури възходящо движение за процеса на реиндустриализация. Или казано по друг начин – да компенсира възможното съкращаване на потреблението на минералните ресурси на външния пазар.

Необходимо е и създаването на собствена ценова площадка за реализация на експортните доставки, като се отчита, че търговията постепенно ще премине към разчети в рубли или във валутите на страните, които потребяват руските

суровини. Това твърдение ние обосновахме в монографията „Точки сопряжения экономических стратегий развития государств членов ШОС и АТЭС при переходе к многополярности“ (М., Экономика, 2013), където се доказва необходимостта от създаване на Международен финансов център в Далечния изток на Русия.

Едновременно искаме да подчертаем, че идеята за запазване на нефто-газовата ориентация на икономиката, като източник за набавяне на ресурси с цел модернизация и реиндустриализация, изглежда несъстоятелна в съвременните стопански условия в Русия. Тя бе модерна в началото на 90-те години на миналия век, в периода на трансформация на икономиката на РФ. Тази стратегия може да се осъществи при държавна собственост и при централизирано управление на постъпващите приходи от износа на минерално-суровинните ресурси. При частна собственост на добива и на реализацията на продукцията този подход не действа. На разположение на държавата остават само инструменти за събиране на природната рента в зависимост от условията за добив във всяко находище.

Една от базовите задачи за икономиката на Русия в съвременните условия е създаването на ефективна система за управление на националното стопанство с цел изграждането на база за неговата реиндустриализация.

Според нашите опоненти само формирането на динамична бизнес среда и на благоприятен климат за предприемачество може да осигури възходящото развитие на националната икономика, да оптимизира съотношението между отраслите и връзките с международните контрагенти.

Но, първо, саморегулирането на пазарното стопанство е ефективно, когато вече са развити системните връзки и държавният апарат оптимално изпълнява своите функции, реализирайки мисията на националната държава в условията на пазарна икономика (т.е. политиката за осигуряване на националните интереси при съхраняване на приоритетите и историческите ценности).

Второ – опитът на западните държави свидетелства за достатъчно ефективно използване на инструменти като планиране, системно администриране и регулиране на развитието на бизнеса в определени отрасли, включително и на изграждането на икономически активни стопански субекти.

Смятаме, че за повишаване на националната конкурентоспособност на Русия трябва не само да се ориентираме към инструментите, характерни за пазарните икономики, а и да засилим ролята на държавното управление. То трябва да осигури провеждане на политика за създаване на работни места в регионите отвъд Уралските планини, като способства за развитие на транспортната инфраструктура и за намаляване на неравенството в доходите между регионите на страната, изграждайки общо стопанско пространство на държавата ни.

Инструменти като планирането и използването на програмно-целеви подход за решаване на стратегически важните задачи на страната могат да се превърнат в ефективен механизъм за осигуряване на националните приоритети в съвременното световно стопанство.

Превел от руски: *Владимир Трифонов*
Източник: *Сп. „Стратегические приоритеты“ №2/2014*

ЛИТЕРАТУРА

1. Приоритеты и ценности социально-экономической политики стран Евросоюза. – М., Изд. РАГС, 2008, с. 272–278.
2. Виж Взаимодействие России с Китаем и другими партнерами по Шанхайской организации сотрудничества. – М., 2008, с. 21–27.
3. Концепция внешней политики Российской федерации. Утверждена Президентом Российской федерации В. В. Путиным 12 февраля 2013 г., 303-18-02-2013; п. 5, п. п. 12–13.
4. National Security Strategy 2013. https://www.utexas.edu/…/National%20Security
5. http://nationalsecuritystrategy.org/pdf/pusa-report-march-2013.pdf
6. http://smallbusiness.house.gov/uploadedfiles/7-9-2013_porter_testimony-_070713_clean.pdf
7. http://smallbusiness.house.gov/uploadedfiles/7-9-2013_porter_testimony-_070713_clean.pdf
8. National Security Strategy 2013, p. 3, https://www.utexas.edu/…/National%20Security
9. National Security Strategy, 2013, p. 3, https://www.utexas.edu/…/National%20Security
10. Виж Make. An American Manufacturing Movement. – Monday, 12th December 2011, p. 4 – web.doeuticker.com >. • „Create the mechanisms for an adaptive national economic strategy“ pdf,www.americanprogress.org /…/
11. http://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2013/06/ProgressiveGrowth SECTION2CHAPTER1.pdf
12. National Security Strategy 2013, p. 3, https://www.utexas.edu/…/National%20Security
13. U.S. Competitiveness: A Matter of National Security (Dante A. Disparte President, Harvard Business School Alumni Club, Washington D.C.), July 13, 2013 –https://www.utexas.edu/…/National%20Security.; www.whitehouse.gov
14. Deloitte/ Новые реалии нефте-газовой отрасли. 2012, p. 11.

Павел Писарев със съпругата и дъщеря си

Павел Писарев пред черквата на Ванга, Рупите

ПАТРИАРХЪТ ОТ ПАРКА „ЗАИМОВ“ *
(Най-нови щрихи към портрета на Павел Писарев)

Димитър Генчев

***Димитър Генчев** – доктор по история. Работи в областта на историята, теорията и политическата практика на европейската социалдемокрация. Автор е на студии, статии, портрети на дейци на българския социализъм, на книгите „Профили от кафене „Ландолт“ (към генезиса на българския социализъм)“ (1990) и „Първоапостоли на идеала“ (2006). Директор е на Центъра за стратегически изследвания „Ал. Лилов“ и зам. главен редактор на сп. „Ново време“. Член е на СБП.*

Павел Писарев на 80! Осемдесет години са си постижение. Гьоте беше казал на Екерман, че да ги докараш до 80 е въпрос на характер. Според Кольо Георгиев, който е на 86 – деветдесетте изискват талант. А пък за Джеки Вагенщайн, който е на 93 и си чака Нобеловата награда, е доказателство, че в отсечката до сто е необходима и малко гениалност.

Навръх рождения си ден Павел Писарев ни зарадва с нова книга – мемоарния сборник „Такива ги запомних“. Че ще има продължение на „Спомени за изгубеното време“, ми беше ясно, още когато я представях пак тук, в Дома на киното, пред вас. Защото с годините свободата да кажеш каквото мислиш става все по-голяма. Както казваше Станислав Йежи Лец: „когато изпадат зъбите, езикът се върти по-свободно в устата“. Освен това „Изгубеното време“ беше прочетено, оценено, запомнено до такава степен, че когато в групата „Елемаг“ се събирахме всяка събота десетина „братя во Аполоне“ и Павел се опитваше да вземе думата, ние хорово го прекъсвахме – знаем, знаем: пета глава, стр. 336, четвърто изречение отдолу нагоре. Писарев нямаше избор: или нова книга, или да мълчи като комунист на разпит в кафенето. Та ето така (по необходимост) се появиха тия десетина спомени-разкази (или разкази-спомени), посветени на Тодор и Людмила Живкови, на Александър Лилов, Иван Башев, Богомил Райнов, Тончо Жечев, Николай Хайтов, Николай Петев и още много български и европейски мислители и политици.

* Слово, произнесено на премиерата на книгата на Павел Писарев „Такива ги запомних“ (11.11.2014 г., Дом на киното).

В заглавието „Такива ги запомних“ е закодирана методологията – „доколкото си спомням“. Павел Писарев няма претенции за изчерпателност, не се изживява като вманиачен доктор по история, нито пък твърди, че винаги е бил в центъра или във вихъра на събитията. И че е последна инстанция на истината или върховен касационен съд на историята. Неговите научни, литературни и политически вдъхновения са „Видрицата“, „Записките“ и „И аз на този свят“ – на поп Минчо Кънчев, Захария Стоянов и Александър Балабанов. *„Видрицата – обяснява попът – е едно малко каче с железни халки и с клуп отгоре, което може да събере пет-шест оки вода. Тая видрица носят закачена на ръката си циганките, които ходят от къща в къща, та просят. В нея събират всякакъв материал за ядене: айран, ишумик, сирене, варени тикви, артисала гозбица и прочее, и прочее, каквото си изпроси, та я подарят. И затова моето описание нарекох „Видрица“, защото има описано за българи, даскали, ученици, попове, училища, черкви, войводи, хайдути, дангули, арнаути, разбойници, турци кръвопийци, цигани и прочее.“*

„Видрицата“ на Павел Писарев е пълна със самоирония, любопитство, доброта, честност, съзнателна небрежност, самоопрощение и индулгенция, поднесена като милостиня. Много знае Писарев, много казва, но не всичко. Защото е наясно, че последната дума дори при светците има не Павел, а Петър – оня същият, който държи ключовете към райската врата.

Когато излезе „Изгубеното време“ и Павел Писарев я връчи на Александър Лилов с дарствен надпис, Лилов я задържа в ръката си и малко натъжено каза: „абе, от ниските етажи на властта се пише по-лесно.“ Каза го не от завист, поскоро като оправдание, че сам не е дръзнал да напише спомени. Павел обаче захапа като доберман: „Е, така е, Сашо, но гледката отдолу нагоре също си има предимство – вижда се задницата на историята…“. Мисля, че благодарение на Писарев Лилов набра кураж да напише спомените си. Бяхме се уговорили да ми ги разкаже във формата на анкета. За съжаление болестта му попречи – останаха фрагменти, които скоро ще публикуваме в списание „Понеделник“, а в паметта ми е врязана оценката му за Живков: „Той не беше просто или само хитър политик. Той беше умен политик. Цялото Политбюро да пуснеш в месомелачката, не можеш да направиш и малкия му пръст.“ Цитирам го във връзка с разказа спомен за Живков. И Писарев твърди същото във „Височайшата особа“. Най-голямото постижение тук не е личността на Първия. Живков, рано или късно, ще си получи заслуженото – като обективна историческа оценка. От днешната анкета 55 на сто от българите се отнасят положително към него. Повече се вълнувах от личността на мемоариста. Слава Богу – на Писарев и носталгията му е скептична.

И каква ирония и самоирония: „Когато правеше срещи с творците, с които в момента аз работех, с хората от телевизията, киното или театъра, го приветствах и му благодарях за грижите, които той лично и партията полагаха за нас. Имаше си ритуали и аз ги спазвах усърдно – пише оправдателно Писарев в едно изречение, за да се самодегероизира в следващото – ядосан на себе си: „… Ритуали ли, може и чисто подмазване да се нарече.“ И след като се е самоосмял, да се подиграе и на „височайшата особа“, че е малко простовата: „…Веднъж го

нарекох меценат и на другия ден Митко Методиев ми каза, че той питал какво съм искал да кажа с тази дума.“

Леко, небрежно, малко безметежно, Писарев споделя с нас собствени откровения. Без претенции за изчерпателност и преднамерена категоричност: анализът му се люшка като ходене по въже – „от една страна, от друга страна“. Той отдавна знае, че историографията плува върху трите кита: какво е станало, как е станало и защо е станало, затова, когато пише, че 25 години не са достатъчни за историческа оценка, той лукаво се усмихва на читателя: каквото е станало, е станало. Карайте напред и кой знае, може в прекрасното бъдеще да преживеете онова, което ние вече преживяхме. Истината е някъде там… в преамбюла към портрета на Иван Славков: „Този социализъм няма да го живеем още един път – пише Писарев, – той е минало време като Балканската война. Виж, за нея не съм сигурен, че няма да се повтори…“.

За социализма толкова – „*De mortuis aut bene, aut nihil*“ – както казват древните. Той изглежда особено привлекателен от Айфеловата кула, ако го гледаш на държавни разноски. Това вече го четохме в „Изгубеното време“. Различна е работата с капитализма. Особено българския. Него както и да го гледаш – от Елисейския дворец или от Дондуков 2 – все си изглежда отвратителен. Писарев не се лъже лесно.Той е обходил Европа, живял е на Запад и като българогермански франкофон се чувства гражданин на света. Поради което знае със сигурност:

1. Никаква финансова, икономическа и политическа криза в момента няма. Това си е обикновен капитализъм – свободно придвижване на капитали от бедните към богатите. Бедните стават още по-бедни, богатите стават все по-богати.

2. България не е обречена страна: тя винаги е стигала до поредното си национално и социално освобождение. За съжаление ние няма да присъстваме на празника.

3. Прогресът се ражда от борбата между лявото и дясното. Но не трябва да забравяме най-важното: в България всички сме българи, дори когато сме турци и цигани.

4. Надписът „Съединението прави силата“ над парламента е верен – „Българи от цял свят – обединявайте се“.

Още много неща ни е казал и ще ни каже Павел Писарев. Въпросът е, че политическата класа не чете. Иначе днес държавник №1 щеше да му връчи най-високия български орден.

Веднага бързам да го предпазя от подозрение в тщеславие: Павел Писарев няма да получи като награда „Стара планина“, но пък получи наградата си на Стара планина – преди две години, когато на старопланинския връх Бузлуджа му бе връчена наградата за лява публицистика „Георги Кирков – Майстора“. Свидетел съм: 50 000 души скандираха името му, а той се изправи и им каза просто: „Благодаря ви, свалям ви шапка“ и си свали шапката „идиотка“, както се сваля патриаршеска корона – с две ръце…

Честит рожден ден, Павле! Да си жив и здрав и още дълги години да се за-

нимаваш с литература. Както беше казал Марсел Пруст в „*À la recherche du temps perdu*“: не може безнаказано да се пише. Някой път ще сбъркаш и ще напишеш нещо гениално. Това ти го желаем най-искрено и лично. Да сбъркаш – дано!

А всички вас – приятели, читатели и почитатели на Павел Писарев – ви каня отсега на следващата му премиера през 2019 г., когато ще прочетем продължението „Спомени за намереното време“.

Всички заедно – до един.

Отсъствия не се приемат.

Павел Писарев, Александър Лилов, Янаки Стоилов и Димитър Генчев по време на конференцията „15 години списание „Понеделник“

Среща на Тодор Живков с кинодейци

Тодор Коруев, Павел Писарев и Никола Инджов

Павел Писарев на среща в Съюза на българските художници

ДВА ПОРТРЕТА*

Павел Писарев

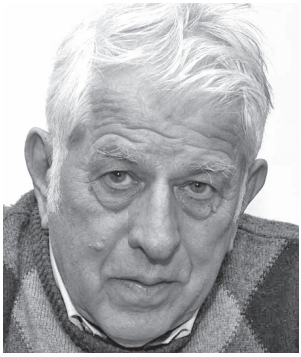

Павел Писарев *– доктор на социологическите науки. Работи в областта на социологията и политологията. Публикувал е статии и книги по проблемите на европейската културна интеграция, между които: „Еврокултурата", „Електронната култура", „Американският културен империализъм", „Подир изгубеното време (спомени)" и други.*

ХАЙКА ЗА ХАЙТОВ
Николай Хайтов – живот борба. Книги, кино и телевизия. И политика

С Хайтов се запознах в края на шестдесетте години, когато се върнах от Париж и работех в телевизията. Течеше неговият сериал „Семейство Калинкови", битова драма от семеен характер. „Другият сериал да бъде за нова модерна България, казах аз, за електрониката, морските курорти, за заводите и текезесетата." „Не учете писателите как да пишат", сопна се той. Следващите ни срещи бяха в киното.

В киното имам един двубой с Хайтов, който той загуби и това му струва наистина много. Около 100 000 лева тогавашни пари – 1974 г., според него, според мен – не знам колко са. Ето как стана работата.

Имаше постановление на Министерския съвет за заплащането в киното, според което плащаха по 5–6.5 хил. лв. за сценарий и отделно за режисура пак толкова. След пускането на филма на екран той се категоризираше – при първа категория получаваше пак толкова. Ако филмът получеше награда на наш или международен фестивал, още толкова. Властта уважаваше изкуството, даваше пари. „Още от времето на фараоните, казваше Тодор Живков, изкуството иска пари."

Един режисьор или сценарист можеше да получи около десет-двадесет хиляди лева за един филм, че и повече. Пари колкото за два апартамента. Около една трета от филмите имаха такова заплащане. Дру-

* Из новоизлязлата книга „Такива ги запомних". С., ИК „РТА", 2014

гите, само основният хонорар от 5000 лв. беше за сценарий, 5000 лв. за режисура и след това за категория, същата сума за първа и по-малка за втора или трета категория. Режисьорите и сценаристите бяха на заплата, правеха филм средно на две-три години. Освен това две години след излизането на екран, ако филмът върнеше 33% от стойността си, останалите пари се разпределяха по една скàла на творците и ръководството на кинематографията.

Тази премия получаваха зрителските филми на Георги Мишев и Людмил Кирков, филмите на Методи Андонов, Никола Корабов, детските филми. Нямаха такива премии естетските филми с малко зрители. Филмът „Козият рог" беше черно-бял и евтин, около 300 000 лева, но с рекорден брой зрители, около 5 000 000 души, и продаден в 50 страни. Друг такъв случай като „Козият рог" нямаше. По 0.22 лв. средно за билет, плюс приходи от продажбите в чужбина. Излизаше, че на Николай Хайтов и на Методи Андонов трябваше да изплатим невероятна премия.

За лош късмет на нашите приятели точно по това време в киното имаше финансова ревизия, която беше констатирала този факт, и ревизорите ме помолиха да отида при финансовия министър Димитър Попов да го информирам. Дадоха ми написана справка и казаха, че такъв случай на премии няма в цялата страна в нито един сектор и че ще стане огромен скандал, който ще завърши със затвор за виновните. Отидох при министъра, готов да се съглася тази практика да се отмени, толкова бях наплашен от ревизорите.

Старецът министър каза: „А, не, като сме дали нещо, няма да го отменяме, но ще сложим граница тази премия да не бъде по-голяма от четири пъти основния среден хонорар – и отсече, – не повече от 20 000 лева премия. Отделно от хонорара." „Киното може да поеме тези разходи, каза министърът, вие сте на самоиздръжка, давате данъци, а и чиста печалба на държавата около един милион лева, киното има 150 милиона зрители в 3 хиляди кина!"

За „Козият рог" авторите бяха получили дотогава общо по около 25–30 хил. лева, сума за 2–3 добри апартамента по това време, без да дават или да осигуряват и един лев за производството на филма, а освен това през цялото време бяха и на заплата. Какво беше тогава, какво е сега! Когато Хайтов и Андонов дойдоха да си получат премията, те очакваха по своето изчисление по старата методика да вземат всеки по близо 80 000 лева. Аз им обясних с тъжна физиономия, като на погребение, какво е положението сега – още по 20 хил. лева. Те пиха по едно кафе и по една кока-кола и Хайтов каза: „Това е най-скъпото кафе, което съм пил в живота си."

Хайтов ме гледаше накриво чак до 10 ноември, след което големите събития изтриха всички стари кавги, те издребняха. Хайтов е Бог в киното. Освен „Козият рог" и „Капитан Петко войвода" негови са още няколко киношедьовъра – „Черешова градина", „Шарен свят", „Краят на песента", „Мъжки времена" и други.

Заплащането в киното бе добро, филмите на Хайтов и Георги Мишев се гледаха, парите в киното течаха и работата „заспа". Пишеше и пиеси, които се играеха и в чужбина.

След 10 ноември истински опознах Николай Хайтов. Той с Жени Божилова – съпругата му, с Джеки Вагенщайн идваха често при нас с жена ми Цвети на

Панчарево и ние ходехме на гости ту у Джеки Вагенщайн и Зора, ту у Хайтови. Джеки не само пише, но и готви много хубаво. Пък и как разказва, приказката му се точи като шербет.

Имам всички книги на Николай Хайтов. Той е големият български съвременен писател, продължител на традициите на Иван Вазов, на Елин Пелин – в повествованието и на Йордан Йовков – в романтиката. Ако Иван Вазов е народен поет, Николай Хайтов е народен писател. Николай Хайтов е и голяма нравствена личност. Той ми навяваше спомени за дядо ми и баща ми, за старите българи, беше много земен човек, без претенции, близък до живота на народа, изцяло обсебен от неговите проблеми, борбен и инат.

Хайтов живееше и се обличаше и се хранеше скромно. Хляб, боб и варива, лук и зеленчуци, луканка и месо. Ядеше яко и дъвчеше желязно. Пиеше съвсем умерено. Не беше кръчмарска личност, а работяга, организиран. Като млад е работил полска работа, служил е на стопани в гостилници и магазини, работил е на каменни кариери по строежи, но бързо се е изучил. Вземал по две години в една като частен ученик, а в университета е завършил курса за лесничей за три години.

Като лесничей разрешава на населението да събира паднали дървета от гората, диви ягоди и малини, за което е уволнен и съден. Бил е член на Комунистическата партия, но е изключен и даже арестуван по клевети, лежал в ареста в Самоков. Дисциплинарно уволнен, изключен от партията, съден, той остава на улицата и търси работа в София като хамалин или секач на дърва по складове и пазари.

И всичко на основата на завист, българска завист, че вземал по две години за една като ученик и студент, че създал образцови лесничейски стопанства с преизпълнение на плана и странична стопанска дейност, поради което хранел работниците без пари, обличал ги в модерни униформи, заплащал добре, имал авторитет и хората го обичали. Позволявал им да се ползват от гората в рамките на закона, да пасат добитъка, да събират гъби и горски плодове, да ловуват.

Клеветели го, че бил легионер, че се снимал с отрязани партизански глави, едната държал в ръце, а на другата бил стъпил с крак и какво ли не. Той сам признава: „като млад се движех и с ремсисти, и с легионери, но не тръгнах нито с едните, нито с другите. Не можех да търпя това, че те мразеха „другите“ и изискваха от „своите“ войнишка дисциплина“.

В живота му има много съдбоносни срещи. Но тази със знаменитата Ванга е необяснима. Тя му предсказва девет месеца, преди нещата да станат действителност. Орисия нарича Хайтов това, което му се случва при гледачката и повярвал в нереалните неща, които тя му предрича – че не го вижда като лесничей, че ще попадне в затвора, че ще го съдят, и му казва точната сума на начета и дата на съдебния процес, предрича му, че ще се занимава по-нататък в живота с книги. Всичко се сбъдва. Аз също бях при врачката и тя ме попита кой е дошъл при нея – големият (брат ми) или малкият (аз) с белега на челото, който не се виждаше, покрит от коса.

Доносите и клеветите идвали от негови състуденти, лесничеи, колеги, а по-късно от писатели, които не можеха да понесат бляскавия му талант и ог-

ромна работоспособност. Но той беше бетон арме, с желязна психика и на никого не се даде, отвръщаше на ударите спокоен и твърд. В началото писателите му се радваха – нов колега.

В писателското русло го вкарва Орлин Василев – той го насърчава да пише и го води по редакции. Първия му опит пуска Георги Караславов, после го поемат Андрей Гуляшки и Драгомир Асенов в „Работническо дело“. Започва с вестникарски материали и пише по списания, после преминава на сценарии за документални филми и накрая се забива в голямата литература.

Всичко през последните петдесет години чете и надзирава съпругата му Жени Божилова, която е тънък познавач на словото и от най-добрите преводачи от английски. Тя чете всичките му работи и се обажда: „махни тази купешка дума „множество“ и сложи българска, народна, която си чул в Яворово от майка си – „калабалък“.“ Тя е дала най-добрата характеристика за него. „Истинският Николай Хайтов е ученолюбив, любопитен, енергичен, работлив, амбициозен, винаги нащрек, отворен към хората, но готов да отговори на всяко нечестно предизвикателство, малко наивен, понякога стеснителен, много чистосърдечен, винаги приятел, грижовен баща, избухлив, с широки пръсти, милостив, опора за всеки изпаднал в нужда, със силно чувство за обществен дълг и отговорност, истински, неукротим родолюбец, талантлив писател и публицист и болезнено честолюбив. Ако не беше толкова амбициозен, избухлив, борбен, винаги нащрек и напред с рогата, щеше да има по-малко ядове в живота. Но той не можеше да пада по гръб.“

Скоро някои писатели го намразиха от завист, бъркаше им в йерархията. Пръв го нападна Радой Ралин. Подгонен за „Лютите чушки“, Радой обикаляше по софийските улици с вечния си въпрос „мокриш ли котето“. Бяха „другзя“, а станаха врагове. Радой поискал от Хайтов като председател на творческия фонд да назначи в Хисаря на заплата един зъболекар, та като ходи там, да си оправя и зъбите, а Хайтов отказал. Радой започна пръв борбата. Дето седне и стане, закача Хайтов. Когато назначих Радой за сценарист в киното по предложение на Свобода Бъчварова (не можел да стои без работа и заплата), той написа сценарий за Левски. Хайтов се обяви против сценария, че не бил исторически верен. И започна една пушилка, която и двамата вдигаха. Не беше спор, а водопад от плювни. Но истината е, че никой режисьор не поиска по този сценарий да снима филм и така Радой си остана в киното само с едната заплата. И платения сценарий.

Около Хайтов само истории, защото не му пука и живее не по измислените правила, а по човешките. Развежда се, жени се, и пак, и после пак, до три пъти, драка, спира един спор, започва друг. Че и за гроба на Левски спори с професори и академици историци, които побесняват, че им навлиза в сферата, бърка им се в занаята. Занимава се с чистотата на езика, който се „порусява“, с чистотата на природата, която се замърсява от социалистическите комини като Кремиковци, циментовите и химическите заводи. Бърка се навсякъде, където не го сееш, там никне. Такъв беше Хайтов, неукротим. Такова ми е името, казваше той, „Хайта“.

В края на петдесетте години се обръща към Косена Панева от „Работническо дело“. Неговият случай като лесничей се проверява и присъдата е отмене-

на. Но след това не се е върнал в партията, въпреки че му е било разрешено да кандидатства отново. Не беше политикан, не се мазнеше на политическите величия. Преди 10 ноември той не се вреше в ловната дружинка на Тодор Живков и не се кланяше на Людмила Живкова. От него няма написани елейни слова за социализма, че е най-, по- и неговите вождове да живеят! Няма нито една дума. Неговият живот беше труд, творчество и борба.

„Аз като влизам в спор, в някакво боричкане, се възпламенявам, ставам силен и плодовит", казваше Хайтов и приключил една битка, влизаше в друга. Против него са Желю Желев и Дърева по повод спора за Левски. Затова той не стана ортак на СДС.

Николай Хайтов беше българин, стопанин. В дневниците, които публикува, личи, че той вижда положителното и отрицателното на социализма, не се възхищава от него в захлас, но не се и държи ругателски, отрицателно. След 10 ноември той не се присъединява нито към Луканов, нито към Желев, въпреки че у него вкъщи става тяхната среща, което, както и да го гледаш, е един вид договорка за сътрудничество. В първите години на промените той стоя настрана. Не се изтъпани да говори на нито един митинг, не подписа нито една политическа петиция за и против.

Но когато започна разрушителната стихия на „демократите", той пощуря, политизира се на стари години, участва в собствена партия, обяви се против влизането на България в НАТО, написа остри статии, които са издадени в два тома, озаглавени „Троянските коне". „Троянските коне", които предадоха и продадоха България, доведоха я до просешка тояга. Беше председател на Съюза на българските писатели – след 10 ноември, и запази Съюза от разцепление и го остави с уредени документи за собственост. Преди това е бил главен редактор на сп. „Родопи", бил е секретар на СБП и председател на творческия фонд по времето на Джагаров.

Главното му редакторство на сп. „Родопи" му позволява близо 30 години да следи отблизо живота и проблемите на българомохамеданите, на така наречените помаци. Той е убеден привърженик на тезата, че това са българи, заставени по време на турското робство да приемат мохамеданската вяра, за да запазят живота си. Затова той смята, че голяма част от тези хора напълно доброволно са приели български имена, както преди 9 септември, когато с побългаряването се е занимавала гражданската доброволна организация „Родина", така и по-късно, по време на така наречения възродителен процес. Доказателство за това е фактът, че през 1992 г. на преброяването 142 хил. души от помаците обявяват, че са българи и запазват новите си български имена. Хайтов не одобрява капитулантската позиция на българските власти, все едно от кой политически цвят са, които са вдигнали ръка от родопското население и са позволили да се създадат предпоставки за отчуждаване от собственото му отечество.

Започва да пише късно, 35-годишен, и бързо, за четири-пет години става национална фигура. Книгите му са издадени в 4 милиона тома тираж в България и на 28 езика в чужбина. Искаме ли да разберем България, българина, трябва да четем Хайтов. След Иван Вазов, който ни разкрива старите българи, българите на нашето съвремие са описани в книгите на Хайтов. В прозата и в

другото му творчество. Българските корени са в „Козият рог“ и в разказите от „Дервишово семе“ и „Шумки от габър“, в „Капитан Петко войвода“, в „Гробът на Левски“, в „Сито и решето“, в статиите и в книгите в защита на българския език и екологията.

По Хайтов имаше много плювни, че бил печалбар, че ползвал, плагиатствал чужд писателски труд, че крадял ръкописи, какво ли не. Толкова мръсотия е изливана само върху Балзак.

Само че какво е важно за един писател – какъв му е характерът и дали му е крив носът, или какви книги е оставил. След Иван Вазов, Йордан Йовков и Елин Пелин като певци на България, в прозата ще останат Николай Хайтов, Димитър Талев, Йордан Радичков, Димитър Димов, Антон Дончев, Емилиян Станев, Георги Караславов. И Богомил Райнов. Тази класация е моя, да направи някой друга. Джеки Вагенщайн вече им диша зад врата, превеждат го и издават по цял свят.

Чудна е България. Всеки край си има своите литературни певци. Вазов и Каравелов – Средногорието, Елин Пелин – шоплука, Софийско, Йордан Йовков – Добруджа, Радичков – Северозападна България, а Хайтов – Родопите.

Не ги подреждам по талант или величие. Всеки сам по себе си е велик, пръв. Така е в изкуството, всеки е уникален, няма „най- и по-“. Тези големи творци сътрудничеха на киното. По техни романи, разкази и новели се правеха най-добрите филми, а някои от тях, като Николай Хайтов и Антон Дончев, пишеха и сценарии. Киното беше в подем.

Тончо Жечев, Богомил Райнов и Николай Хайтов

Николай Петев в Милано

Павел Писарев с Николай Петев и Димитър Генчев в студио „История“

БРАТКО, БРАТКО

Така се обръщахме един към друг с Николай Петев. Нас Господ ни събра. Не сме от една махала, нито сме учили заедно от първо отделение, не сме и състуденти. Аз съм по-дърт от него, точно със седемнадесет години. Имаме и други разлики – той се жени пет пъти, а аз само веднъж. Той знае руски, аз и френски, и немски. Той е служил като редовен войник две години, аз карах като студент катедра 22 и бях викан два пъти запас. Той беше полковник от резерва, аз – майор.

Запознахме се, когато той беше директор на Издателството на ЦК на ДКМС. Занесох му докторската си дисертация за културната интеграция в Европейския съюз и той я издаде. Годината беше 1990, последната наша година на започналия постепенен развал…

Той, заедно с рецензентите на докторската ми дисертация, май е единствен, който я прочете и я хареса. Отпечата я като отделна книга със заглавие „Еврокултурата“. Последната книга, която издадох, без да плащам пари, че и хонорар получих. Каза, че съм изпреварил събитията. Пиша за интеграцията, а първо трябвало да се разруши социализмът в България и в Европа, да станем членове на НАТО и чак после на ЕС. Тогава усетих, че той ги разбира нещата и е добре информиран и ми стана интересен.

Естествено той заминаваше за САЩ. Имал един приятел от Комсомола, който е още там и станал голяма клечка в областта на американските и западните международни въпроси, той му бил казал, че със социализма е свършено. Продали го били не само в Москва, но и в София. И добави, че всички са мошеници. А партията щяла да се запази, но като социалдемократическа. Партиите щели да станат повече и всички щели да се изредят във властта. Това е нашият разговор, може би първи, който се състоя на ул. „Цар Калоян“ пред малката вкопана в земята църква, на гърба на зданието на ЦК на Комсомола, пред вратата на издателството. Оттогава започнахме да си говорим и да обсъждаме вътрешното и международното положение.

Той стоя в САЩ една година, върна се и започна успешна предприемаческа дейност – печатница и издателство „Петекс“, а после стана „Петекстон“. Една от първите книги, които издаде, беше „Мъртвите сибирски полета“. Продаде сто хиляди екземпляра. Бизнесът вървеше, той разбираше от книги и печатно дело, а и хората още купуваха книги.

Аз също го ударих на частен бизнес, след като напуснах телевизията след изборите за Велико народно събрание. Отидох при моя приятел Роберт Стамбули, когото познавах от Париж и го бях довел преди пет-шест години да работи в България в областта на туризма при Лъчезар Аврамов, където бях изпратен и аз на политическо изселване. След смъртта на Людмила Живкова и свалянето на Александър Лилов нас всичките ни простреляха като политически негодни. След промените никой не ни потърси за нищо, но ние си останахме пак там, при нашите хора.

Петев се посвети на свещена кауза, да бъде с народа, да го буди и насърчава,

да не позволява на никого да се предаде или отстъпи. От агитатор се превърна в борец. Аз се наредих с другите след него. Бяхме десетки хиляди българи. Обичаше да прекарва свободното си време вън от София, в с. Дебнево до Троян, да приказва със съседите и съселяните си, за да знае какво става в България. „Не продавай дядовата къща, дъще“ – такъв завет есе написа Николай Петев.

Петев, това научих после, имаше голям политически опит. Баща му военен лекар, съветник на Бен Бела в Алжир. Петев завършил военното училище в Лвов – СССР. Служил като офицер в армията, бил журналист във вестник „Народна армия“, главен редактор на сп. „Родна реч“. Бил е секретар на Съюза на писателите при Любомир Левчев по международните въпроси. В годините на демокрацията Петев беше директор на издателство „Христо Ботев“, което после закупи и продаде, избираха го три пъти за председател на Съюза на писателите и беше директор на София прес. Председател на СБП след Кольо Георгиев, Николай Хайтов и Никола Радев.

Преди да почине, го избраха за народен представител от листата на БСП. На „Позитано“ се засрамиха, нито един писател нямаха в листата за народни представители. Хвани единия, удари другия. Нямаха народен представител, че и партиен вожд, написал книга. Иначе книги четели. Даже пишат статии и държат или четат речи.

Има няколко отличителни черти на Петев, които не трябва да се забравят. Заедно с Александър Лилов, Янаки Стоилов и Димитър Генчев той е ляв социалист, участва в създаването и ръководството на Левицата в БСП. И обича Русия. И двете неща у него са много истински. Като председател на Съюза на писателите той поднови връзките с руските писатели, а и с украинските и белоруските.

В България Петев организира издаването на важни руски политически и литературни книги и на български в Русия. Канеше руски писатели у нас, в България, и водеше български в Москва. Дано тази работа да продължи. Съюзът на българските писатели е една от най-мощните обществени творчески организации, която е лява по своя състав и държи за връзките с Русия. Това се дължи и на Николай Петев – особено на него.

Той възстанови международните писателски срещи и организира честването на стогодишнината на писателския съюз. Това, че правителството и президентството не присъстваха на честването, си е тяхна работа. Толкова им е бил акълът. Като че ли сега е по-голям. Партиите и властта не искат между тях да има интелигенция, особено творческа, защото ще проличи колко те са прости. Нали един политик, министър-председател, го каза: „Ние сме прости, ще се разберем.“ Почина Николай Петев и сега в ръководството на БСП и в парламентарната група на Левицата няма нито един писател. Хайде Кольо Георгиев, Петър Караангов, Кольо Инджов или Джеки Вагенщайн са на години – 75–80, ами младите, къде са?

Петев защити и паметта на Вапцаров. Това му прави чест. Много от другите замълчаха.

Николай Петев беше весел и жизнерадостен човек. Смел и активен. Войник, офицер като Йордан Йовков, Емилиян Станев и Ефрем Каранфилов, като

Хемингуей и руското еврейче Кацев с френското име Ромен Гари, който се самоубил с подарен му тук, в София, пистолет от Георги Димитров. Офицер като Константин Симонов и другите руски писатели от Отечествената война. Николай Петев търсеше изпитанията в живота, той скачаше с парашут като ученик, за да провери куража си. Едвам дишаше, но отиваше на заседанията на парламента, защото трябвало да има кворум. Като го попитали, защо ти е да ставаш депутат от гражданската квота на Коалицията на БСП, отговорил: „Имам две задачи: да се приеме закон за българския език, защото запазването му е въпрос на национална сигурност, трябва и закон, който да определи 50% от репертоара на държавните театри да е български, както и музиката по държавните радио и телевизия да е 50% българска, а и филмите по телевизията също така да са наполовина български." Така било във Франция, Германия и Гърция.

Николай Петев беше романтик. Той има куража да се обяви против целия свят, написа книга със 17 есета, за да обясни защо е против, защото не му харесвал светът такъв, какъвто е. Имало дълбоко разделение на бедни и богати, на хора сити и гладни, много безработни. Не му харесвал хайдушкия капитализъм. Но от книгите на Николай Петев става ясно, че трябва да променим този тук, на земята. Той беше социалист, член на ръководството на левите социалисти в България.

Как да го променим този свят, който той мразеше и обичаше? Николай Петев ни сочи това от фара. Той беше пазач на фара, на брега, от който се виждаше надалеко, чак до Русия, на отсрещния бряг на морето. „Защо трябва да се крием, че обичаме Русия", питаше открито Николай Петев, който беше заместник-председател на Руския световен съюз на писателите, пост, за който го посочи самият Сергей Михалков. Той имаше много приятели писатели в Русия, където беше учил в град Лвов, и там на руски, украински и белоруски издадоха всичките му книги. Излезе тези дни и един том събрани съчинения на Николай Петев на руски език. Издаваха го и в Рим, в Париж, в Атина, Скопие и Белград. Гостува на американските писатели. Преди да почине, Николай Петев откри Десетата международна писателска среща тук, в София – на другия ден, след като прочете словото си на тържественото събрание по случай стогодишнината на Съюза на българските писатели. Беше някога председател на Кабинета на младия писател, главен секретар на Съюза на писателите, а сега – трети мандат председател на Съюза на писателите.

Николай Петев остави скъпо наследство, творчество и обществена дейност и огромна празнота, която българските писатели, българските социалисти, гражданите трябва да запълним.

Петев ме проагитира да стана член на Съюза на писателите в секция публицистика, бил съм журналист. Съгласих се. Защо да няма в Съюза и читатели, съгласих се, за да има с кого да си приказва по време на събранията и конгресите. Нали още чукчата, като го питали чел ли е „Война и мир", е казал „чукча не читатель, чукча писатель". Опази Съюза от разцепления, обогати го, прояви гражданска активност в трудни години.

Водеше ме на срещи с читателите из цялата страна. Писателите сега са няколкостотин, като партия, имат дружества във всички по-големи градове в

страната. И са леви, заедно с народа. Ботевска традиция, следовници на Смирненски и Караславов. Издават книги и правят литературни четения. Писателите, поетите, съвестта на България. Петев представяше своите книги. Имам ги с негов автограф.

Блестящ стилист и полемист. Вдъхновен от ботевското „Символ-верую на българската комуна". Той има много и големи български и международни награди и най-големи руски ордени и почетни звания, един от най-награждаваните в чужбина български писатели.

Той ме водеше в различни краища на България, а аз в Германия и Франция. В Париж бяхме на бул. „Сталинград", пред метро „Сталинград" и на площад „Сталинград", а и на улица „Георги Димитров" в едно предградие, в Берлин се снимахме пред паметника на Маркс и Енгелс. В Париж на входа на едно метро виси табела: „Тук бяха разстреляни по заповед на министъра на вътрешните работи Франсоа Митеран 14 стачници". Оттогава бяха минали 50 години, Митеран беше министър и президент, но никой не маха опозоряващата го табела. „Това е, братко, има още да вървим по пътя на демокрацията", казах му аз или каза ми той. Все едно. Той и аз мислехме еднакво.

Петев беше весел човек, шегаджия, правеше си майтапи. Можеше да имитира всякакви почерци. Веднъж ми подари една издадена от него книга, спомени на Тодор Живков с измайсторен от него надпис на автора „На др. Писарев, в съветите на когото не се вслушвах често". Тръгнах по улиците с книгата, да я показвам с думите „Дойде му акълът на стареца". Като разбрал какво правя, Петев дотича и си взе книгата. Не беше страхлив човек. Когато започна съдът над Тодор Живков, Петев отиде при него и му предложи, ако има нужда, да му даде официален документ, че не е взел хонорара си за книгата сборник „Тодор Живков за младежта", а е предоставил парите за награди на млади автори. „Остави тази работа, казал му Живков, няма да обърнат внимание, съдят ме по политически причини, но кажи ми какво стана с парите на Милко Балев, той нали беше редактор на сборника, той взе ли ги?" „Взе ги", казал Петев. „Не се знае, кой е бил по-прав", засмял се Тодор Живков.

Нека не забравяме Николай Петев. Да бъдем като него. Да обичаме България и Русия. Кой както може и кой колкото може. Мина една година от смъртта му. Да си спомним за него, да го почетем. Да потъгуваме, да помълчим и да мислим.

Преди първия диспут на живо по БНТ между трите основни политически партии (от ляво на дясно – Александър Лилов, Желю Желев и Виктор Вълков)

Павел Писарев с Людмила Живкова, Иван Дреников и Никола Гюзелев

Павел Писарев с акад. Дмитрий Лихачов (1980)

Павел Писарев с Тодор Живков

Кеворк Кеворкян, Александър Лилов, Павел Писарев, Димитри Иванов и Тома Томов

ЕВТИМ ЕВТИМОВ

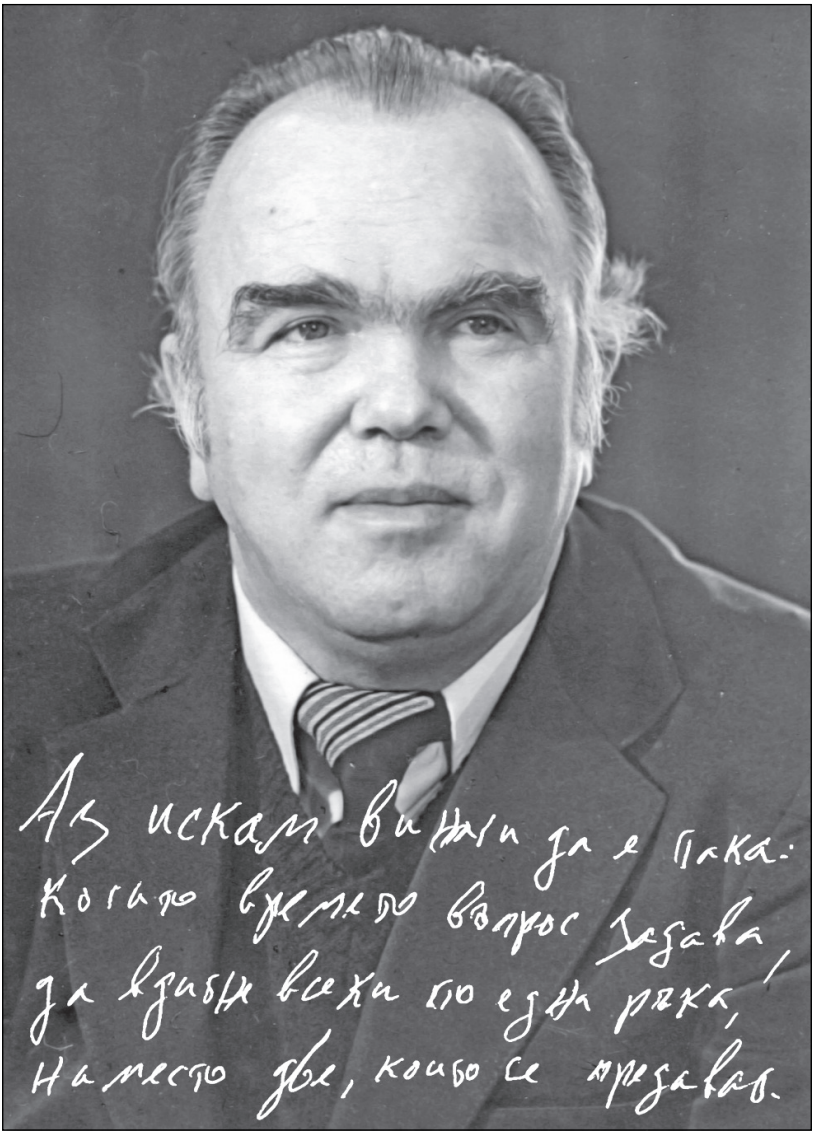

СТИХОВЕ

РАЗСЪМВАНЕ В МЪГЛА

Защо е този дим? Защо така
изправяш се на златния си хълм,
о, сякаш ти си божия ръка,
о, сякаш само аз човек не съм?

Защо венец от чуждите цветя
понякога за себе си плетеш,
о, сякаш ти си цар на песента,
о, сякаш аз съм само малка вещ?

Защо фанфарите от ден на ден
повдигат лесно ниския ти ръст,
о, сякаш ти си паметник голям,
о, сякаш аз съм само шепа пръст?

Защо молитвите ти наизуст
аз трябва днес да зная до една,
о, сякаш ти си вечния Исус,
о, сякаш аз съм само сатана?

Защо нашепват бавните звезди,
че ти от думите си по-висок?
И Богородица да те роди,
за мене друг е истинският Бог.

ПИСАНОТО СЛОВО

Откога самотно вия
пред перото си отново:
всяка книга е килия
за написаното слово.

Даже думи благодатни,
даже две крила да дава,
между страниците златни
то затворено остава.

Даже вечно да е знаме
на една съдба голготна,
виж, присъдата му там е
доживотна и самотна.

Колко страшно, тъмно иго
има в цялата му драма! –
Авторът му там държи го,
даже вече да го няма.

Оковано, скрито, нямо,
за какво ли му е слава?
Ненаписаното само
днес свободно си остава.

ЖЕНА НА БАЛКОНА

Каква жена, каква камбанария,
застанала пред моя млад олтар.
Защо ли да се правя на светия,
когато аз съм раждан за звънар?

За такава хубава жена,
сътворена от магия блага,
дяволското ми сърце призна,
че глава човешка се залага.

Колко огън, колко нежен плен
има в двете ѝ очи небесни.
Господи, дадеш ли я на мен,
черква ще ти построя от песни.

ЛОВЕЦО НА ЗМИИ

Ловецо на змии под храстите строги,
пред твойта магия небето мълчи.
А има край мене влечуги двуноги,
а има по-страшни – с човешки очи.

Познаваш ли тяхната скрита омраза,
познаваш ли техните вечни лъжи?
От твоите змии аз знам да се пазя,
къде да се скрия от тези, кажи?

Понякога крачат до моето рамо
и страшно е вече за мене това.
Отрова в един зъб не носят те само,
а в трийсет и два.

ДЯВОЛСКА РАКИЯ

От подковата на мойте устни
открадни си щастие, забрава! –
Само с две ръце, така изкусни,
аз на пепел теб ще те направя.

Забрави венчалната окова,
на самотни пръсти закачена! –
Ти си моя, вече, ти си нова,
ти за мене само си родена.

Само с две очи ще те опия,
само с две целувки, но докрая! –
Аз навярно вече съм ракия,
правена от дяволите в рая.

ЗЛАТЕН ПЯСЪК

След изтръгнат вик остава ехо,
а след ехото – кажи, какво ли?
За това, което тук ми взеха,
на кого душата да се моли?

След отминалия дъжд вечерен
съхнат бавно сенките дъждовни.
За това, че аз съм толкоз верен,
други може ли да са виновни?

След отминалия път нелесен
за какво осъждате ме тежко?
Може да е тъжна мойта песен,
но нима това не е човешко?

Аз си тръгвам. След изтекъл блясък
винаги остава златен пясък.

КОЛКО МАЛКО

На Тончо Русев

Бие в пазвата отляво
черна брадва. –
Нямам нужда аз от право,
а от правда.

Някаква съдба жестока
днес ме мачка. –
Нямам нужда от посока,
а от крачка.

За угаснала жарава
мен боли ме. –
Нямам нужда аз от слава,
а от име.

Пак ме мъчи сляпа сила,
мила мамо. –
Нямам нужда от закрила,
а от рамо.

И гори в сърцето южно
нещо жалко. –
Колко малко ми е нужно,
колко малко.

РАЗПЕТИ ПЕТЪК

Отново моят поглед не трепти –
дори полата твоя не повдига.
Отиваш си сега от мене ти,
затворила една голяма книга.

А под една ли грейнала дъга
събираше ни радостта гореща
очи в очи, сърце в сърце... Сега
назад остава първата ни среща.

От тебе нямам даже малък знак,
от мене – също... Колко сме далече!
Акò се срещнем някога все пак,
ще бъде на Разпети петък вече.

ЗАВРЪЩАНЕ НА ЛУДОСТТА

На Стефан Поптонев

Ето че съм сам пред листа,
сам си пиша всяка книга,
сам горя над орис чиста,
сам на всичко казвам: стига.

Аз не искам зарад залък,
между черни нокти сгушен,
пред големи да съм жалък,
а пред малки – по-послушен.

Аз не мога пред влечуги,
изпълзели в час несвестен,
да слугувам като други,
за да стана по-известен.

Стига толкова заблуда –
аз не съм безгласна стока.
Днес душата ми е луда,
затова е по-висока.

ПИСМО ДО НИКОГО

По-друг от другите бъди,
по-друг от други времена.
Сто нови вери имаш ти,
аз нямам вече ни една.

Пред кръста питам се: дали
прокоба пак не е това?
Над мене дребен дъжд вали,
над тебе падат даже два.

Сто светлини – над твоя праг,
над моя – сто мъгли лежат.
Сто пътища ти дават знак,
а аз – на кръстопът, без път.

Сто гълъба – на твойта длан,
а в мойта – кукувица. Сам.
И аз, от свои отзован,
напразно търся вече храм.

TABLE OF CONTENTS

PONEDELNIK

("MONDAY" *– A JOURNAL FOR THEORY, POLITICS AND CULTURE*)

80th Anniverssary of Pavel Pissarev 5

THOUGHTS AND APHORISMS 6

THEORY

Vassil Prodanov The Neoliberal Ideologema „25 years Free Bulgaria" 7

Igor Liseev The Prophet of the New age (150 years from the Birth of V. I. Vernadski) 22

Vladimir Topencharov The intelligentsia – the New Proletariat 35

SOCIETY

Yanaki Stoylov, Vladimir Trifonov, Dimiter Genchev, Ivan Dinkov-junior The Bulgarian Transition into the Spiral of the Historical Process *(Analysis of Centre for Strategic Studies „Alexander Lilov")* 42

Alexander Lilov Ten Megaconclusions about the World and the Bulgarian Transition 65

Michail Mirchev The Dynamics in the Structure of Society – the Shocking Social Division and the Inequality in Bulgaria 75

THE CRISIS IN UKRAINE

Vladimir Trifonov Russia Restores the Global Balance 82

Alexander Simov The Unyielding Donetsk republic 112

TABLE OF CONTENTS

ECONOMICS

Victoria Perskaya, Mihail Eskindarov — The Competitiveness in Economy as a Strategic Priority for the National Security of USA 118

CULTURE

Dimiter Genchev — The Patriarch from Zaimov Park (The Latest Strokes to the Portrait of Pavel Pissarev) 132

Pavel Pissarev — Two portraits:
Posse for Haytov 137
Brother, brother 144

Evtim Evtimov — Poems 149

SOMMAIRE

PONEDELNIK

(„LE LUNDI“ – *MAGAZINE DE THÉORIE, DE POLITIQUE ET DE CULTURE*)

Le 80e anniversaire de Pavel Pissarev 5

PENSÉES ET APHORISMES 6

THÉORIE

Vassil Prodanov L'idéologème néolibérale „25 ans la Bulgarie libre" 7

Igor Lisseev Le prophète du nouveau siècle (150 ans de la naissance de V.I. Vernadski) 22

Vladimir Topentcharov L'intelligentsia – le nouveau prolétariat 35

SOCIÉTÉ

Yanaki Stoïlov, Vladimir Trifonov, Dimitar Guentchev, Ivan DInkov-junior La transition bulgare dans la spirale du processus historique *(Analyse du Centre de recherches stratégiques „Alexandar Lilov)* 42

Alexandar Lilov Dix mégaconclusions sur la transition mondiale et bulgare 65

Mikhail Mirtchev La dynamique dans la structure de la société – la décomposition sociale de choc et l'illégalité en Bulgarie 75

LA CRISE EN UKRAINE

Vladimir Trifonov La Russie rétablit l'équilibre global 82

Alexandar Simov L'impitoyable République de Donetsk 112

SOMMAIRE

ÉCONOMIE

Victoria Perskaya, Mikhail Eskindarov — La compétitivité de l'économie en tant que priorité stratégique de la sécurité nationale des États-Unis 118

CULTURE

Dimitar Guentchev — Le patriarche du parc „Zaïmov" (Les nouvelles ébauches du portrait de Pavel Pissarev) 132

Pavel Pissarev — Deux portraits:
Une joute pour Haïtov 137
Oh mon frère, mon frère 144

Evtim Evtimov — Poèmes 149

INHALT

PONEDELNIK

(**„MONTAG“** – *ZEITSCHRIFT FÜR THEORIE, POLITIK UND KULTUR*)

Pawel Pissarev 80 Jahre alt 5

GEDANKEN UND APHORISMEN 6

THEORIE

Wassil Prodanov Das neoliberale Ideologem ''25 Jahre freies Bulgarien" 7

Igor Lisseev Der Prophet des neuen Jahrhunderts (150 Jahre seit der Geburt von W. I. Wernadski) 22

Wladimir Topentscharov Die Intelligenz – Das neue Proletariat 35

GESELLSCHAFT

Janaki Stoilov, Wladimir Trifonov, Dimiter Gentschev, Iwan Dinkov-Junior Der Bulgarische Übergang in der Spirale des historischen Prozesses *(Eine Analyse des Zentrums strategischer Forschungen "Alexander Lilov")* 42

Alexander Lilov Zehn Megaschlußfolgerungen des Übergangs in der Welt und in Bulgarien 65

Michail Mirtschev Die Dynamik in der Gesellschaftsstruktur – soziale Schockschichtung und Ungleichheit in Bulgarien 75

DIE KRISE IN DER UKRAINE

Wladimir Trifonov Rußland im Prozeß der Wiederherstellung des globalen Gleichgewichts 82

Alexander Simov Die unversönliche Republik Donezk 112

INHALT

ÖKONOMIK

Viktoria Perskaja, Michail Eskindarov — Die Konkurrenzfähigkeit der Ökonomik als strategische Priorität für dir nationale Sicherheit der USA 118

KULTUR

Dimiter Gentschev — Der Patriarch aus dem Stadtpark "Saimov" (Umriss in neuesten Strichen zu dem Porträt von Pawel Pissarev) 132

Pawel Pissarev — Zwei Porträts:
Treibjagd für Chaitov 137
Brüderlein, Brüderlein 144

Eftim Eftimov — Gedichte 149

Содержание

ПОНЕДЕЛНИК

(„ПОНЕДЕЛЬНИК“ – *ЖУРНАЛ ТЕОРИИ, ПОЛИТИКИ И КУЛЬТУРЫ*)

Павлу Писареву 80 лет 5

Мысли и афоризмы 6

Теория

Васил Проданов Неолиберальная идеологема „25 лет свободной Болгарии” 7

Игорь Лисеев Пророк нового века (к 150-летию со дня рождения В. И. Вернадского) 22

Владимир Топенчаров Интеллигенция – новый пролетариат 35

Общество

Янаки Стоилов, Владимир Трифонов, Димитр Генчев, Иван Динков-младший Болгарская политическая трансформация после 1989 г. в спирали исторического процесса *(Анализ Центра стратегических исследований имени Александра Лилова)* 42

Александр Лилов Десять мегазаключений о мировом и о болгарском переходе 65

Михаил Мирчев Динамика структуры общества – шоковое социальное расслоение и неравенство в Болгарии 75

Кризис в Украине

Владимир Трифонов Россия восстанавливает глобальный баланс 82

Александр Симов Непримиримая Донецкая республика 112

Содержание

Экономика

Виктория Перская, Михаил Эскиндаров — Конкурентоспособность экономики – приоритет стратегии национальной безопасности США — 118

Культура

Димитр Генчев — Патриарх из парка имени Заимова (Новейшие штрихи к портрету Павла Писарева) — 132

Павел Писарев — Два портрета:
Облава на Хайтова — 137
Брат мой, брат мой — 144

Евтим Евтимов — Стихи — 149